

КАЛАШНИКОВА О.Л.

**ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ВАРТІСНА ОЦІНКА КУЛЬТУРНИХ
ЦІННОСТЕЙ**

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів*

Київ
Вища освіта

2006

УДК 7.072 (075.8)
ББК 71.04 - в6 я 73л
К 17

Гриф надано Міністерством освіти і науки України (лист від
02.10.2006 р. №14/18-Г-849)

Рецензенти:

доктор філософських наук, професор П. І. Гнатенко
(Дніпропетровський національний університет); доктор історичних наук,
професор К. А. Марков (Дніпропетровський національний університет)

Редактор Н. А. Серебрякова

К 17 Калашникова О. Л. Ідентифікація та вартісна оцінка
культурних цінностей: Навчальний посібник. – К.: Вища освіта, 2006. – 287
с.: ілл.

ISBN 966-8081-57-9

Навчальний посібник знайомить читача з основами мистецтвознавства, технологіями виготовлення різних видів культурних цінностей, методиками ідентифікації, атрибуції та експертизи предметів історичного й культурного значення, основами нормативно-правового регулювання переміщення культурних цінностей через митний кордон України. Містить матеріал до програмного продукту «Ідентифікатор культурних цінностей», законодавчі акти та службові інструкції, що регламентують дії митника.

Для студентів вищих навчальних закладів, які готують фахівців із митної справи.

ISBN 966-8081-57-9

ББК 71.04 - в6 я 73л
© О. Л. Калашникова, 2006

ПЕРЕДМОВА

Збереження національних культурних цінностей та запобігання їх незаконному вивезенню за межі держави – одне з головних завдань митної служби України, пов'язане із захистом економічних інтересів нашої країни. Вирішення цього завдання вимагає відповідної спеціальної підготовки майбутніх митників, складовою якої є дисципліна *“Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей.”* Цей предмет ґрунтується на таких фундаментальних дисциплінах, як *“Українська та зарубіжна культура”*, *“Історія України”*, і має зв'язок із курсами *“Технологія митної експертизи”*, *“Організація боротьби з контрабандою і порушенням митних правил”*, *“Охорона і захист інтелектуальної власності”*.

Мета курсу – ознайомити з основами мистецтвознавства та технології виготовлення різних видів культурних цінностей, з методиками ідентифікації, атрибуції та експертизи предметів історичного та культурного значення, з основами нормативно-правового регулювання переміщення культурних цінностей через митний кордон України.

Враховуючи практичну значимість курсу *“Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей”*, який готує митника до здійснення ідентифікації поданих до контролю культурних цінностей, а також до кваліфікованої реєстрації тимчасово ввезених чи вивезених культурних цінностей, ця дисципліна передбачена створеними відповідно до Освітньо-професійних програм (ОПП) навчальними планами **для всіх вищих навчальних закладів, де здійснюється підготовка фахівців з митної справи.**

Існуючий на митниці стан справ, коли діюча інструкція до наказу від 22.04.2002 р. № 258 Міністерства Культури та мистецтв України *“Про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України*, зареєстрована у Міністерстві Юстиції України 9 липня 2002 р., збільшує відповідальність посадової особи митного органу за здійснення контролю за переміщенням пам'яток культури через державний кордон й передбачає самостійне прийняття рішення в разі відсутності на пунктах митного контролю мистецтвознавців (що на практиці має місце у 95% випадків), вимагає серйозної підготовки митника у питаннях ідентифікації, встановлення вартості та відповідної реєстрації культурних цінностей.

Це зумовлює практичну значимість курсу та необхідність розробки, на жаль, поки що відсутнього відповідного навчально-методичного забезпечення. В Академії митної служби України написано перший в Україні і в країнах СНД підручник О.Л.Калашникової з *“Основ мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей”*, який має щойно вийти у видавництві „Знання”. Підручник має практичне

значення не тільки для тих, хто навчається митній справі у вузах, а й для **працівників митних органів**, що безпосередньо здійснюють контроль за переміщенням культурних цінностей.

Але як перша спроба такого роду підручник О.Л.Калашникової **“Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей”** не вирішує всіх проблем підготовки митників у питаннях кваліфікованої ідентифікації, реєстрації та визначення вартості переміщуваних через кордон культурних цінностей. Необхідність використання спеціальних знань з форм та методів експертизи, сучасних методик визначення вартості пам'яток культури, товарознавства, мистецтвознавства, діловодства під час здійснення митного контролю за переміщенням культурних цінностей через митний кордон України вимагає наявності спеціального посібника, який би поєднував цю різноманітну і досить складну інформацію й надавав практичні рекомендації.

Запропонований навчальний посібник має дещо доповнити вище зазначений підручник і підготувати до процедур ідентифікації, реєстрації та визначення вартості культурних цінностей всіх тих, хто має справу з вирішенням питань переміщення культурних цінностей через державний кордон України.

У Розділі 3 посібника вміщується матеріал до програмного продукту **„Ідентифікатор культурних цінностей”**: спеціальний довідник-допоміжник для митника: **“Словник культурних цінностей та їх складових частин: на допомогу митнику”**, який дещо компенсує лаконізм подання різноманітного теоретичного матеріалу у посібнику і водночас являється складовою частиною програмного продукту **„Ідентифікатор культурних цінностей”**, створеного в лабораторії ідентифікації та вартісної оцінки культурних цінностей Академії митної служби України. „Ідентифікатор культурних цінностей” покладено в основу удосконаленої процедури митного контролю та оформлення переміщуваних через кордон культурних цінностей, отже опанування методики ідентифікації, реєстрації та вартісної оцінки культурних цінностей вимагає засвоєння основних принципів роботи цього програмного продукту.

До навчального посібника включено Додаток, у якому містяться тексти відповідних законодавчих актів та службових інструкцій, що регламентують дії митника під час здійснення контролю за переміщенням культурних цінностей через митний кордон України.

Контрольні запитання до кожного з розділів посібника мають перевірити та закріпити отримані знання, забезпечити більш ефективне опрацювання навчального матеріалу в процесі самостійної роботи.

Адресований безпосередньо курсантам денного та заочного відділення та слухачам факультету післядипломної освіти АМСУ, навчальний посібник **„Ідентифікація та вартісна оцінка культурних**

цінностей” стане в нагоді працівникам митних лабораторій, реставраторам, музейним працівникам, студентам вищих навчальних закладів, коледжів, ліцеїв, де вивчаються дисципліни мистецтвознавчого циклу, курсантам навчальних закладів МВС України та СБУ, студентам, що вивчають правознавство, а також усій студіюючій молоді і усім бажаючим покращувати свою обізнаність у питаннях історії культури, мистецтвознавства і підвищувати особистий культурний рівень.

РОЗДІЛ І

Сучасні методи митної експертизи та ідентифікації культурних цінностей

1.1 Поняття експертизи

Ідентифікація, експертиза, митна експертиза та реєстрація культурних цінностей – це важливі ланки в системі обліку та контролю за збереженням пам'яток національної культури, їх переміщенням через митний кордон України, а також у сфері регулювання правовідносин розпорядництва, пов'язаними з ними майновими комплексами усіх форм власності. Експертна діяльність активно сприяє науковому вивченню культурних цінностей – артефактів національної історії, матеріальних носіїв ідеалів народу, а також специфічного товару на світовому ринку.

“Експертиза – вивчення, перевірка, аналітичне дослідження, кількісна чи якісна оцінка висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного предмета, які вимагають спеціальних знань у відповідній сфері суспільної діяльності і результати яких оформляються у вигляді експертного висновку” (п. 1.3 Інструкції до наказу Міністерства культури і мистецтв України від 22.04.2002 р. № 258 **“Про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України”**).

Експертна діяльність набуває особливого значення саме зараз, коли Україна стає східним кордоном ЄС, що передбачає необхідність приведення до загальноєвропейських стандартів наявних методів контролю за переміщенням культурних цінностей через митний кордон України. Проведення *державної експертизи* культурних цінностей, заявлених до вивезення (тимчасового вивезення), та під час повернення після тимчасового вивезення, згідно із Законом України від 21.09.99 № 1068 – XIV **“Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей”**, забезпечує *Державна служба контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України при Міністерстві культури і мистецтв України* (Розд. II. Ст. 8). Саме Державна служба контролю за переміщенням культурних цінностей визначає висококваліфікованих фахівців, яким доручає й дозволяє проведення державної експертизи різних видів культурних цінностей; тільки висновки експертів, визначених Державною службою контролю за переміщенням культурних цінностей, мають законну силу і є підставою для видачі **Свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України**. Перелік державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей визначений наказом Міністерства культури і мистецтв України від 15.11.2002 р. № 647 **„Про затвердження переліку державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей”** та наказом Міністерства культури і мистецтв України від 14.01.2005 р. **„Про внесення змін та доповнень до наказів**

Міністерства культури і мистецтв України від 24.09. 2003 № 595 та від 15.11.2002 № 647” (тексти наказів містяться у Додатку до навчального посібника).

Проведення експертизи культурних цінностей – складна справа, яка, на жаль, поки що не піддається чітко зафіксованому формальному опису, а часто має евристичний характер і залежить від професійного рівня та професійної інтуїції експерта. Хоча загальні правила оцінювання пам’яток культури передбачають виконання експертами таких видів робіт:

- *ідентифікація;*
- *атрибуція;*
- *визначення прогностичної вартості пам’ятки.*

Залежно від мети проведення експертизи (визначення віку пам’ятки культури, встановлення автора чи місця виготовлення культурної цінності, визначення рівня значимості культурної цінності, з’ясування її прогностичної вартості) змінюються критерії класифікації, і кількість варіантів побудови таких класифікацій необмежена. Цілком зрозуміло, що будь-які класифікаційні моделі завжди залишаються лише умовними між спеціалістами і допомагають їм упорядкувати та уніфікувати свою діяльність. Таким чином, абсолютно об’єктивних класифікацій культурних цінностей не існує через необмежене розмаїття їх власних характеристик і ознак. Окрім того, різні види культурних цінностей мають різні характерні ознаки та критерії оцінювання, що зумовлює досить вузьку спеціалізацію експертів.

1.2. Проблеми ідентифікації та атрибуції культурних цінностей

1.2.1. Поняття ідентифікації

Ідентифікація – це одна з операцій, що здійснюються під час експертизи. Вона полягає у встановленні тотожності культурної цінності та її ознак (стилістичних та технологічних) відповідному художньому напрямку, школі, почерку художника, часу, країні. Ідентифікація забезпечує однозначне розпізнавання об’єктів експертизи. Ідентифікація тісно пов’язана з *атрибуцією* – встановленням автора, дати і місця виготовлення твору, особливостей стилю виконавця мистецького виробу, призначення, устрою, матеріалу та техніки виконання пам’ятки культури.

Ідентифікація, яку має провести митник під час митного контролю, полягає у встановленні відповідності характерних ознак поданої до контролю культурної цінності тим, що зазначені у супровідних документах:

- ✓ *Свідоцтві на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України,*
- ✓ *переліку культурних цінностей,*
- ✓ *кольоровому фото розмірами 13× 18 см.*

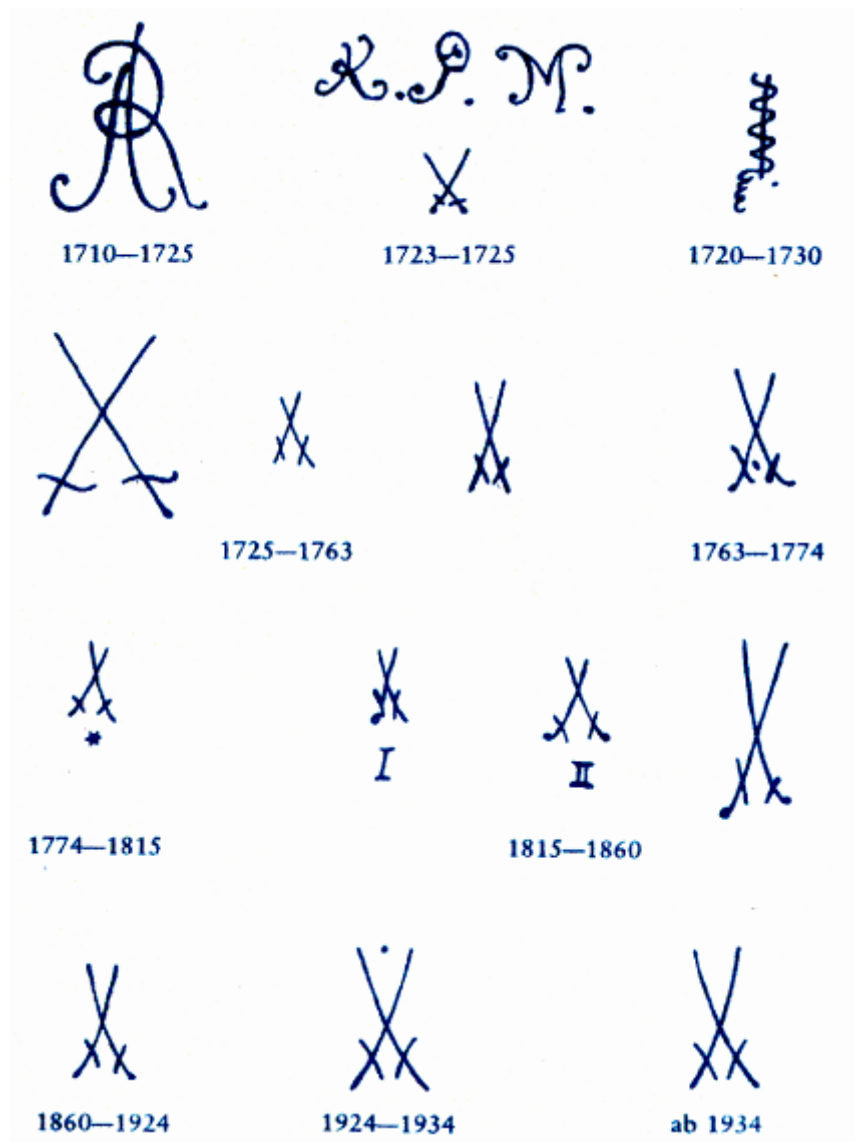
За існуючим сьогодні порядком у *Свідоцтві на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України*, виданим Державною службою контролю, наведено такі ідентифікаційні ознаки культурної цінності:

- автор або країна виготовлення
- час виготовлення
- назва
- техніка виконання
- розмір
- оціночна вартість.

Однак виникає серйозна проблема реального здійснення ідентифікації пам'ятки культури митником, бо навіть для професіональних мистецтвознавців та експертів визначення автора, часу виготовлення твору, техніки виконання тобто встановлення оригінальності твору є складною проблемою.

1.2.2. Оригінал, копія, підробка

Ще мистецтвознавці XVIII століття, коли естетичні та побутові особливості самої епохи „навчання у Європі” передбачали копіювання творів мистецтва з просвітницькою та навчальною метою, стикнулися з проблемою „оригінал чи копія”. Відомі та невідомі митці ретельно вивчали стиль та манеру іноземних та вітчизняних майстрів, копітко відтворюючи їх почерк. Так, відомо, що перші порцелянові мануфактури, що з'явилися у Російській імперії, свідомо імітували іноземні зразки, прагнучи досягти їхнього художнього та технологічного рівня. Гарднер, завод якого розпочав випуск фарфорових виробів у 1766 р., навіть у формі клейма своєї продукції натякав на славнозвісні перехрещені мечі – знак Мейсенської мануфактури, яка стала еталоном для всіх європейських виробників. Але імітуючи та іноді навіть повторюючи сюжетні, конструктивні рішення саксонських порцелянових майстрів, Гарднер створював самобутні твори, тому й його заводська марка, нагадуючи мейсенську, була іншою.

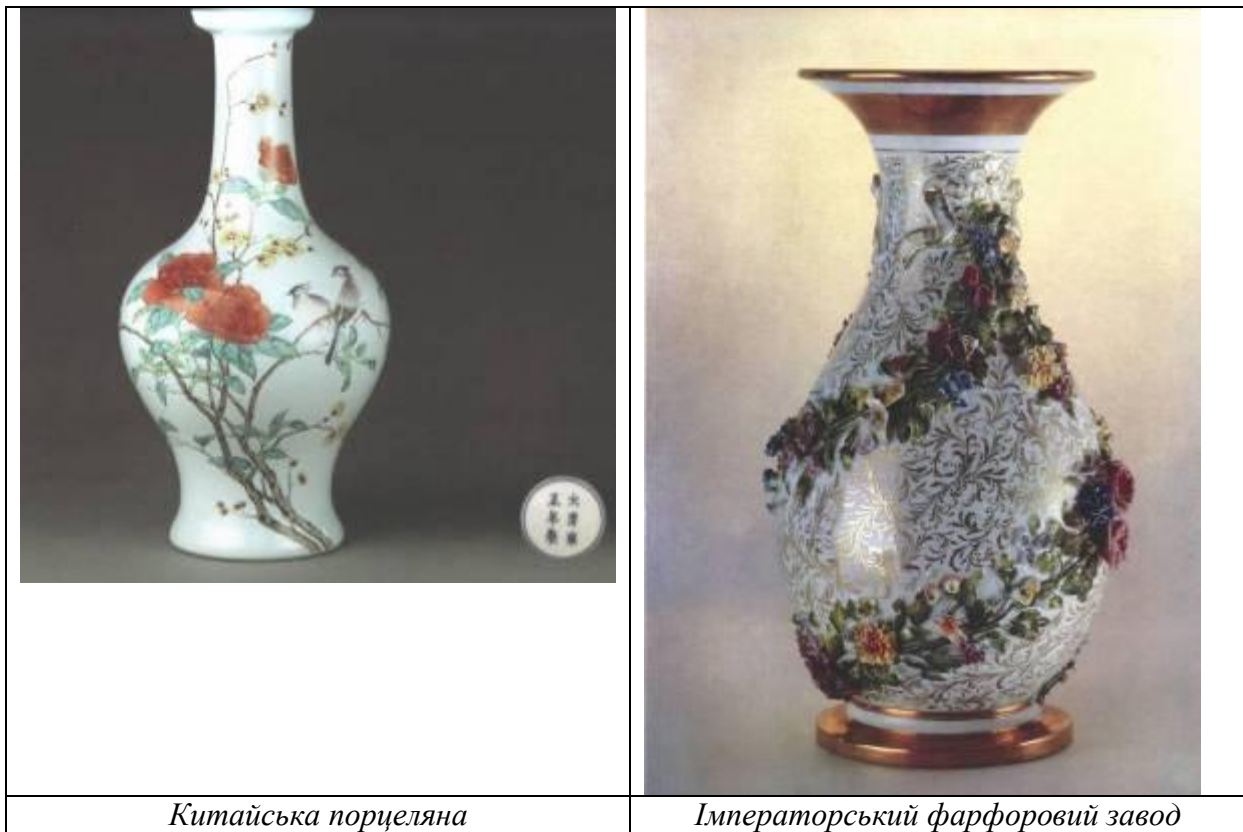

Клейма Мейсенської мануфактури

1766 – 1780 рр. Сині надглазурні та підглазурні клейма мануфактури Гарднера. Порцеляна.

А Імператорський фарфоровий завод орієнтувався на найдавніші та найвишуканіші зразки китайської порцеляни, яка була не просто еталонною для всього світу, а й на протязі багатьох століть (з IV до XVIII, допоки Китай єдиний володів секретом виготовлення фарфорової маси) запишлася ексклюзивною на світовому ринку фарфорових виробів.

Саме у XVIII столітті сформувалося поняття „старі майстри” і розпочався бурхливий розквіт антикварного ринку, де з’явилася безліч підробок, що в тій чи іншій мірі прагли задовольнити попит на предмети старовини, відповісти моді на антикваріат.

В іконопису проблема копіювання є ще складнішою. Відомо, що значну частину масиву пізнього іконопису становлять так звані „списки” чи „копії” – твори, що є варіантами повторення стародавніх оригіналів. Історично склалося так, що, починаючи з другої половини XVII і до середини XIX ст., у виготовленні таких „списків” було зацікавлене, перш за все, старообрядництво, яке прагло мати у своїх молільнях та колекціях так зване „доніконівське письмо”. Старообрядці стимулювали розвиток копійного іконного виробництва. А у другій половині XIX - на початку XX ст. розпочався дійсно іконний бум: мода на колекціонування саме ікон, зумовила розвиток іконного антикварного ринку і відповідно активізувала діяльність іконописців-реставраторів по виготовленню копій. Проблема атрибуції та ідентифікації цих ікон залишається і сьогодні серед найактуальніших і для приватних колекціонерів, і для музеїв.

Як в даному випадку називати подібні твори: копіями, підробками, чи йдеться про особливий тип виробів – *твори наслідувального характеру: стилізації, імітації?* Відповідь на це запитання не є простою навіть для фахівців-мистецтвознавців. Поки що не розроблено єдиних, загальноприйнятих критеріїв оригінальності твору мистецтва, що породжує певну суб’єктивність мистецтвознавчих оцінок.

Спробуємо дати визначення ключових понять.

Підробки поділяють на:

- *навмисні*
- *ненавмисні.*

Зазначимо одразу, що ненавмисних, випадкових підробок зустрічається значно більше, ніж навмисних. Світова та вітчизняна експертна практика доводить, що ненавмисні підробки та копії входять до складу всіх музейних та інших колекцій будь-якого рівня.

Ненавмисні підробки:

- *роботи, що належать до школи або круга майстра;*
- *імітації;*
- *копії з картин відомих художників, пізніше підписані „під автора”*

Копія – це відтворення оригіналу, яке має на меті передати всі його особливості в області композиції, колориту, світлотіньового моделювання, а також відтворити технічні прийоми оригіналу.

Копії виконуються у навчальних цілях: програма всіх середніх та вищих мистецьких навчальних закладів передбачає таку обов'язкову вправу, як копіювання творів видатних художників. Копії виконувались і коли оригінали мали поганий стан збереження, і задля того, щоб зберегти уявлення про них для нащадків, створювалися „близнюки” (так, велика частина давньогрецької скульптури відома людству тільки завдяки римським копіям творів грецьких майстрів). Коли копії створюються з корисною метою, задля того, щоб увести покупця в оману, нажитися на копійному творі, вони переходять до розряду *навмисних підробок*.

Копії можна поділити на такі види:

- *авторський повтор*
- *співавторський повтор*
- *копія*

До копії наближається імітація, яка при цьому має відмінні риси.

Імітація – це твір, створений у наслідування будь-яким зразком, що включає елементи копіювання і компіляції, інтерпретований відповідно до технології та естетики свого часу, часто виконаний у індивідуальній манері автора імітації, чий підпис, як правило, зазначений на роботі.

Широко відомий, наприклад, факт масових імітацій манери німецьких художників Ханса Роттенхаммера, Йозефа Хайнца та Адама Ельсхеймера, флананців Хендрика ван Балена, Руланта Саверея, Паувела Брила та Яна Брейгеля Старшого у германських країнах у XVII - XVIII ст. Ці імітації були знаком визнання мистецтва цих творців.

Фахівці вважають, що ключовим для розрізнення ненавмисних і навмисних підробок, окрім установки виготовлювача копії на наживу, є питання технології. Якщо художник не прагне передати особливості фактури оригіналу, не імітує його технологію, пише у своїй творчій манері, роботу можна вважати імітацією, а не підробкою.

Технологічними ознаками навмисної підробки є:

- наявність підпису, який претендує на відповідність підпису видатного майстра і який нанесений одночасно із живописним шаром зображення (якщо йдеться про картину)
- прагнення фальсифікатора відтворити найхарактерніші особливості стилю та, якщо можливо, техніко-технологічні ознаки почерку автора оригіналу.

1.2.3. Встановлення автора художнього твору

Одним з головних завдань, що постають перед експертом у зв'язку з проблемою оригінальності твору і однією з ознак, за якими відбувається ідентифікація культурної цінності, є встановлення автора мистецького виробу. Як правило, авторство фіксується самим митцем, який відповідним чином маркує свій художній виріб: проставляє власний підпис, клеймо, позначку. Але виходячи тільки з цих ознак ми не зможемо аргументовано довести авторство твору, тому що одні і ті самі ознаки можуть свідчити про оригінальність художнього виробу так само, як про те, що він є підробкою.

1. *Наявність підпису.* З одного боку, підпис, або *авторська сигнатура*, ще й за умови, що її поставлено в той самий час, коли написане зображення, є свідченням оригінальності твору. Але, з іншого боку, підпис може бути відтвореним і фальсифікатором з більшим чи меншим ступенем досконалості. Тоді навіть аналіз каталогу підписів художника, твір якого сфальсифіковано, може не дати остаточного результату. Так само підпис, нанесений пізніше, ніж написане зображення, ще не є знаком того, що картину підроблено, бо художники часто підписували свої твори вже після того, як вони пройшли публічне випробування.

2. *Відсутність підпису* теж не є ознакою підробки, тому що художник не завжди залишав на творі свій авторський знак.

3. *Технічні прийоми*, які відповідають почерку митця, або художньої школи, здаються найбільш об'єктивним критерієм оригінальності творів, але теж не можуть повною мірою бути аргументом на користь вирішення проблеми авторства. По-перше, широко відомі факти кардинальної зміни манери письма одного і того самого художника (наприклад, П.Пікассо,

який починав як реаліст, потім, експериментуючи з колоритом, пройшов блакитний та рожевий періоди творчості й прийшов до кубізму). По-друге, рівень досконалості підробки часто напряму залежав від технічної бази, що була у розпорядженні фальсифікатора. Так, зростаючий попит віруючих на старовинні ікони у другій половині XIX – на початку XX ст. зумовив інтенсивний розвиток різних форм тиражування та імітації оригінальних ікон: фотолітографія, фототипія, олеографія або олеодрук як різновид хромолітографії, відомої з кінця XVIII ст. Саме олеографія відтворює колорит картини, передає характер фарбової поверхні, фактуру живопису, структуру полотна, особливості мазка пензля у тому числі

автографу художника. Для отримання олеографії використовували до 15-20 пластин, укритих олійними фарбами різних кольорів і відтінків. Для більшої подібності до олійного живопису олеодруки піддавали рельєфному тисненню й покривали лаком. Наклеєні на дерево, полотно чи картон, такі репродукції візуально нічим не відрізнялися від оригіналів.

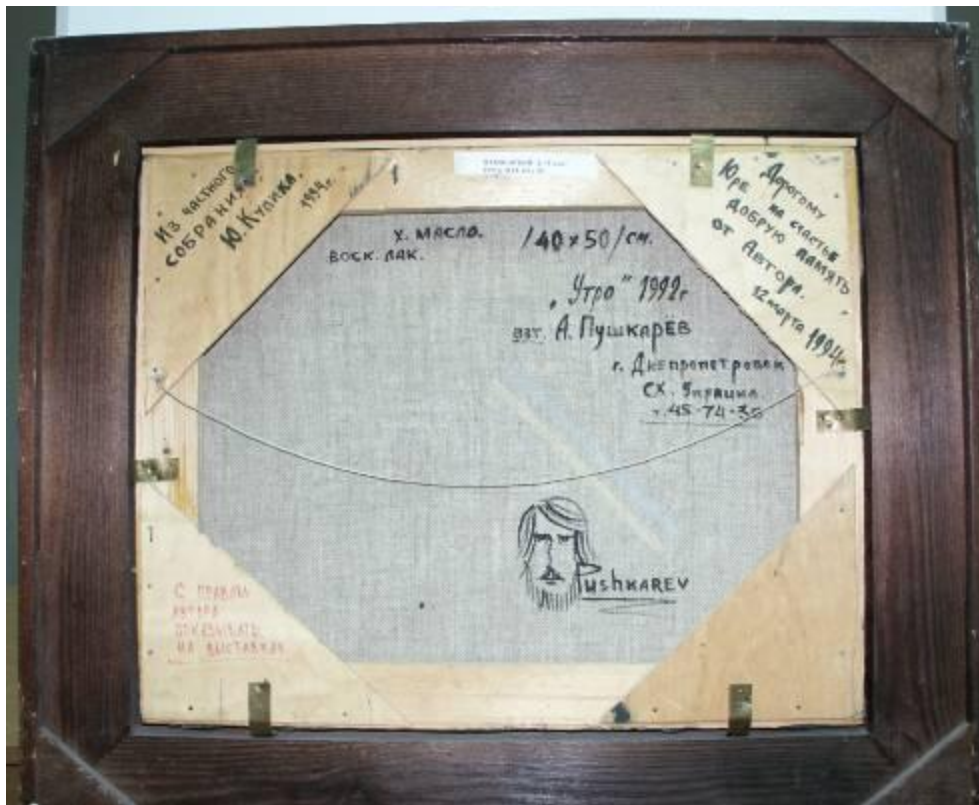
За мистецтвознавчими критеріями, твір вважається оригінальним лише за умови, що його *виготовляє сам автор або твір виготовляється за участю автора*. Що ж до творів скульптурного мистецтва, деякі з технік якого передбачають тиражування (наприклад, лиття), або ж вимагають обов'язкової участі у процесі виготовлення різних технічних спеціалістів (форматорів, каменярів, ливарників), то оригінальним вважається такий твір, *модель* якого створено самим автором, який має обов'язково брати *участь у дообробці* моделі у восковому варіанті, а також у її *карбуванні й патиніровці*. У бронзовій пластиці **авторськими** вважається лише невелика кількість повторень одного й того самого твору (*вісім, іноді дванадцять*). А як бути в тому випадку, коли, наприклад, автор створив модель, брав участь у виготовленні з неї скульптури, доручивши цю роботу своїм бронзарям, а після смерті автора бронзарі продовжували вилити скульптури, не порушуючи правила „дванадцяти примірників” і позначаючи номер кожного з них відлитою у клеймі цифрою. Але після смерті довірених осіб автора – бронзарів, що працювали разом зі скульптором, ливарні форми потрапили до інших рук і стали причиною появи нових копій, в маркуванні яких знову з'явилися цифри від 1 до 12? Саме так сталося з деякими бронзовими скульптурами О. Родена після смерті бронзоливарника Алексиса Рудьєра та його сина Жоржа.

1.2.4. Встановлення дати виготовлення

Не менш важливою й складною у справі атрибуції та ідентифікації культурних цінностей є визначення дати виготовлення мистецького твору. Існують різноманітні прийоми встановлення цієї атрибуційної ознаки культурної цінності.

Час створення пам'ятки культури може

- ✓ бути безпосередньо *зазначеним самим автором* на творі; місце та форми нанесення дати можуть бути різноманітними. На творах графіки та живопису це може бути як саме зображення, так і зворотний бік основи, підрамник, де автор проставляє дату створення твору.

На клеймованих виробках (кераміка, ювелірні вироби тощо) дата позначається у клеймі часто за допомогою відповідної системи шифру: наприклад, на порцеляні датської Королівської мануфактури з 1885 до 1911 р. поруч з монограмою художника проставлялася підглазна синя позначка у вигляді однієї з 26 (на той час) літер датського алфавіту, а арабськими цифрами позначався рік та місяць виготовлення

Датська Королівська порцелянова мануфактура. Копенгаген. Марка на вазі, розписаній Стефаном Уссингом: St. Ussing – підпис автора; L9 – знак року та місяця (вересень 1895 р.); 5523 – номер виробу.

- ✓ бути встановленим за *конструктивними ознаками* (наприклад, наявність ковчега та його вид – в іконах);
- ✓ визначатися *матеріалами*, з яких виготовлено культурну цінність або її складові частини (характер основи, ґрунту, фарб, керамічної маси, металу тощо);
- ✓ способом встановлення дати створення можуть стати *іконографія сюжетів і окремі деталі зображення*: так, у Науково-дослідному інституті теорії та історії образотворчих мистецтв Російської Академії мистецтв розроблено оригінальну методику визначення дати ікон на підставі аналізу характеру зображення дорогоцінного каміння на іконах;
- ✓ підтвердження дати пам'ятки може відбутися на підставі *дослідження архівних матеріалів та документів*.

Які б критерії визначення оригінальності твору не обрав експерт, він ніколи не зможе дійти остаточного єдиного висновку, якщо цей висновок буде ґрунтуватися лише на одному, нехай навіть дуже показовому, доказі. Для того, щоб отримати дійсно кінцевий результат необхідно об'єднати так звану „знавецьку” експертизу, яка базується на особистому досвіді експерта та його інтуїції, з детальним дослідженням еталонів і зразків стилю відповідної художньої школи, почерку майстра, вивченням історії походження та існування пам'ятки культури, кропіткими лабораторними дослідженнями.

Робота сучасного експерта ускладнюється ще й тим фактом, що сучасна техніка дозволяє відтворити будь-які технології виготовлення культурних цінностей, фальсифікувати їхній вік, підробити підписи тощо. Саме тому експерт має добре орієнтуватися у сучасних методах і формах експертної діяльності.

Посадова особа митного органу, на яку в умовах майже 100% відсутності мистецтвознавців-контролерів на митних постах покладено обов'язок здійснення ідентифікації поданої до контролю культурної цінності, теж повинна знати форми та методи сучасної експертизи культурних цінностей і уявляти свою роль у вирішенні проблеми запобігання незаконному вивезенню пам'яток культури за кордон держави.

1.4. Форми і методи експертизи

1.4.1. Мистецтвознавча експертиза („знавецька”)

„Знавецька” експертиза – один з найпоширеніших видів експертизи, традиційної для роботи закупівельних комісій, для спілкування з приватними колекціонерами, коли у короткий термін необхідно надати атрибуційний висновок на основі візуального аналізу. Таку експертизу здійснюють знавці (звідси її назва – „знавецька”), які спираються на свій накопичений роками досвід. Техніки-технологи беруть у такій експертизі мінімальну участь: вони мають визначити співвідношення підпису та

живопису, а також здійснити аналіз стану збереження фарбового шару або пам'ятки у цілому. Експерти-знавці виконують основну роботу, здійснюючи мистецтвознавчий стилістичний аналіз, який відіграє важливу роль в атрибуції пам'яток образотворчого мистецтва: вирішують питання про оригінальність твору, тобто про його приналежність автору, школі, часу, соціальному середовищу побутування твору. В історичному плині часу знавецька експертиза сформувалася першою і тому претендує на провідну роль. Але, якщо експерт має справу з грамотною стилізацією, імітацією чи підробкою, стилістичний аналіз не завжди ефективний для визначення оригінальності твору. Цілком зрозуміло, що мистецтвознавча (знавецька) експертиза у великій мірі є суб'єктивною і потребує підтвердження точними методами дослідження пам'ятки культури.

1.4.2. Архівно-документальна експертиза

Культурні цінності є відбитком стану розвитку суспільства у ту чи іншу епоху. Вони завжди вміщують інформацію про різні сторони життя тої пори, коли було створено пам'ятку, про розвиток художньої культури взагалі і окремих її видів, зокрема. Тому й експертиза пам'яток культури передбачає дослідження документів, архівних матеріалів, щоденників, листів, друкованих видань, репродукцій, каталогів тощо, які прямо або опосередковано пов'язані з мистецьким твором, історією його народження та побутування.

Архівно-документальна експертиза – це допоміжний метод експертизи, але він виконує дві важливі функції: *атрибуційну* та *оціночну*.

Документальні джерела можуть відіграти значну роль в атрибуції твору:

1. Автографи митця можуть сприяти ідентифікації його оригінального підпису;
2. Документи доводять авторство твору. Так, у Дніпропетровському історичному музеї ім. Д.І. Яворницького зберігається верхня половина дверей з московської квартири Яворницького у будинку О.П.Бахрушина, прикрашена портретом запорізького козака, написаним Миколою Струнниковим у 1901 р. напередодні його від'їзду до Академії мистецтв у Петербурзі, де він навчався у майстерні Іллі Юхимовича Рєпіна, друга академіка Д.І.Яворницького. Авторство М.Струнникова підтверджується матеріалами судової справи між Яворницьким та Бахрушиним з приводу володіння цим своєрідним портретом, який Яворницький, покидаючи Москву, хотів забрати з собою. О.П.Бахрушин, зі свого боку, наполягав на тому, що портрет належить йому, тому що двері, на яких він написаний, є його приватною власністю. Вирок суду був таким: розпиляти картину на дві рівні частини і поділити їх між Бахрушиним та Яворницьким жеребкуванням. Так верхня частина потрапила до Яворницького.

3. Аналіз архівних документів дозволяє встановити дату створення, ідентифікувати персонажі, зображені на картині (саме так на підставі кропіткого аналізу документальних джерел з генеалогії роду Резанових було проведено атрибуцію двох портретів М.Н.Колокольникова з Вологодської обласної картинної галереї та Вологодського державного музею-заповідника і доведено, що вони написані у 1750-ті рр., а ініціалами *D.H.* (спотворені *D.R.*) на дубльованому полотні зазначено Дмитра Резанова, якого і зображено на „Портреті молодого чоловіка”, який довгий час вважався портретом невідомого).
4. Особисті папери, архів митця часто прояснюють особливості його творчої манери, що допомагає здійснити якісний стилістичний аналіз творів.

Оціночна функція втілюється у процедурі встановлення інформаційного забезпечення пам'ятки культури, ступень якого визначає вартість художнього виробу. Наявність документальних свідочств походження пам'ятки культури, її приналежності історичним подіям чи особам значно збільшує вартість виробу. Механізм формування ціни на вироби мистецтва та його залежності від інформаційного забезпечення пам'ятки культури буде детально розглянуто у **Розділі II** цього навчального посібника.

1.4.3. Техніко-технологічна експертиза.

Багато фахівців експертної справи вважають цей вид експертизи провідним, тому що саме він надає об'єктивні дані про матеріали і техніку виготовлення мистецького твору, які можна перевірити експериментальним шляхом. *Техніко-технологічна експертиза* передбачає широкий спектр лабораторних техніко-технологічних досліджень матеріальної структури пам'яток культури з використанням мікроскопів, спектрального аналізу, різноманітних хімічних реактивів, ультрафіолетового, інфрачервоного, рентгенівського випромінювання тощо. Під час цієї експертизи використовуються руйнівні та неруйнівні методи дослідження.

До *руйнівних методів* техніко-технологічної експертизи, які передбачають узяття проб та зразків матеріальної основи пам'ятки культури, належать:

- ✓ дослідження мінеральних складових шурфів;
- ✓ світлова мікроскопія;
- ✓ фізико-хімічні методи дослідження.

Неруйнівні методи, якими може користуватися і посадова особа митного органу, включають:

- ✓ візуальну діагностику;
- ✓ фотографічне дослідження;
- ✓ аналіз пам'ятки культури в ультрафіолетовому випромінюванні;

- ✓ рентгенографічне дослідження;
- ✓ дослідження в інфрачервоному діапазоні випромінювання.

Дуже часто результати техніко-технологічних досліджень стають визначальними, тому що саме вони дають можливість зробити висновки на підставі об'єктивних даних. Але ступінь достовірності результатів експертизи буде неповною, якщо, наприклад, до лабораторних досліджень характеру ґрунту, фарбового чи покривного шарів, типів кракелюру, виявлення кольорових пігментів та в'язива у живописному творі не буде додано аналіз іконографії, індивідуального почерку автора, стилістичних особливостей саме його манери.

1.4.4. Комплексна експертиза

Єдиний оптимальний алгоритм експертизи, який, на жаль, не завжди здійснюється фахівцями, а використовується, як правило, лише у спірних випадках, це використання різних форм і методів дослідження, яке може дати найбільш достовірний результат.

Така експертиза має назву *комплексної експертизи*, вона поєднує всі зазначені вище форми експертизи:

- мистецтвознавчу, стилістичну („знавецьку”);
- архівно-документальну;
- техніко-технологічну.

Незважаючи на те, що комплексна експертиза визнається більшістю експертів як найбільш об'єктивна й використовується вже понад 30 років, вона ще не стала правилом, що часто зумовлює недостовірність експертних висновків. Тільки комплексне, системне дослідження культурної цінності дозволяє експерту здійснити атрибуцію пам'яток культури, визначити їх оціночну вартість і зробити висновок про можливість вивезення (тимчасового вивезення) цих культурних цінностей за межі України.

1.4.5. Інші види експертизи

Ситуація, що склалася в останні 10-15 років на художньому ринку, де з'являється все більше й більше копій різноманітних видів культурних цінностей, призвела до того, що до обов'язків експертів було включено й доведення оригінальності навіть сучасних виробів, що мають художню цінність. Це змінює сам перелік видів експертизи, що їх має використовувати експерт. До звичних, усталених форм додається ще ***юридична експертиза***, метою якої є аналіз продукції того чи іншого виробництва з точки зору авторського або патентного права. Зростає та змінюється роль мистецтвознавчої експертизи, яка зараз має на меті не тільки надати характеристику стилістичних особливостей й здійснити художній аналіз твору мистецтва, а перш за все, оцінити художню якість виробу, щоб запобігти появі на художньому ринку недосконалої мистецької продукції.

Треба враховувати і той факт, що різні види культурних цінностей потребують різних методик і дослідження різного кола атрибуційних ознак. Так, атрибуція *керамічних виробів*, окрім зазначених вище параметрів пам'ятки культури, обов'язково включає:

- ✓ визначення утилітарного призначення;
- ✓ епіграфічний аналіз, який полягає у вивченні написів на виробах за їх начертанням, орфографією і у співставленні з характером писемності в ту епоху і в тому соціальному середовищі, до яких може бути віднесено пам'ятку;
- ✓ геральдичний аналіз – розшифрування зображених на предметах гербів і девізів їх колишніх власників.

При атрибуції предметів *декоративно-прикладного мистецтва* дуже важливим є вивчення їхнього декорування. Так само як встановлення автентичності *пам'ятки образотворчого мистецтва* вимагає реставрації як атрибуційної операції, тому що ретельна розчистка живопису від пізніших записів дозволяє відтворити первісний вигляд твору і завдяки цьому визначити автора та час написання картини. А для експертизи *археологічних знахідок* велике значення мають:

- умови знайдення пам'ятки,
- її зв'язок з іншими предметами, знайденими під час розкопок в одному похованні,
- а також картографування – визначення географії розповсюдження пам'ятки шляхом статистичного підрахунку розповсюдження окремих видів пам'яток за регіонами.

Атрибуція предметів *нумізматики* вимагає враховувати ступінь рідкості пам'ятки (який встановлюється через вивчення каталогів і факсимільних видань), стан її збереження.

1.4.6. Митна експертиза культурних цінностей

Цілком зрозуміло, що митник не є фахівцем у питаннях мистецтвознавства і тому не може здійснити атрибуцію, провести комплексну експертизу культурних цінностей та визначити їх вартість: це справа спеціалістів. Але саме митник на кордоні повинен проконтролювати законність перевезення культурних цінностей, **ідентифікувати** подані до контролю об'єкти з тими, що дозволені до вивезення у ***Свідоцтві на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України***. В умовах майже 100% відсутності мистецтвознавців-контролерів на митних постах саме на посадову особу митного органу покладено обов'язок здійснення ідентифікації поданої до контролю культурної цінності

Митна експертиза – це попередня (або первинна) експертиза; вона відрізняється від комплексної експертизи, проведеної фахівцем-

мистецтвознавцем і вимагає особливих методик, які, безумовно, враховують наукові методи дослідження пам'яток культури, але не відтворюють і не можуть відтворювати повною мірою комплексної експертизи фахівців. Митна експертиза за метою суттєво відрізняється від мистецтвознавчої експертизи. *Митна експертиза культурних цінностей* – це дослідження наданих до контролю культурних цінностей з метою їх ідентифікації з тими об'єктами матеріальної та духовної культури, на вивезення (ввезення) яких видані необхідні товаросупровідні документи: ***Свідоцтво, перелік, фото.***

Митна експертиза культурних цінностей складається з таких операцій:

- ✓ перевірка товаросупровідних документів
- ✓ ідентифікація
- ✓ реєстрація

Перевірка товаросупровідних документів передбачає аналіз наявності всіх необхідних відомостей і печаток у митній декларації, *Свідоцтві, переліку культурних цінностей, фотографіях.*

Згідно п. 3.6 Інструкції „Про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України”, на *Свідоцтві*, кожному аркуші *переліку* дозволених до вивезення культурних цінностей та їх *фотографіях* посадова особа Державної служби контролю або уповноважений Державної служби контролю проставляє відтиск штампа “**Дозволено до вивезення з України**”, а на *переліку та фотографіях* – номер *Свідоцтва* та дату його видачі, у відтиску штампа - підпис. Форма *Свідоцтва*, форма та колір печаток визначено постановою Кабінету міністрів України від 20 червня 2000 р. № 984 і затверджено наказами Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України (див. ***Додаток*** навчального посібника).

При тимчасовому вивезенні з України культурних цінностей з метою реставрації у *Свідоцтві та переліку культурних цінностей*, що до нього додається, посадова особа Державної служби контролю або уповноважений Державної служби контролю робить запис “**Вивозиться з метою реставрації**”. При зворотному ввезенні предмета на митну територію України мистецтвознавцю (у разі його наявності) та посадовій особі митного органу подаються фотографії предмета до і після реставрації, завірені установою або фахівцем, який проводив реставрацію.

Крім того, у п. 1.7 цієї Інструкції наведено перелік обласних відділів культури, яким Державною службою контролю дозволено видавати *Свідоцтво*, та закріплені за ними території:

Місцезнаходження уповноваженого Державної служби контролю	Територія обслуговування
м. Київ	Житомирська, Київська, Луганська, Сумська, Харківська, Черкаська, Чернігівська області, м. Київ
м. Дніпропетровськ	Дніпропетровська, Донецька, Кіровоградська, Полтавська області
м. Львів	Волинська, Львівська, Рівненська, Тернопільська області
м. Одеса	Вінницька, Запорізька, Одеська області
м. Сімферополь	Автономна Республіка Крим, м. Севастополь
м. Чернівці	Івано-Франківська, Хмельницька, Чернівецька області
м. Ужгород	Закарпатська область
м. Херсон	Херсонська, Миколаївська області

Термін дії *Свідоцтва* – 6 місяців від дати його видачі – визначено у п. 2.4 Інструкції.

У відомчих документах Державної митної служби (лист від 29.12.2000 р. № 10/4 – 5160 – ЕП; лист від 03.05.2001 р. № 11/4 -09-3487; лист від 24.09.2001 р. № 11/4-09-7502) зазначено номери відповідних відділів культури держобладміністрацій, яким дозволено здійснювати експертизу та видавати *Свідоцтво* (див.: *Додаток*).

Форма *переліку* культурних цінностей, що переміщуються через державний кордон України, залежить від виду пам'яток культури і визначається у Додатках 5 – 8 до Інструкції „Про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України” (див.: *Додаток*).

Отже, посадова особа митного органу повинна добре знати:

- яким саме відділам культури держобладміністрацій дозволено видавати *Свідоцтво*;
- які території обслуговування закріплено саме за тим чи іншим обласним відділом культури;
- які номери *Свідоцтва* зазначені для відповідного відділу культури;
- які печатки має той чи інший обласний відділ культури

і перевірити відповідність ним наданих документів.

Під час здійснення контролю мистецтвознавець (у разі його наявності) та посадова особа митного органу звіряють подані культурні

цінності з інформацією, що міститься у свідоцтві та доданих до нього переліку і фотографіях, оформлених відповідно до вимог, визначених у пунктах 2.1, 3.4, 3.5 Інструкції. *Свідоцтво* залишається в митному органі, який здійснив їх митне оформлення.

При тимчасовому вивезенні культурних цінностей свідоцтво, переліки та фотографії з відтиском особистої номерної печатки, датою та підписом мистецтвознавця (у разі його наявності) та з відтиском особистої номерної печатки посадової особи митного органу про їх пропуск через митну територію України залишаються в митному органі, який здійснив їх митне оформлення. Копія свідоцтва та другий примірник переліку і фотографій з аналогічними реквізитами залишаються у власника і є підставою для повернення ним культурних цінностей в Україну (п. 4.5 Інструкції).

У разі, коли подані власником під час здійснення митного контролю культурні цінності не відповідають інформації, що міститься у свідоцтві та/або доданих до нього переліку і фотографіях, мистецтвознавець на зворотному боці свідоцтва робить запис “Заявлені до вивезення культурні цінності не відповідають тим, що подані для контролю”, проставляє відтиск особистої номерної печатки, дату, у відтиску печатки – підпис і вилучає це свідоцтво. При вилученні свідоцтва мистецтвознавець складає акт про вилучення свідоцтва (у двох примірниках), який підписує власник культурних цінностей, мистецтвознавець та посадова особа митного органу. Вилучене свідоцтво та акт передаються до Державної служби контролю, яка вносить до Реєстру порушень порядку переміщення культурних цінностей через державний кордон України дані про власника цієї культурної цінності з подальшим наданням такої інформації правоохоронним органам. Другий примірник акта залишається у власника культурних цінностей (п. 4.3. Інструкції).

Ідентифікація як одна з операцій митної експертизи – дослідження культурних цінностей за допомогою неруйнівних методів (візуальна діагностика, ультрачервоне, інфрачервоне та рентгенографічне тестування, апаратно-програмні та технічні засоби митного контролю) для встановлення відповідності характерних ознак об’єктів дослідження тим, що зазначені у товаросупровідних документах. Як будь яка інша, ідентифікація, що її здійснює посадова особа митного органу, має забезпечити однозначне розпізнавання об’єктів, наданих до митного контролю.

Оскільки метою митної експертизи є ідентифікація та реєстрація поданих до контролю культурних цінностей із цінностями, що дозволені до вивезення відповідними документами, під час цієї експертизи не беруться до уваги такі характерні ознаки пам’ятки культури, аналіз яких є принципово важливим при здійсненні атрибуції – ключової операції мистецтвознавчої експертизи культурної цінності.

У Статті 64 *Митного кодексу* визначено право митних органів на ідентифікацію товарів, транспортних засобів та приміщень, де знаходяться чи можуть знаходитися товари, що підлягають митному контролю: **”Ідентифікація здійснюється шляхом накладення митних забезпечень, одноразових номерних запірно-пломбувальних пристроїв, печаток, голографічних міток, нанесення цифрового, літерного чи іншого маркування, ідентифікаційних знаків, проставлення штампів, узяття проб та зразків, складання опису товарів і транспортних засобів, креслень, масштабних зображень, виготовлення фотографій, ілюстрацій, використання товаросупровідної документації тощо”**.

Наведені у *Митному кодексі* форми ідентифікації (за винятком опису товарів, виготовлення фотографій та аналізу супровідної документації) навряд чи можна використовувати, якщо товаром є культурна цінність, бо вони передбачають руйнування або зміну вигляду пам’ятки чи якоїсь її складової.

Отже, митник під час проведення ідентифікації та експертизи культурних цінностей може скористатися лише **неруйнівними методами експертизи**, до яких відносяться:

- *тестування пам’ятки культури в УФ - випромінюванні;*
- *тестування в ІЧ - випромінюванні;*
- *рентгенографія культурної цінності;*
- *апаратно-програмні засоби.*

Крім того, важливе (а у сучасних умовах недостатнього технічного оснащення більшості митних постів іноді й найважливіше) місце належить вазомоторним методам:

- *детальній візуальній діагностиці, з якої розпочинається будь-яка, в тому числі й мистецтвознавча, експертиза;*
- *тестуванню за допомогою органів відчуттів (зір, слух, нюх, дотик).*

1.4.7. Неруйнівні методи експертизи

1.4.7.1. Ультрафіолетове тестування культурних цінностей

Дослідження культурних цінностей за допомогою ультрафіолетових променів досить просте, в технічному плані доступне і використовується як у науковому аналізі творів мистецтва, так і в митній практиці огляду культурних цінностей, поданих до контролю.

Ультрафіолетові промені мають велику енергію, що породжує **люмінесценцію** – *світіння матеріалу у темряві під впливом фільтрованих ультрафіолетових променів*. Подібно до інших видів випромінювання ультрафіолетове випромінювання, природним джерелом якого є сонячне світло, може поглинатися, віддзеркалюватися матеріалом або проходити крізь нього. Необхідною умовою для виникнення люмінесценції є поглинання світла матеріалом. Світлова енергія, яку поглинає матеріал,

може переходити в хімічну, породжуючи фотохімічні реакції, у теплову та в світлову. Саме в останньому випадку матеріал сам починає світитися.

Виділяють два види такого світіння:

- *флуоресценція* – світіння, яке припиняється в момент припинення дії джерела випромінювання,
- *фосфоресценція* – світіння, що продовжується деякий час після закінчення дії джерела випромінювання.

При цьому світіння кожного матеріалу суто індивідуальне: воно визначається його хімічним складом і характеризується відповідним кольором та інтенсивністю, що дозволяє у деяких випадках ідентифікувати той чи інший матеріал чи визначити його наявність.

Цей феномен широко використовується у наукових дослідженнях культурних цінностей, у мистецтвознавчій експертизі, а деякі його елементи може використовувати митник, здійснюючи за необхідністю експрес-аналіз пам'ятки культури.

Технічне обладнання. У ролі технічних засобів контролю під час тестування культурних цінностей в УФ-випромінюванні використовуються газорозрядні лампи, серед яких найпоширенішими є *ртутні лампи*, виготовлені зі скла чи кварцу у вигляді трубки чи сфери. Широко використовуються також малогабаритні ртутні лампи з довгохвильовим ультрафіолетовим випромінюванням – *УФО – 4А*, які наявні на всіх митних постах, *ліхтар комбінований з УФ-пристосуванням – UV – 500*. До найсучасніших технічних засобів належать: *люмінесцентний освітлювач або ультрафіолетова лампа – Helling Germany Hamburg*, а також апарат для перевірки достовірності документів – *“Regula”*, та портативний апарат – *“Лоза”*.

Митник, перш ніж користуватися УФ-лампами, повинен засвоїти такі **правила**:

- огляд культурної цінності необхідно проводити без видимого світла, оскільки інтенсивність світіння, породженого ультрафіолетовими променями, незначна і виявити його можна лише у *темряві*;
- у разі дослідження, скажімо, пам'ятки живопису за допомогою УФ-випромінювання необхідно *зачекати 5 – 10 хвилин після того, як у темному приміщенні включено ультрафіолетову лампу*: цей час необхідний для того, щоб лампа перейшла у режим робочого світіння та щоб очі адаптувалися у темряві.
- після того, як лампу вимкнули, необхідно *зачекати 10 – 15 хвилин перш ніж включити її знову, бо лампа повинна охолонути*;
- працюючи з УФ-лампю, необхідно *користуватися окулярами з простими або оптичними лінзами*, бо досить кілька секунд подивитися на світіння УФ-лампи, щоб отримати запалення, яке настає через декілька годин;

- у приміщенні, де працюють з УФ-лампами, треба забезпечити *добру вентиляцію*, тому що ультрафіолетові промені значно підвищують іонізацію повітря, посилюючи при цьому виділення озону та окислів азоту.

Що ж до творів мистецтва, то дослідження за допомогою УФ-випромінювання не завдає їм ніякої шкоди, що підтверджено багаторічною музейною практикою та досвідом експертів.

У мистецтвознавчій практиці **УФ-промені використовують найчастіше для дослідження фарбового шару творів живопису:**

- для виявлення *зображення, що знаходиться під верхнім зображувальним шаром;*

Святий Микола. XIV ст. Фотографія ікони.

Святий Микола. XIV ст. Фотографія у видимій люмінесценції виявляє записані зверху круглі клейма з обох боків центрального зображення.

Святий Микола. XIV ст. Фотографія цієї ікони у процесі розчистки виявлених клейм.

- для дослідження *настінного живопису*;
- для аналізу *стану збереження фарбового шару*.

Фотографія фрагмента розпису церкви Чуда архангела Михайла у Московському Кремлі у світі видимої люмінесценції, яка виявляє руйнацію живопису.

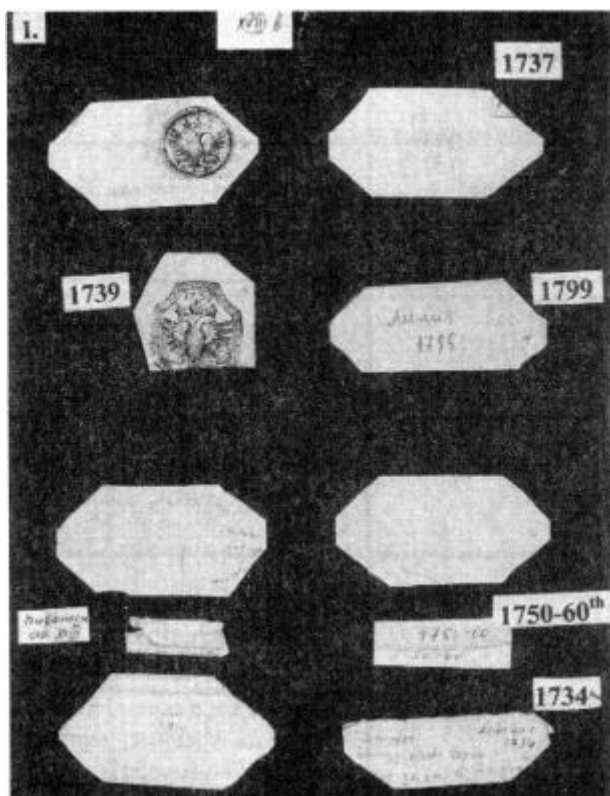

Фотографія фрагмента розпису церкви Чуда архангела Михайла у Московському Кремлі у віддзеркалених ультрафіолетових променях, яка демонструє техніку виконання пробілів.

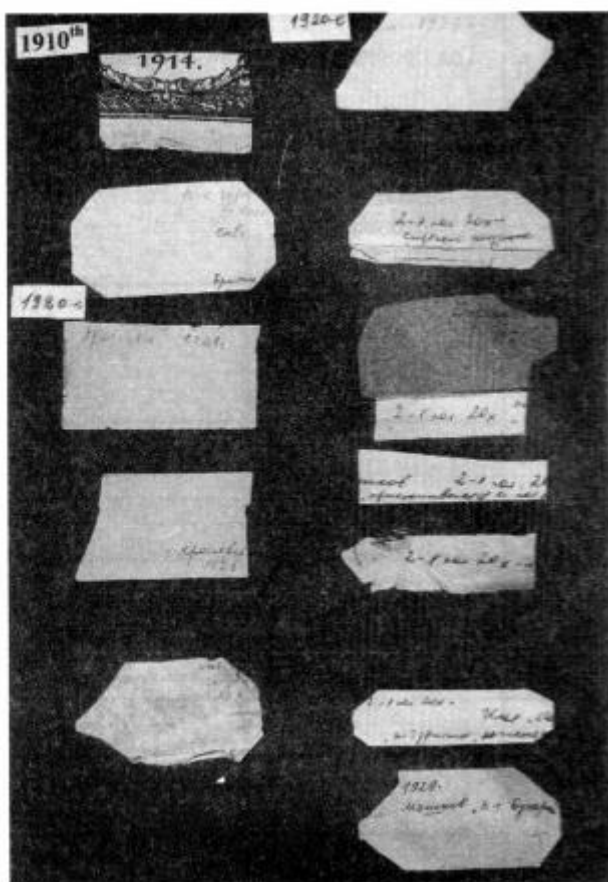
Гарні результати дає використання цього методу *під час огляду ювелірних каменів* з метою відрізнити натуральні камені від штучних. Характер світіння ювелірних каменів (штучних або натуральних) в ультрафіолетовому випромінюванні зафіксовано у наведеній таблиці (для діагностики інших дорогоцінних каменів потрібні додаткові дослідження):

Камінь	Натуральний	Штучний
діамант - безбарвний і жовтий - коричневий і зелений	блакитний зелений	дуже жовтий або інертний
бірюза	відсутній білуватий, блакитнуватий	молочно або блакитнувато-білий
перли - чорні	блакитний, білий червоний	інертний або плямистий
ізмурд	інертний	червоний
рубін	дуже кармінно- червоний	інертний
сапфір - безбарвний і жовтий	інертний слабко оранжевий	інертний інертний
янтар	блакитнувато-білий жовто-зелений	інертний
корал	блідо-фіолетовий пурпурно-червоний	інертний
шпінель	інертний	інертний

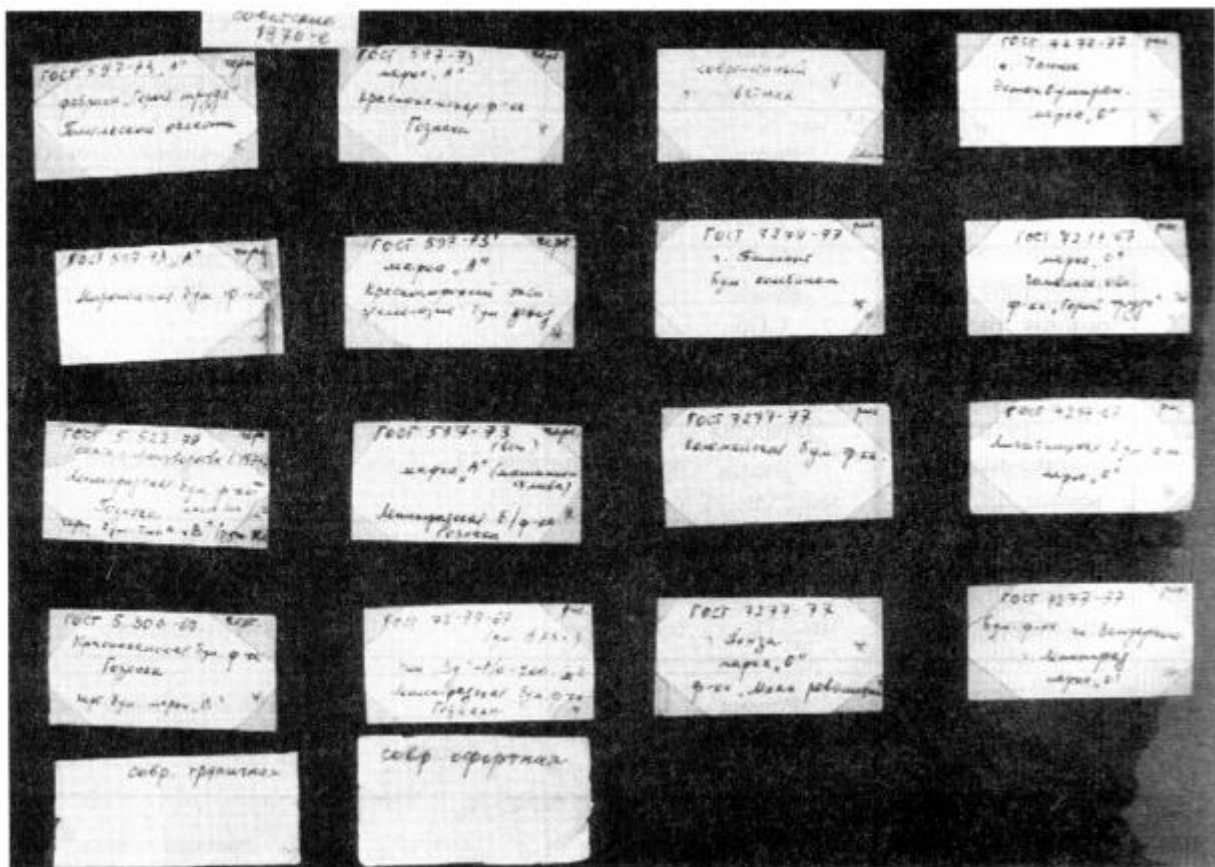
Ультрафіолетове випромінювання широко використовується і в експертизі паперової основи, аналіз якої має велике значення для атрибуції та ідентифікації творів графіки, історичних документів, старовинних книжок, іншої друкованої продукції (в тому числі і нотних текстів), а також живописних творів, написаних на паперовій основі. Співробітники *Всеросійського художественного научно-реставраційного центру імені академіка І.Е.Габаря* (Москва) склали шкалу еталонних зразків світіння паперових основ різного часу виготовлення. Було встановлено, що паперові основи XVIII ст. мають майже рівномірне світло-блакитне світіння; у першій половині XIX ст. світіння втрачає стабільність і починає змінюватися у напрямку жовтуватого або рожеватого кольорів; у другій половині XIX ст. з'являються сіруватий та фіолетовий відтінки; у першій половині XX ст. превалює яскраво жовте, тоді як у другій половині XX ст. основними стають відтінки яскраво білих синтетичних матеріалів або яскраво фіолетових, оливкових та сірих тонів. Оскільки відбілювання є одним з важливих етапів виготовлення паперу, саме склад та використання білил зумовлюють різний характер світіння паперу в ультрафіолетовому випромінюванні: свинець змінюється цинком, потім з 1916 р. – титановими, а у другій половині XX ст. – баритовими білилами.

Еталонні зразки XVIII ст.

Еталонні зразки 1910 -1920-х рр.

Еталонні зразки радянського періоду 1970-х рр.

Поради митнику

У яких випадках митнику доцільно звернутися до огляду культурної цінності в УФ-випромінюванні? Цей вид контролю можна використовувати у разі виникнення сумнівів щодо відповідності поданої до контролю культурної цінності тій, що дозволено до вивезення **Свідоцтвом на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України.**

Оригінальну методику тестування поліхромних творів образотворчого мистецтва для покращення саме митної експертизи та контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон розроблено ВНЦ "ГОІ ім. С.І. Вавилова" спільно з АТЗТ "Джоконда" (Санкт-Петербург). Суть методики полягає в тому, що замість однієї фотографії, яка, за існуючими інструкціями, додається до **Свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України**, митнику для контролю пред'являються дві чорно-білі фотографії пам'ятки культури: одна зроблена у видимому спектрі, друга – в ультрафіолетовому випромінюванні. Фізична суть пропозиції полягає в тому, що пігменти та інші матеріали живописного шару мають різні коефіцієнти віддзеркалення в цих областях спектра, тому розподіл щільності потемніння на двох фотографіях відрізнятиметься. Якщо звичайна кольорова фотографія, наявність якої під час митного контролю вимагають сучасні існуючі правила, не дає змоги відрізнити копію від оригіналу, то ультрафіолетова фотографія таку можливість надає, бо при створенні копії художнього твору неможливо

забезпечити співпадання зображення з оригіналом одночасно у видимому та в ультрафіолетовому світлі, оскільки в останньому випадку при створенні копії розподіл щільності потемніння в ультрафіолетовому випромінюванні візуально не може контролюватися копіювачем.

Б. Пассароті (?). Мадонна з немовлям та Іоанном Хрестителем. XVI ст. Фотографія у видимому спектрі.

Б. Пассароті (?). Мадонна з немовлям та Іоанном Хрестителем. XVI ст. Фотографія в ультрафіолетовому спектрі.

Під час митного контролю перша фотографія, зроблена у видимому спектрі, порівнюється з пам'яткою культури шляхом звичайного візуального огляду, а фотографія, зроблена в ультрафіолетовому випромінюванні, порівнюється з фотографією, отриманою за допомогою експрес-зйомки камерою "Полароїд" в ультрафіолетовому спектральному діапазоні. Методику було експериментально перевірено з позитивним результатом на творах *олійного живопису, поліхромній графіці, на смичкових музичних інструментах.*

1.4.7.2. Тестування пам'яток культури в ІЧ-випромінюванні

Дослідження пам'яток культури в інфрачервоному випромінюванні базується на властивості матеріалів пропускати, поглинати чи віддзеркалювати інфрачервоні промені інакше, ніж видиме світло. Так, візуально однакові за кольором ділянки живопису, які відрізняються за хімічним складом, по-різному реагують на дію інфрачервоних променів, тому на фотографіях, зроблених в інфрачервоному спектрі, виявляють тонування, реставраційні записи, на творах старого живопису, подробиці, забруднення покривного шару, які не можна виявити за допомогою ультрафіолетового тестування.

Технічне обладнання. Найбільш поширеним джерелом інфрачервоного випромінювання є *лампи розжарювання*, в яких потужність світлового випромінювання зменшена до 2,2 % у порівнянні зі звичайними лампами розжарювання з потужністю випромінювання 12 %

від енергії, що випромінюється. Такі лампи виготовляються для напруги 127 і 220 В, потужністю 250 та 500 Вт; термін їх використання – 2000 годин. Виготовляють також спеціальні лампи з червоного скла типу ІЧЗК потужністю 250 та 500 Вт з напругою 127 та 220 В та спектральним максимумом випромінювання 1,25 мкм. У музейній практиці широко використовуються лампи, що працюють з перегрівом або *фотолампи*, які дають найінтенсивніше випромінювання в діапазоні 750 – 950 нм. На використанні імпульсного розряду побудована дія *імпульсних ламп (ламп-спалахів)*, де потужне випромінювання в ІЧ-спектрі припадає на діапазон 0,7 – 1,2 мкм і перебільшує будь-яке інше газорозрядне джерело. Гарні результати дає використання *ртутних, газорозрядних цезієвих та натрієвих ламп*. Сучасна техніка комбінує різні технічні засоби, надаючи можливість проведення різноманітних видів експертизи за допомогою одного апарата.

Прикладом такої різноманітної техніки із широкими експертними можливостями є універсальний детектор для виявлення підробки документів – *Регула (Regula), модель 4003* з мишкою – телевізійною спектральною лупою (*ТСЛ*) 4007, що має ультрафіолетовий та інфрачервоний діапазони, призначається для дослідження об'єктів у режимі збільшення у 35 разів з можливістю виміру лінійних розмірів з точністю до 100 мкм і може підключатися до телевізора чи комп'ютера.

Телевізійна спектральна лупа (ТСЛ). Модель 4007.

Універсальний детектор Regula, мод. 4003.

Мобільний пристрій для виявлення й огляду об'єктів у важкодоступних місцях – *Лоза, модель 3001, 3002* з телескопічною штангою довжиною від 400 до 1200 мм та міні-камерою, яка працює в інфрачервоному діапазоні і передає зображення предмета на маленький екран чи прямо на комп'ютер. Головка штанги водонепроникна і дозволяє досліджувати об'єкти, що знаходяться у рідині глибиною близько 1 м. Саме ці сучасні апарати і використовуються у практиці митної експертизи.

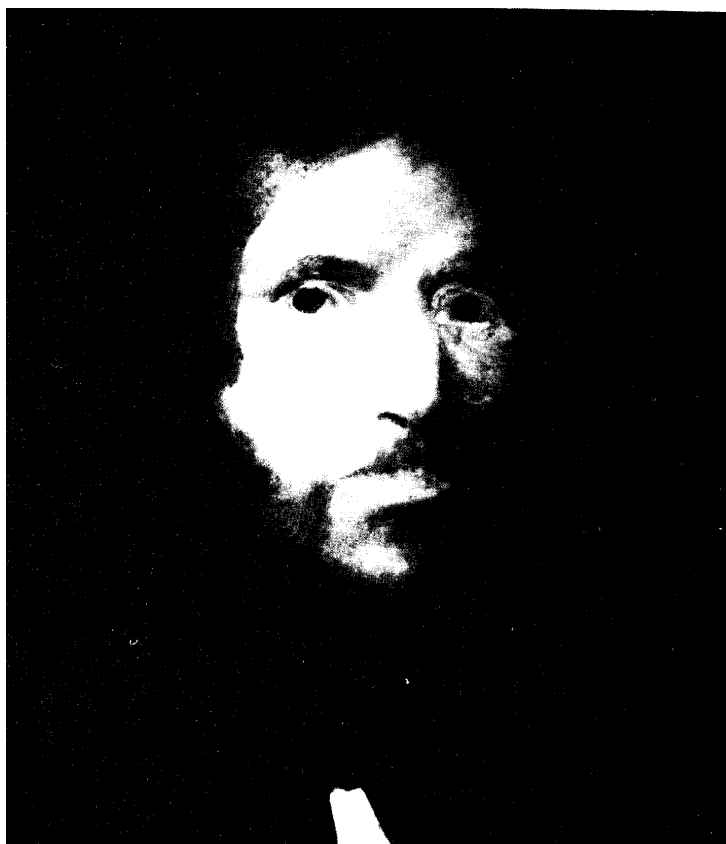
Лоза.

На відміну від ультрафіолетових, інфрачервоні промені, завдяки їх меншому розсіюванню в середовищі, можуть проникати крізь деякі фарби, які для цього виду випромінювання є прозорими. Тому **за допомогою інфрачервоних променів можна виявити та проаналізувати:**

- *зміни у фарбовому шарі* (авторські переробки, реставраційні зміни, поновлення, підробки, фальсифікації)

Портрет, який видавали за портрет О.С. Пушкіна, написаний за життя поета.

Фотографія цього портрета в інфрачервоному випромінюванні, що виявляє підробку.

- *підписи і надписи*, існуючі та ті, що зникли, бо підпис на картині так само, як клеймо на ювелірних та інших мистецьких виробих, з часів Ренесансу стали не тільки ознакою приналежності твору тому чи іншому майстру, а й своєрідною гарантією якості, товарним знаком, психологічним фактором, що визначав ціну твору. Підробка підписів, що виникла майже паралельно із визнанням значення авторства, ускладнює роботу експерта і вимагає наявності відповідних каталогів підписів, і незважаючи на всі ці складнощі й можливість майстерних підробок, підпис на пам'ятках культури завжди має бути об'єктом спеціальної уваги.

Фрагмент розпису у барабані церкви Федора Стратилата у Новгороді. XVI ст. Звичайна фотографія.

Фрагмент розпису у барабані церкви Федора Стратилата у Новгороді. XVI ст. Фотографія в інфрачервоних променях, що виявляє надпис, який зник.

Інфрачервоне випромінювання надає можливість *побачити саму фактуру мазка* у творах живопису. Саме ця властивість ІЧ-променів дозволяє відрізнити надрукований промисловим способом твір чи ксерокопію від оригінальної графіки або живопису. Якщо друковане зображення має так звані *растрові точки (растрову сітку)*, то оригінальні зображення в інфрачервоному спектрі не тільки не мають растрових точок, а й відтворюють структуру мазка, виявляючи його наявність. Такий тест легко провести за допомогою приладу для перевірки достовірності документів – “Regula” та приладу для контролю об’єктів у важкодоступних місцях – “Лоза”, де є маленька камера з ультрафіолетовим та інфрачервоним спектрами променів. У ролі допоміжного методу виявлення растрових точок можна використовувати сканування друкованого зображення за допомогою *сканера* в режимі збільшеної яскравості, коли на комп’ютерному моніторі виникає зображення, розкладене на растрові точки.

Растрова сітка на друкованому зображенні.

Інфрачервона фотографія, що виявляє фактуру мазка.

Поради митнику

У митній експертизі властивості інфрачервоних променів використовуються у разі сумніву щодо оригінальності твору, виявлення авторського підпису, записів, що приховують оригінальне зображення, яке провозиться під виглядом іншого – нового, яке не має цінності і на вивезення якого видано дозвіл Державною службою контролю, а також для того, щоб відрізнити “креслення і заводські вироби, прикрашені вручну,” від оригінального живопису та оригінальної графіки, які за **Конвенцією ЮНІДРУА “Про міжнародне повернення викрадених чи нелегально вивезених культурних цінностей”** (Гл. I., Ст. 2, Додаток, п. i) та за Законом України **“Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей”** (Розд. I., ст. I) віднесено до культурних цінностей, на вивезення яких необхідне **Свідоцтво на право вивезення (тимчасового вивезення) культурної цінності за територію України**. Для проведення такого інфрачервоного експрес-аналізу використовуються “Regula” та “Лоза”.

1.4.7.3. Рентгенографія пам’яток культури

У мистецтвознавчій експертизі широко використовується дослідження пам’яток культури у рентгенівських променях, які мають високий ступінь проникнення крізь різні матеріали і дають змогу побачити внутрішню структуру культурних цінностей. Цей метод використовується з 1930-х років, перш за все, для дослідження творів живопису.

При рентгенографії на досліджуваній твір падає потік рентгенівських променів, який, проходячи крізь картину, втрачає інтенсивність залежно від матеріалу та товщини відповідної ділянки живопису. Потрапляючи на рентгенівську плівку, випромінювання, що пройшло крізь картину, засвічує плівку відповідно до інтенсивності випромінювання, що на неї потрапляє. Таким чином на рентгенівській плівці формується тіньове зображення досліджуваного об’єкта.

Технічне обладнання: для такого виду тестування творів мистецтва поки що вітчизняна наука не створила спеціальних рентгенівських апаратів, тому в музеях та реставраційних майстернях використовуються медичні діагностичні апарати або апарати промислового контролю. Характеристики цих апаратів мають відповідати таким вимогам:

- напруга рентгенівської трубки апаратів, призначених для рентгенографії олійного та темперного живопису, має повільно змінюватися у діапазоні від 10 до 50 кВ, а в апаратах для спеціальних досліджень живопису, наприклад, фотоелектронографії – у діапазоні від 100 до 300 кВ;
- діаметр фокуса рентгенівської трубки не може перевищувати 1–2 мм.;
- апарати мають бути малогабаритні і високопродуктивні – здійснювати кілька зйомок на годину.

У практиці мистецтвознавчої експертизи використовують як *стаціонарні рентгенівські апарати* – медичний апарат РУМ-7 (РУТ-60-20) та

апарат промислового контролю – *РАП-150/300-10*, так і *переносні апарати* – імпульсний апарат *Mira-I* (робоча напруга 300 кВ) та апарат *РУП-150/300-10* (комплект з трьох трубок з діапазоном напруги від 10 до 250 кВ).

Під час проведення рентгенографії картину кладуть на знімальний стіл фарбовим шаром догори таким чином, щоб досліджувана ділянка знаходилася над отвором, крізь який проходить випромінювання. Зверху на картину у світлозахищеному пакеті з чорного паперу кладуть рентгенівську плівку, трішки притискуючи пакет листом войлока або гумки відповідного розміру.

Сфера використання рентгенографії у мистецтвознавчій експертизі досить велика:

- *атрибуція невідомих чи тих, які приписуються* цьому майстру, робіт завдяки тому, що рентгенограма надає величезну інформацію про ґрунт, технологічні особливості побудови фарбового шару, тобто про індивідуальний почерк саме цього митця;

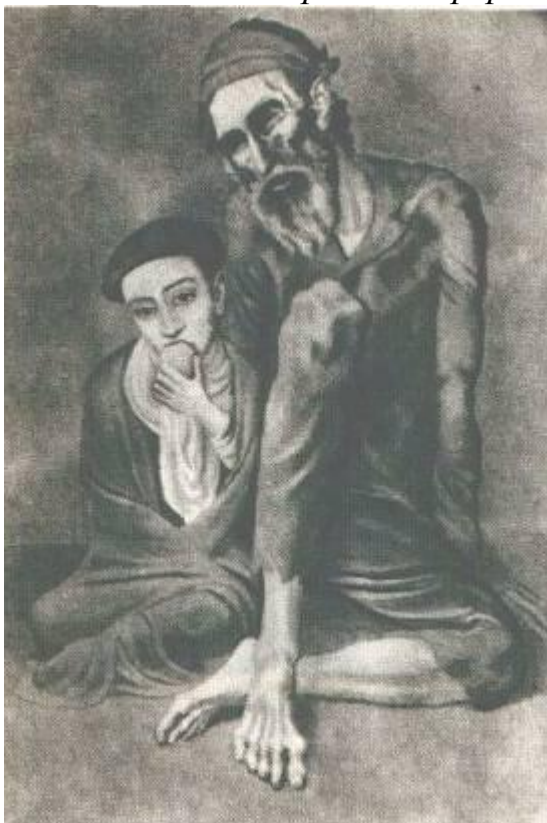
О. Ренуар. Оголена. 1876 р. Фотографія фрагменту картини у видимому спектрі.

О. Ренуар. Оголена. 1876 р. Рентгенограма, що дозволяє виявити характер фарбового шару.

- *виявлення авторських переробок чи підробок*

П. Пікассо. Старий жебрак з хлопчиком. 1903 р. Фотографія картини у видимому світлі.

П. Пікассо. Старий жебрак з хлопчиком. 1903 р. Рентгенограма, яка виявляє нижнє записане зверху автором зображення, що знаходиться у верхній правій чверті полотна.

1.4.7.4. Сучасні технічні засоби митного контролю дорогоцінних сплавів та ювелірного каміння

Сучасний парк приладів для ідентифікації культурних цінностей, який використовується фахівцями державних та комерційних установ України, Росії та країн СНД, поповнюється досить активно і включає різноманітне обладнання. В Розділі 1.4.7. **Неруйнівні методи експертизи** навчального посібника вже розглянуто принципи роботи та використання різноманітного обладнання для здійснення митної ідентифікації культурних цінностей неруйнівними методами. Особливої уваги потребують методи тестування такого виду культурних цінностей, як ювелірні вироби. Для їх ідентифікації та експертизи розроблено спеціальне обладнання:

- малогабаритні оптичні прилади **Ультрамаг** різних модифікацій.

Ультрамаг КЗ-22 Зручність при дослідженні коштовного каменя, потужний ультрафіолет (Philips) 2/8В -365/264 нм; спеціальний піддон;

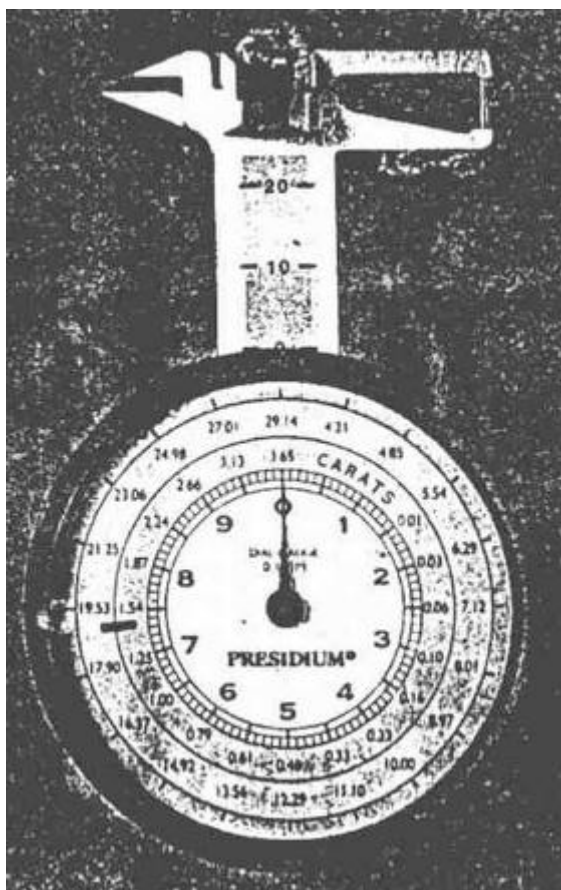
Ультрамаг-АЗ-2 Лупа 10(25) - кратна; ультрафіолетовий випромінювач 365/264 нм.

• мобільна лабораторія для ідентифікації золота, срібла та платини **Демон**, легкий, мобільний, багатофункціональний прилад, зручний у застосуванні, до складу якого входять:

- *US – 56 Gold*
- *Ультразвуковий детектор*
- *Електрохімічний детектор*
- *Демон – П*

- Мікрометр МК 25
- Мікрометр МК 50
- Штангенциркуль
- Лупа – 10× з підвіткою
- Витратні матеріали
- Методичні вказівки по використанню комплексу

Леверидж – прилад для точної оцінки ваги закріплених та незакріплених ювелірних каменів різної форми та розмірів.

Фільтр для ізумрудів Челсі – прилад для визначення натуральних синтетичних та штучних ізумрудів за кольором. Синтетичні ізумруди часто люмінесцують в УФ-промінях глибоким червоним кольором, який послідовно посилюється; через фільтр Челсі синтетичні ізумруди на відміну від натуральних здаються червоними, а штучні імітації – чорними.

Детектор проби дорогоцінних металів – швидко визначає пробу золота, платини, срібла, паладія (від 300 до 750 проби, 6-18 ct) за допомогою рідкого електроліту у змінному балончику; працює від акумулятора 12 В і від мережі – 220 В.

В умовах митної лабораторії, окрім зазначеного вище обладнання, використовуються такі сучасні технічні засоби митного контролю дорогоцінних сплавів та ювелірного каміння, що відрізняються простотою в користуванні та швидкістю вимірювань:

- ✓ електронні прецизійні ваги, типу *"МЕТЛЕР"* моделі *PE-1600* для визначення маси дорогоцінних каменів та металів;
- ✓ тестер для золотовмісних сплавів *"COLD STAR"* для швидкого і поточного визначення вмісту золота в сплавах різних кольорів від 210 проби до 958 проби;
- ✓ індикатор дорогоцінних металів *"ТЕСТ"* для експрес-контролю дорогоцінних металів на поверхні досліджуваного зразка;
- ✓ набори хімреактивів (*"Нарест-М"*, *"Нарест-В"*) призначені для пробірного визначення вмісту золота, срібла та платини у виробках з них в умовах митного догляду крапельним методом на пробірному камені;
- ✓ набір хімреактивів *"HELLING"*;
- ✓ аналізатор вмісту токсичних елементів *NAT*, призначений для проведення якісного аналізу елементного складу та оцінки питомого вмісту токсичних хімічних елементів у пробах, який використовується у виняткових випадках.

Принцип роботи тестеру для золотовмісних сплавів *"COLD STAR"* подібний до принципу роботи *Детектора проби золота (GOLD DETECTOR)* та *Детектора проби дорогоцінних металів*. Цей прилад тестує золото, платину, паладій та покриті золотом чи золотовмісні або базові. Вимірювальна система тестеру складається з приладу, досліджуваної пластини із затискачем зразків і датчика. На зовнішню панель приладу виведено індикатор розряду батареї, кнопки вибору кольору золота і цифровий дисплей. Даний прилад може визначати вміст золота в сплавах різних кольорів від 210 проби до 958 проби, а також відрізняти зразки, що покриті золотом, наповнені золотом і виготовлені із суцільного золота. Електроліт, що застосовується в процесі вимірювань, здатний проникати всередину матеріалу на глибину 2,5 мкм. Як правило, правильний результат досягається з першого разу. Для дослідження наповнених золотом або покритих золотом матеріалів вимірювання здійснюється в одній і тій самій точці зразка. При цьому кожного разу проводять ретельну зачистку поверхні зразка. Якщо проба золота буде знижуватися при кожному вимірюванні, то досліджуваний матеріал не є золотом. За підозри, що товщина покриття або золотовмісного шару є більшою ніж 2,5 мкм, діють таким чином: обережно зачищають поверхню зразка надфілем і здійснюють вимірювання. Якщо матеріал був лише покритий шаром золота, то на дисплеї з'являється надпис „NOT COLD” (не золото).

Індикатор дорогоцінних металів працює при температурі оточуючого повітря від -5°C до $+40^{\circ}\text{C}$ та відносній вологості до 95%. Внаслідок вимірювання відбувається світлова та звукова ідентифікація дорогоцінних металів.

"HELLING", що складається з восьми флаконів з кислотами та пробірного каменя, подібно до наборів хімічних реактивів „Нарест - М”, „Нарест - В”, призначений для пробірного визначення вмісту дорогоцінних металів крапельним методом на пробірному камені. Він визначає наступні проби золотих виробів: 333, 375, 585, та 750, 833, 900; та срібних виробів: 835, 925.

В аналізаторі вмісту токсичних елементів *NAT* реалізований рентгенофлуоресцентний метод контролю, що не руйнує зразок, тому експоновані вироби не змінюють своїх фізико-хімічних властивостей та можуть за необхідності бути піддані додатковим випробуванням на іншій аналітичній апаратурі. Визначення присутності токсичних елементів та оцінка їх вмісту у конкретній пробі виконується одночасно для всіх виявлених елементів. Аналізатор забезпечує вивід результатів вимірювання в алфавітно-цифровій формі на монітор комп'ютера та принтер. Для аналізу пробу, яку досліджують, встановлюють у планшет та розміщують у вимірювальній камері апаратурної шафи. У камері проба опромінюється рентгенівськими променями. Завдяки тому, що аналізатор забезпечує автоматичне проведення вимірювань (управління приладом повністю комп'ютеризоване), по закінченні аналізу на екран комп'ютера виводиться таблиця елементів, які виявлені у пробі (якісний аналіз) із зазначенням їх питомого вмісту (кількісний аналіз)

1.4.7.5. Апаратно-програмні засоби

Сучасний рівень технічного розвитку суспільства вимагає широкого використання апаратно-програмних засобів для фіксації, архівування та обробки інформації, отриманої за допомогою ультрафіолетового, інфрачервоного та рентгенівського тестування культурних цінностей. Вже існуючий у вітчизняній науці досвід показав, що апаратно-програмні засоби дозволяють:

- *зберігати величезну необхідну інформацію про пам'ятку культури;*
- *відокремити авторське зображення від реставрацій;*
- *об'єднати у єдине ціле зруйновану композицію;*
- *виділити деталі рисунка;*
- *здійснити атрибуцію пам'ятки культури та ін.*

Так, в НДІ телебачення розроблено апаратно-програмні засоби *МАГІСОФТ*, що пройшли апробацію і використовуються у складі спектрозональної телевізійно-обчислювальної системи у реставраційній майстерні музею-заповідника у м. Петродворець. Ці засоби забезпечують накопичення вхідного відеосигналу, перетворення відеосигналу в цифрову форму, запам'ятовування у кадровій пам'яті зображення, відображення на моніторі комп'ютера, покращання зображення за допомогою сучасних методів цифрової обробки, аналіз та збереження зображень у вигляді файлів на носіях інформації.

До складу апаратно-програмних засобів *МАГІСОФТ* входять:

- спеціалізований прилад введення *Відеома-003* – плата, розрахована на встановлення до будь-якого IBM- сполучного комп'ютера;
  - програмний пакет *МАГІСОФТ*,
- які працюють у складі спектрозональної телевізійно-обчислювальної системи, призначеної для дослідження живопису в ультрафіолетовому, видимому та інфрачервоному діапазоні.

Інтерфейс користувача в пакеті *МАГІСОФТ* розроблено у стандартній для графічного середовища Windows манері. На екрані розташоване головне вікно програми, вікно робочих областей, а також різні допоміжні вікна для керування роботою та відображення інформації. У верхньому рядку головного вікна програми розташовані команди меню верхнього рівня. У нижній частині головного вікна знаходиться рядок статусу. На робочому столі можуть бути розташовані вікна спеціального виду: вимірювальні та інструментальні. Пакет містить бібліотеку драйверів, яка спрощує програмування і надає можливість створювати власні програми.

На кафедрі мистецтвознавчої експертизи та гуманітарної підготовки і в лабораторії митної експертизи культурних цінностей та об'єктів інтелектуальної власності Академії митної служби України розроблено програмний пакет *Ідентифікатор культурних цінностей* за проектом та під керівництвом професора О.Л. Калашникової. Використовуючи можливості комп'ютерних технологій, автор методики пропонує форми опису різних видів культурних цінностей, що дозволяють ідентифікувати пред'явлені до контролю пам'ятки культури з ***Свідоцтво на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей*** тими, на вивезення яких було видане з території України. *Форми опису та реєстрації культурних цінностей* складають основу програмного продукту, який використовується на українських митницях для ідентифікації культурних цінностей та для формування бази даних ввезених та тимчасово вивезених культурних цінностей. Детальніше цю методику розглянуто нижче.

1.4.7.6. Візуальна діагностика культурної цінності

Виходячи з усіх зазначених вище обмежень у використанні існуючих методик атрибуції, оцінки вартості культурних цінностей та способів ідентифікації пам'яток культури, найважливіше місце у митній експертизі на кордоні належить *візуальному огляду* пам'ятки культури, або *вазомоторним методам експертизи*, які й дозволяють митнику ідентифікувати подану до контролю культурну цінність з тією, на вивезення якої видано дозвіл Державною службою контролю за переміщенням культурних цінностей.

Система лабораторних робіт, передбачених курсом *Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей*,

формує в курсантів необхідні навички правильного вазомоторного дослідження пам'яток культури.

Наведемо декілька прикладів. Розглядаючи технологію виготовлення *творів графіки*, курсанти дізнаються про особливості різних видів основи для графічних творів, про *філіграні* (або водяні знаки), що були й залишаються важливою атрибуційною ознакою різних видів культурних цінностей, створених на паперовій основі: графіка, рукописні книжки, стародруки, твори живопису тощо. Крім того, визначенню достовірності культурної цінності, виготовленої на паперовій основі, сприяє увага до кольору основи, її щільності, тобто саме тих ознак, що мають бути зафіксованими, згідно **„Міжнародним стандартам для реєстрації паперу з водяним знаком або без нього”**. Візуальний детальний огляд паперової основи дозволяє побачити всі ці ознаки, роздивляючись основу на про світ, і чітко зафіксувати у митній документації такі додаткові параметри: .

- сюжетну та літерну частину філіграні;
- місце її розташування на аркуші;
- стан збереження паперу (розриви, втрати) ;
- наявність і місцезнаходження забруднень, плям тощо;
- стан зворотного боку аркуша.

Отримують курсанти й найпростіші уявлення про відмінності оригіналу від копії, зумовлені самою технологією виготовлення таких видів друкованої графіки, як ксилографія, ліногравюра, різцева гравюра. Оригінал має такі ознаки:

- паперова основа має філіграні або відповідне тонування;
- на дотик відчувається рельєфність поверхні аркуша;
- фарба може бути змазаною на зображенні;
- якщо гравюру виготовлено плоским друком (літографія), часто залишається рельєф від форми дошки, бо розміри аркуша більші за гравірувальну дошку.

Що ж до копії, виготовленої за допомогою ксерокса, то :

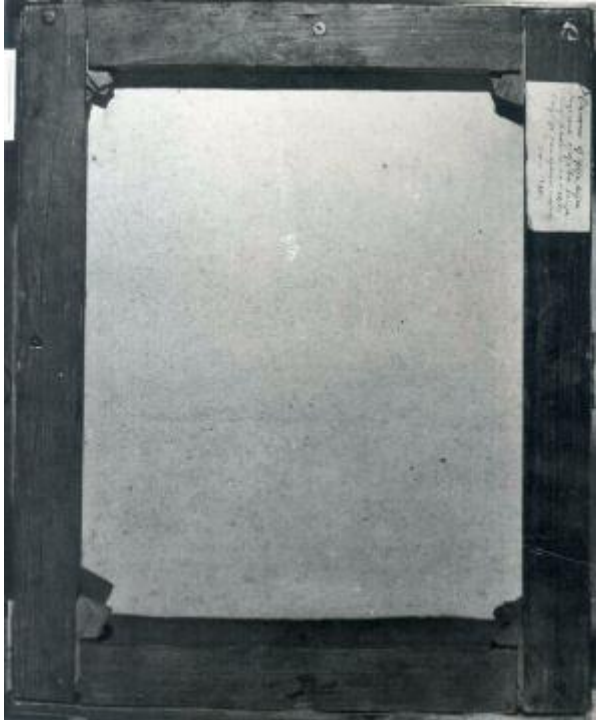
- можна побачити ксероксний порошок, розглядаючи зображення за допомогою лупи;
- на зображенні часто з'являються вертикальні смуги – наслідок роботи фотоелемента в ксероксному апараті.

Митник повинен уважно розглянути графічне зображення з усіх боків, щоб бути впевненим у його оригінальності.

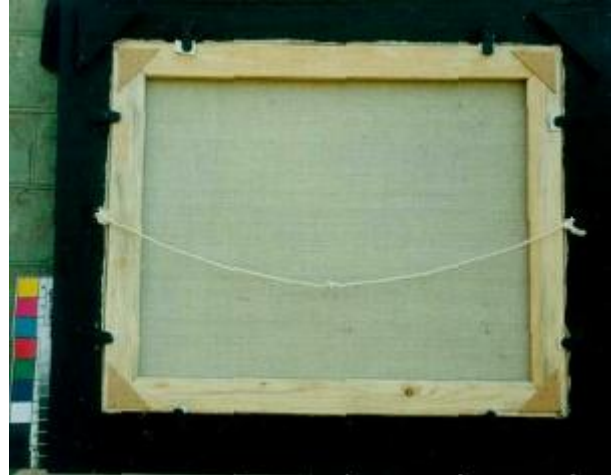
Візуальний огляд *живописних творів на полотні* дає можливість побачити й зафіксувати у митній документації такі характерні ознаки, які можуть бути вирішальними у процесі ідентифікації культурної цінності такого виду:

- тип полотна: крупнозернисте чи дрібнозернисте;

- чи дубльоване полотно (дубляж може бути ознакою підміни чи камуфляжу картини, що провозиться);
- стан збереження основи;
- стан зворотного боку картини (наявність позначок, написів, етикеток тощо);
- тип підрамника: розсувний, суцільний

Розсувний підрамник

Суцільний підрамник

- наявність позначок на підрамнику;
- характер зображення;
- розміри зображення;
- техніка живопису;
- стан збереження фарбового шару;
- рама, її розміри, стан збереження.

Візуальний огляд дає можливість встановити деякі діагностичні властивості ювелірного каміння та дещо допомагає відрізнити натуральні камені від штучних імітацій. Так, алмаз, який після ограні отримує назву діаманта, має такі властивості, що можна встановити вазомоторними методами:

- ✓ **Масляна плівка на поверхні.** Алмаз добре змочується жирами, тому після того, як його брали руками, на поверхні каменя залишається масляна плівка.
- ✓ **Алмаз завжди залишається холодним.** Якщо камінь стає теплим у руці, то це не алмаз.
- ✓ **Діамант не пітніє.** Якщо камінь спітнів після того, як на нього дихнули, то це не діамант.

- ✓ **Повна відсутність зображення предмета крізь діамант.** Якщо дивитися через діамант, який знаходиться в лапчастій обоймі каблучки, на пальці руки, то побачити їх неможливо через повне внутрішнє відбиття.
- ✓ **Викривлення прямої смуги.** Проведена на білому папері пряма смуга через діамант викривляється.

Натуральний рубін має низьку змочуваність, тому крапля дистильованої води, яка нанесена на горизонтальну поверхню ограненого рубіну, приймає форму, близьку до напівсфери. А натуральний смарагд на відміну від інших зелених каменів зберігає свій колір при штучному освітленні. Щодо перлів, то діагностичними можуть стати такі ознаки:

- ✓ Форма культивованих перлів найчастіше кругла, а натуральних – несиметрична.
- ✓ Ідеально рівна та гладенька поверхня перлів найчастіше характерна для імітацій.
- ✓ Відтінок – це властивість натуральних або культивованих перлів, імітації не мають відтінків.
- ✓ Природні перли під час намагання роздавити їх об деревину залишаються не пошкодженими, а імітації ламаються та кришаться.
- ✓ Натуральні перлини набагато триваліше та ритмічніше підстрибують на твердій поверхні, тоді як культивовані – швидко затухають зі слабким дзвоном.

Головним правилом візуального огляду як метода ідентифікації культурних цінностей є:

- *дослідження* культурної цінності з усіх боків;
- *фіксація індивідуальних прикмет* саме цього предмета.

Але кожний вид культурної цінності має свої *типологічні ознаки*, знання яких теж необхідне для митника, щоб спочатку побачити ці ознаки, а потім правильно описати їх у митній документації. Типологічні ознаки різних видів культурних цінностей детально розглянуто у підручнику ***Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей***, де надані відповідні рекомендації до заповнення *Форм опису культурних цінностей* у митній документації.

1.4.7.7. Ідентифікатор культурних цінностей

Загальний порядок вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України, визначений у Законі України від 21.09.99 № „***Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей***” і в Інструкції до наказу Міністерства культури та мистецтв України від 22.04.02 № 258 ***“Про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх***

переміщенням через державний кордон України”, вимагає наявності дозволу Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через територію України – *Свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України*, форму та зміст якого визначено Постановою Кабінету Міністрів України № 984 від 20 червня 2000 р. *Про затвердження зразка свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України*

Згідно з п. 4.2 Інструкції, до *Свідоцтва* додаються:

- *перелік* культурних цінностей, що вивозяться;
- *фотографії* розміром 13 x 18 см (крім предметів філателії, нумізматики, боністики та фалеристики, на які надання фотографій не потрібно), оформлені відповідно до вимог, зазначених у пунктах 2.1, 3.4, 3.5 Інструкції.

Таким чином, за діючим порядком митного контролю за переміщенням культурних цінностей, посадова особа митного органу має перевірити наявність цих документів, правильність їх оформлення та здійснити ідентифікацію поданих до контролю культурних цінностей з тими, на вивезення яких видано *Свідоцтво*.

На перший погляд, здається, що механізм відпрацьований і ніяких проблем з контролем на має бути. Але факти засвідчують інше: тільки за 2000-2002 рр. українські митники виявили 667 випадків спроб незаконного переміщення через митний кордон культурних цінностей та зберегли для держави велику кількість предметів, що становлять художню, історичну та наукову цінність. Усвідомлюючи необхідність удосконалення механізму контролю за переміщенням через кордон культурних цінностей, Державна митна служба України ще у 1999 р. створила базу даних (разом з фотографіями), де накопичується інформація про випадки незаконного переміщення через митний кордон України предметів, що мають історичну та художню цінність. Це дозволило виявити головні маршрути та місця незаконного переміщення такого специфічного виду товару, як культурні цінності (аеропорти, митні пости на західному та східному кордонах держави), а також визначити види культурних цінностей, що найбільш популярні у контрабандистів (поштові марки, монети, книжки, ікони). Разом з цим наведені у звіті Державної митної служби України статистичні дані про кількість спроб незаконного вивезення культурних цінностей свідчать про тенденцію збільшення цих спроб з 1998 до 2002 рр., що визначає актуальність вирішення проблеми удосконалення контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон.

Аналіз існуючого механізму митного контролю за переміщенням культурних цінностей виявляє недосконалість сучасних форм та методів здійснення такого контролю, що має негативний вплив на рівень економічної та соціальної безпеки держави.

Головний нормативно-правовий акт, що визначає порядок здійснення митного контролю за переміщенням культурних цінностей через митний кордон України, Інструкція до наказу Міністерства культури та мистецтв України від 22.04.02 № 258 **“Про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України”**, передбачає зростання ролі посадової особи митного органу, яка, в разі відсутності на митному пості мистецтвознавця, повинна самостійно ідентифікувати подані до контролю культурні цінності, перевірити інформацію, наведену про них у **Свідоцтві**, що видає Державна служба контролю за переміщенням культурних цінностей (пп. 4.1, 4.2, 4.3 інструкції).

На жаль, ситуація з наявністю мистецтвознавців-контролерів на митних постах є жахливою: з 220 пунктів пропуску експерт-мистецтвознавці працюють лише у 9. У таких важливих промислових центрах, як Харків, Луганськ, Донецьк, взагалі немає уповноважених Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей і тим більше контролерів. Уздовж всього кордону з Росією (2293 км) і Білоруссю (1084 км) немає жодного пункту пропуску, де би працювали мистецтвознавці-контролери. Таке становище сприяє активізації незаконних дій контрабандистів – “знавців” мистецьких виробів, перетворюючи Україну на “клондайк” для торговців антикваріатом .

А чи може посадова особа митного органу в разі відсутності на митному пості мистецтвознавця-контролера здійснити ідентифікацію поданих до контролю культурних цінностей з тими, на вивезення яких видане **Свідоцтво** , тобто які ознаки культурної цінності має перевірити посадова особа митного органу, щоб упевнитися в тому, що до контролю подано саме те, що може бути вивезеним ? У **Свідоцтві** зазначені такі ознаки, ідентифікація яких реально можлива лише для експерта-мистецтвознавця:

- ✓ автор або країна виготовлення культурної цінності;
- ✓ назва;
- ✓ час виготовлення;
- ✓ техніка виконання;
- ✓ розмір;
- ✓ орієнтовна вартість.

Щодо митника, то він реально може перевірити (ідентифікувати) лише одну з зазначених ознак: розміри. Очевидно, що це стає причиною можливості підмінити тимчасово ввезені або вивезені культурні цінності такими об’єктами мистецтва, що не мають цінності.

Не сприяють вирішенню проблеми ідентифікації й додані до **Свідоцтва** кольорові фотографії, які не передають у повній мірі характерні ознаки культурної цінності, хоча би тому, що відображують

предмет лише в одному, фасовому, ракурсі; фото, безумовно, не дозволяє відрізнити копію від оригіналу.

Форми ідентифікації товарів, одним з видів яких є культурні цінності, чітко визначені у Статті 64 **Митного кодексу України**: „Ідентифікація здійснюється шляхом накладення митних забезпечень, одноразових номерних запірно-пломбувальних пристроїв, печаток, голографічних міток, нанесення цифрового, літерного чи іншого маркування, ідентифікаційних знаків, проставлення штампів, взяття проб та зразків, складання опису товарів і транспортних засобів, креслень, масштабних зображень, виготовлення фотографій, ілюстрацій, використання товаросупровідної документації тощо”. Але наведені у **Митному кодексі** форми ідентифікації (за винятком опису товарів, виготовлення фотографій та аналізу супровідної документації, про недосконалість яких зазначено вище) навряд чи можна використовувати, якщо товаром є культурна цінність, бо вони передбачають руйнування або зміну вигляду пам’ятки чи якоїсь її складової.

Саме зараз, коли Україна стає східним кордоном ЄС, що передбачає необхідність приведення до загальноєвропейських стандартів наявних методів контролю та ідентифікації, набуває особливого значення

1. розробка уніфікованого формалізованого підходу до ідентифікації і реєстрації переміщуваних культурних цінностей;
2. удосконалення самих товаросупровідних документів (*Свідоцтво, перелік культурних цінностей*);
3. введення нового порядку контролю за переміщенням через державний кордон України, перш за все, культурних цінностей, що тимчасово ввозяться /вивозяться з країни.
4. За таких умов зростає роль професійно досконалого формування точної бази даних про культурні цінності, що тимчасово вивозяться або ввозяться в Україну і про випадки незаконного переміщення культурних цінностей через митний кордон держави.

Зрозуміло, що на підставі позначених у **Свідоцтві** характерних ознаках культурної цінності, за прийнятим зараз порядком, вирішити ці нагальні проблеми, навряд чи можливо. Необхідно розробити відповідні реєстраційні форми, які би враховували особливості і специфіку культурних цінностей як виду товару.

В лабораторії митної експертизи культурних цінностей та об’єктів інтелектуальної власності Академії митної служби України розроблено оригінальну методикку ідентифікації та реєстрації культурних цінностей, аналогів якої ані в Україні, ані в СНД немає. За цією методикою розроблено *Форм опису культурних цінностей у митній документації*, які дозволяють досить чітко описати та ідентифікувати пам’ятки культури, подані до контролю, із тими, на вивезення яких видано **Свідоцтво**

Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України, а також занести до бази даних митної служби необхідні ідентифікуючі культурну цінність ознаки.

Форми опису культурних цінностей у митній документації, розроблені в рамках виконання теми “Загальний класифікатор культурних цінностей”, складають основу програмного продукту **“Ідентифікатор культурних цінностей”**, який почали розробляти в лабораторії митної експертизи культурних цінностей та об’єктів інтелектуальної власності.

“Ідентифікатор культурних цінностей” – це електронна контрольно-реєстраційна система аналізу та фіксації характерних ознак різних видів культурних цінностей.

Принципи, на яких побудовано програмний продукт:

1. уніфікація способів визначення характерних ознак різних культурних цінностей;
2. виділення двох різновидів якісних критеріїв для опису та реєстрації культурних цінностей: *універсальних* – характерних для будь-яких пам’яток культури, та *спеціальних* – які застосовуються лише в описі конкретних культурних цінностей, адже саме у розмаїтті спеціальних критеріїв розкривається видова специфіка культурних цінностей.

Виділяючи ці принципи, необхідно враховувати особливості такого специфічного виду товару, яким є культурні цінності. Це зумовлює ряд проблем, що постають при створенні класифікаційно-ідентифікаційної системи:

1. Проблема полісемантичності і семантичного пересічення класифікаційних критеріїв (коли одну і ту саму пам’ятку можна віднести до різних класів культурних цінностей: наприклад, старовинні монети можна ідентифікувати і як „археологічні знахідки”, і як „оригінальні твори скульптури”, і як „рідкісні монети”).
2. Проблема залежності переліку ідентифікаційно-реєстраційних критеріїв від видової специфіки пам’яток культури.
3. Проблема об’єктивної неосяжності переліку цих критеріїв.

В **“Ідентифікаторі культурних цінностей”** реальне розмаїття культурних цінностей підпорядковане тому переліку об’єктів матеріальної та духовної культури, які віднесено до культурних цінностей у Ст.1 Розд.1 Закону України від 21.09.99 № 1068 – XIV **„Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей”**:

- оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури;

- художні композиції та монтажні з будь-яких матеріалів;
- твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва;
- предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва;
- предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок;
- складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва;
- старовинні книги та інші видання, що становлять історичну художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції;
- манускрипти та інкунабули, стародруки;
- архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонодокументи окремо чи в колекції;
- унікальні та рідкісні музичні інструменти;
- різноманітні види зброї, що має художню, історичну, етнографічну та наукову цінність;
- рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції;
- рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування;
- зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність;
- рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології;
- родинні цінності – культурні цінності, що мають характер особистих або родинних предметів;
- колекція культурних цінностей – однорідні або підібрані за певними ознаками різнорідні предмети, які, незалежно від культурної цінності кожного з них, зібрані разом, становлять художню, історичну, етнографічну чи наукову цінність.

Щоб вирішити проблему уніфікації списків ідентифікаційно-реєстраційних критеріїв за наявності видової специфіки культурних цінностей, необхідно розробити власну форму опису для кожного виду пам'яток, потім виділити з різних форм універсальні критерії і визначити уніфікований порядок ідентифікації та реєстрації культурних цінностей. Саме таким шляхом йшли автори програмного продукту **“Ідентифікатор культурних цінностей”**.

На основі здійснених досліджень було виділено такі *універсальні критерії*, які увійшли до ідентифікаційно-реєстраційних форм незалежно від видової специфіки пам'ятки культури:

- розміри та форма пам'ятки культури (з урахуванням необхідної кількості вимірів, в яких розгортається саме цей вид мистецтва)
- вага (якщо ця ознака є характерною для даного виду культурних цінностей)
- матеріал, з якого виготовлено пам'ятку (характер основи)
- складові частини конструкції пам'ятки (підрамник у творах живопису, шпонки – в іконах, каст – в ювелірних виробах із вставками тощо)
- стан збереження складових частин культурної цінності
- техніка виконання мистецького виробу
- стан збереження культурної пам'ятки
- стан зворотного боку пам'ятки, його ознаки
- наявність клейм, позначок, етикеток, написів на різних сторонах пам'ятки
- іконографія (характер зображення).

На цей час, коли *Свідоцтво*, видане Державною службою контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України, фіксує зазначені вище шість ознак культурної цінності, ці ознаки теж віднесено до універсальних й виділено у спеціальному розділі ідентифікаційно-реєстраційних форм (незважаючи на те, що, як вже зазначалося, посадова особа митного органу реально в змозі перевірити з цих ознак лише одну – розміри).

Щодо *спеціальних* критеріїв, які відбивають видову специфіку пам'ятки культури, то їх кількість в *“Ідентифікаторі культурних цінностей”* теж обмежена. По-перше, неосязність переліку ідентифікаційних та оціночних критеріїв пам'ятки культури об'єктивно не може і не має бути врахованою у реєстраційних формах. Форми фіксують лише головні класифікаційні ознаки пам'ятки, які можна ідентифікувати на основі візуального огляду і які дозволять здійснити реальну ідентифікацію і при тимчасовому вивезенні і при зворотному поверненні тимчасово вивезених культурних цінностей, що буде виключати можливість підміни пам'ятки культури її копією або підробкою. Заповнені в електронному вигляді ці ідентифікаційно-реєстраційні форми автоматично вносяться до центральної бази даних про тимчасово ввезені або вивезені культурні цінності. Після того, як тимчасово ввезені або вивезені культурні цінності повертаються у зворотному напрямку, відомості про це вносяться до центральної бази даних і культурні цінності знімаються з митного контролю.

По-друге, обмеження переліку спеціальних критеріїв зумовлене об'єктивною відсутністю на митниці умов для здійснення комплексної

експертизи, а також кваліфікацією митників, які не є експертами-мистецтвознавцями.

По-третє, метою ідентифікації, що здійснюється на кордоні є порівняння відповідності наданих для контролю культурних цінностей відомостям, зазначеним у *Свідоцтві* та інших наданих документах, тому митна експертиза не може вирішувати проблему атрибуції пам'ятки культури, отже не бере до уваги ті ознаки, що можуть бути вирішальними під час операції атрибуції культурної цінності.

По-четверте, сама процедура здійснення митного контролю обмежена у часі, тому потребує фіксації обмеженого кола найбільш значущих характерних ознак пам'ятки. Але всі ці об'єктивні обмеження не повинні впливати на якість ідентифікації та реєстрації культурних цінностей.

Правила заповнення електронної реєстраційної форми

Розробляючи електронні ідентифікаційно-реєстраційні форми, автори програмного продукту *“Ідентифікатор культурних цінностей”* – творчий колектив кафедри мистецтвознавчої експертизи та гуманітарної підготовки та лабораторії митної експертизи культурних цінностей та об'єктів інтелектуальної власності на чолі з професором О.Л. Калашниковою – виходили з того, що більша частина інформації щодо наявності та якісних характеристик оціночних критеріїв пам'ятки культури *має бути вже зазначеною у формі*. Посадова особа митного органу повинна тільки обрати необхідне, позначивши наявність даного критерію у тому мистецькому виробі, який реєструється.

Враховуючи неусвідомлену готовність людини сприймати інформацію, перш за все, за звичними для її професії документами, формулярами, *інтерфейс* електронної форми було розроблено у формі, що нагадує ВМД (вантажну митну декларацію).

Ідентифікаційно-реєстраційні форми включають функцію *„Помічник”*, яка, в разі необхідності, розкриває у додатковому вікні пояснення (та зображення) значення того чи іншого поняття. Саме для виконання цієї важливої функції і розроблено (розробка продовжується й зараз) інформаційну підтримку *„Ідентифікатора культурних цінностей”* у вигляді *Словника культурних цінностей та їх складових частин: на допомогу митнику*. Кожна частина цього *Словника* присвячена одному з видів культурних цінностей: іконі, матеріальним формам музики (музичним інструментам та нотним текстам), кераміці, нумізматичним пам'яткам. Матеріали *Словника*, який є складовою частиною програмного продукту *„Ідентифікатора культурних цінностей”*, наведено у Розділі III навчального посібника.

Наведемо приклад ідентифікаційно-реєстраційної форми для одного з найпопулярніших у контрабандистів виду культурних цінностей: ікони.

Розробляючи електронні ідентифікаційно-реєстраційні форми, автори програмного продукту *“Ідентифікатор культурних цінностей”* – творчий колектив кафедри мистецтвознавчої експертизи та гуманітарної підготовки та лабораторії митної експертизи культурних цінностей та об’єктів інтелектуальної власності на чолі з професором О.Л.Калашниковою – виходили з того, що більша частина інформації щодо наявності та якісних характеристик оціночних критеріїв пам’ятки культури *має бути вже зазначеною у формі*. Посадова особа митного органу повинна тільки обрати необхідне, позначивши наявність даного критерію у тому мистецькому виробі, який реєструється.

Враховуючи неусвідомлену готовність людини сприймати інформацію, перш за все, за звичними для її професії документами, формулярами, *інтерфейс* електронної форми було розроблено у формі, що нагадує інтерфейс програмного забезпечення, яким користується митник при оформленні ВМД (вантажної митної декларації).

Ідентифікаційно-реєстраційні форми включають функцію „Помічник”, яка, в разі необхідності, розкриває у додатковому вікні пояснення (та зображення) значення того чи іншого поняття. Саме для виконання цієї важливої функції і розроблено (розробка продовжується й зараз) інформаційну підтримку *„Ідентифікатора культурних цінностей”* у вигляді *Словника культурних цінностей та їх складових частин: на допомогу митнику*. Кожна частина цього *Словника* присвячена одному з видів культурних цінностей: іконі, матеріальним формам музики(музичним інструментам та нотним текстам), кераміці, нумізматичним пам’яткам. Матеріали *Словника*, який є складовою частиною програмного продукту *„Ідентифікатора культурних цінностей”*, наведено у Розділі III навчального посібника.

Наведемо приклад ідентифікаційно-реєстраційної форми для одного з найпопулярніших у контрабандистів виду культурних цінностей: ікони.

Оформлення культурних цінностей

Файл Вигляд Оформлення Налаштування Допомога

Про заповнення
Законодавчі акти

1. Розміри ікони
по горизонталі (мм): 350
по вертикалі (мм): 505
товщина (мм): 17

2. Матеріал основи
дерево
Додаткова інформація:

3. Стан основи
 Кількість дошок неможливо визначити:
Кількість дошок: 2
Розміри дошок:

№ п/п	Висота	Довжина	Товщина
1	505	170	17
2	505	180	17

Тріщини, розшарування, втрати:

Характер деформацій:

Слід шашелі:

4. Зворотня сторона дошки
Наявність надписів, етикеток, номерів:
Покриття (тканина, шкіра, папер):

5. Крипильні пристрої
горцеві
Додаткова інформація:
Кількість шпонак - 2

6. Стан фарбового шару
Потертості, розшарування, осипання:
Втрати:
Сліди реставрації:

7. Характеристика ковчега
Відсутній
Розмір:

8. Характеристика паволоки
Неможливо визначити

9. Характер зображення
Біографічний
Іконографічний тип:
Елеуса
Надписи на іконі:

10. Вид ікони
Домашня
Підкладниця

11. Характеристика левкасу
Неможливо визначити
Пшкодження, втрати:
Прикрашення, різьблення:

12. Характеристика окладу
Набірний
Матеріал окладу:
метал
Стан окладу:
Добрий, пшкодження відсутні

13. Характеристика кіоту
Відсутній
Матеріал кіоту:
неможливо визначити
Розмір:
Стан збереження:

14. Відомості зі Свідоцтва
Автор або країна виробник:
Назва:
Час виготовлення:
Матеріал, техніка:
Орієнтовна вартість:

Внести до бази
Вихід

Загальний вигляд програми при оформленні ікони.

Інтерфейс програми складається з двох частин: реєстраційна форма, де митник заповнює відомості про ікону та з частини, де розташовані функціональні кнопки (“Інформація про заповнення”, “Законодавчі акти”, “Внести до бази”, “Вихід з програми”).

Частина програми, де розташована реєстраційна форма поділена на блоки відповідно до ідентифікаційних критеріїв ікони, як окремого виду культурних цінностей. Для кожного різновиду культурних цінностей визначені свої, спеціальні та загальні, універсальні ідентифікаційні критерії.

Блоки оформлення складаються з текстових полів, куди заноситься інформація вручну або з випадуючих списків, в яких митник обирає необхідний варіант.

1. Розміри ікони

по горизонталі (мм):

по вертикалі (мм):

товщина (мм):

Блок форми, куди вноситься інформація про розміри ікони.

2. Матеріал основи

дерево

фанера

картон

тканина

метал

скло

інше

неможливо визначити

Блок форми, де з випадваючого списку можна обрати необхідний варіант.

3. Стан основи

Кількість дошок неможливо визначити:

Кількість дошок:

Розміри дошок:

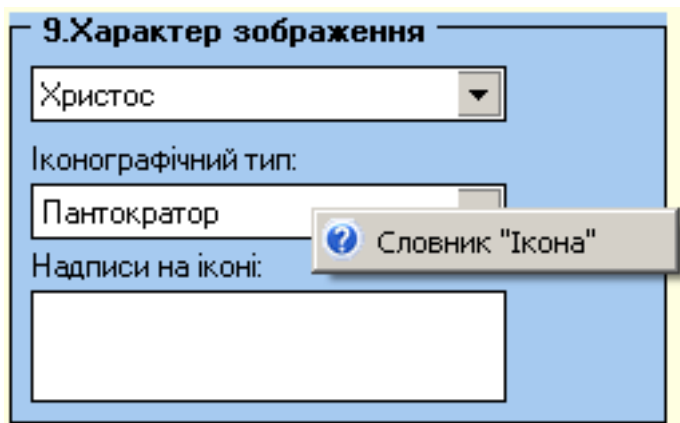
№ п/п	Висота	Довжина	Товщина
1	550	170	17
2	550	180	17

Тріщини, розшарування, втрати:

Блок форми, куди заноситься інформація про стан основи ікони.

У випадках, коли митник потребує додаткової довідникової інформації для вірного заповнення ідентифікаційно-реєстраційної форми, він може звернутися до “Словника культурних цінностей та їх складових частин: на допомогу митнику”, як матеріалів підтримки програмного продукту. Виконання цієї операції відбувається шляхом натиснення на праву клавішу миші, поставленої на відповідному понятті, яке описується і ілюструється у словниковій статті. Наприклад: вам необхідно визначитися з іконографічним типом зображення Христа на іконі. Ви спочатку у вікні

“Характер зображення” обираєте тип зображення – Христос, нижче у випадяючому списку зазначені можливі іконографічні варіанти цього зображення, серед них ви обираєте Пантократор. Щоб перевірити себе, натискаєте правою кнопкою миші на слові Пантократор і в контекстному меню обираєте пункт “Словник “Ікона”, після чого на екрані з’являється відповідна стаття із словника.

Вибір допомоги

Вікно допомоги

Після остаточного заповнення ідентифікаційно-реєстраційної форми митник натискає кнопку “Внести до бази” та інформація автоматично вноситься до центральної бази даних.

Контрольні запитання до Розділу 1

1. Визначте поняття „експертиза”.
2. Які операції передбачає експертиза?
3. Що таке ідентифікація і чим відрізняється митна ідентифікація культурних цінностей?
4. Що таке атрибуція?
5. Які ідентифікаційні ознаки культурної цінності зазначаються у *Свідоцтві на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України*, виданим Державною службою контролю?
6. Назвіть основні види ненавмисних підробок.
7. Дайте характеристику різним видам копії.
8. Чим відрізняється копія від імітації?
9. За яких умов ненавмисна підробка стає навмисною?
10. Якими методами здійснюється встановлення автора художнього виробу?
11. Як визначити дату виготовлення пам’ятки культури?
12. Що таке „знавецька” експертиза?
13. Визначте головні функції архівно-документальної експертизи.
14. Дайте класифікацію видів техніко-технологічної експертизи.
15. Що таке комплексна експертиза?
16. Які нові види експертизи культурних цінностей виникли останнім часом?
17. Які спеціальні критерії треба враховувати, здійснюючи атрибуцію пам’яток культури таких видів: керамічні вироби, пам’ятки образотворчого мистецтва, нумізматики, археологічні знахідки, пам’ятки декоративно-прикладного мистецтва?
18. Дайте визначення митної експертизи та її основних етапів.
19. Як здійснюється на митниці перевірка документів, що дозволяють вивезення (ввезення) культурних цінностей?
20. Назвіть форми ідентифікації, зазначені у Ст.64 Митного кодексу України.
21. Визначте неруйнівні методи дослідження пам’яток культури.
22. Назвіть основні правила роботи з приладами УФ- випромінювання.
23. Які ознаки об’єкту матеріальної культури можна перевірити за допомогою ультрафіолетового тестування?
24. За допомогою яких приладів можна здійснити інфрачервоне тестування пам’ятки культури в умовах митниці?
25. Визначте сферу використання рентгенографії у митній експертизі.
26. Назвіть сучасні технічні засоби митного контролю дорогоцінних сплавів та ювелірного каміння.
27. Сучасні апаратно-програмні методи експертизи культурних цінностей.
28. Які оціночні критерії оригінальної графіки можна визначити шляхом візуальної діагностики?

29. Які діагностичні властивості *ювелірного каміння*, що допомагають відрізнити натуральні камені від штучних імітацій встановлюються у процесі візуального огляду пам'яток культури?
30. Основні правила митної візуальної діагностики.
31. Які нормативно-правові акти визначають загальний порядок вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України?
32. Які з зазначених у *Свідоцтві* ідентифікаційних ознак пам'ятки культури реально в змозі перевірити посадова особа митного органу?
33. Чому митник практично не може використовувати наведені у Ст. 64 *Митного кодексу* форми ідентифікації, якщо товаром є культурні цінності?
34. На яких принципах побудовано програмний продукт *Ідентифікатор культурних цінностей*?
35. Назвіть універсальні критерії ідентифікації пам'яток культури.
36. Наведіть приклади спеціальних ознак, що враховуються в описі лише конкретних видів культурних цінностей.
37. Визначте правила заповнення електронної форми для реєстрації культурних цінностей.

Література

1. Баранов В.В. Исследование иконы «Николай Чудотворец» письма Назария Истомина. Проблемы атрибуции. // Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства. IV научная конференция: Материалы 1998. – М., 2000, с. 20 – 26.
2. Бурцева Э.М. Исследование бумаги под микроскопом и в ультрафиолетовых лучах // Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства. VI научная конференция: Материалы 2000. – М., 2002, с. 276 – 287.
3. Бусеева-Давыдова И.Л. О датировке и атрибуции произведений иконописи по второстепенным деталям изображения // Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства. VIII научная конференция: Материалы 2002. – М., 2004, с. 29 – 33.
4. Даен М. Е. Роль генеалогических источников в идентификации портретов XVIII века с надписями на оборотах холстов // Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства. VIII научная конференция: Материалы 2002. – М., 2004, с. 139 – 143.
5. Закон України від 21.09.99 № 1068 – XIV “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей”.
6. Інструкція до наказу Міністерства культури і мистецтв України від 22.04.02 № 258 “Про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України”.
7. Калашникова О.Л. Удосконалення контролю за переміщенням культурних цінностей та економічна безпека держави // Вісник АМСУ. №3, 2004, с. 3 -
8. Калашникова О.Л. Про форми опису культурних цінностей у митній документації.// Митна справа. – Львів, 2000.№1, с.31 – 34.
9. Конвенція ЮНІДРУА “Про міжнародне повернення викрадених чи незаконно вивезених культурних цінностей” (24. 06. 1995).
10. Лист ДМСУ “Про зміни та доповнення до порядку контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України” від 16.03.2001 № 4/09 – 1308 – ЕП.
11. Лист ДМСУ “Про розпорядження культурними цінностями” від 21.02.2001 р. № 5/30 – 794 – ЕП.
12. Лист ДМСУ “Про створення територіальних служб контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон у містах Дніпропетровську і Херсоні” від 24.09.2001 р. № 11/4 – 09 – 7502.
13. Лист ДМСУ “Щодо направлення зразків свідоцтв на право вивезення культурних цінностей, відтисків штампів та печаток” від 29.12.2000 р. № 10/4 –5160 – ЕП.
14. Митний Кодекс України. – Харків, 2002.

15. Наказ Міністерства культури і мистецтв України від 14.01.05 № 15 „Про внесення змін та доповнень до наказів Міністерства культури і мистецтв України від 24.09.03 № 595 та від 15.11.02 № 647”.
16. Наказ Міністерства культури і мистецтв України від 15.11.02 № 647 „Про затвердження Переліку державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей.
17. Опис культурних цінностей у митній документації / За ред. О.Л. Калашникової. – Дніпропетровськ, 2000.
18. Постанова Кабінету Міністрів України “Порядок вивезення за межі України державних нагород з дорогоцінних металів та/або дорогоцінного каміння” від 21.06.01 № 677.
19. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження зразка свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України” від 20.06.2000 р. № 984.
20. Ситник М. Украина – клондайк для торговцев антиквариатом // Вечерние вести. – 2004, 4 марта, № 33.
21. Словник культурних цінностей та їх складових частин: на допомогу митнику. Частина I – III / За ред. О.Л.Калашникової. –Дніпропетровськ, 2001 – 2003.
22. Технология, исследование и хранение произведений станковой и настенной живописи. – М., 1987.
23. Цитович В.И., Лугина Л.Н., Тимченко Т.Р. Технология и экспертиза живописи И.К.Айвазовского. – К., 2002.
24. Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства. I научная конференция. Тезисы докладов. – М., 1995.
25. Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства. V научная конференция: Материалы 1999. – М., 2001.
26. Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства. V научная конференция: Материалы 2000. – М., 2002.

РОЗДІЛ II

Вартісна оцінка культурних цінностей

2.1 Сучасні методики визначення вартості культурних цінностей

Більша частина існуючих *методик класифікації і визначення прогностичної вартості* не мають об'єктивних критеріїв для здійснення атрибуції, експертизи та для верифікації побудованих висновків. Найбільш об'єктивними сучасними методиками атрибуції, класифікації та визначення прогностичної вартості культурних цінностей є:

- Методика Державного гемологічного центру України;
- Методика В.Д. Соловйова.

2.1.1 Методика Державного гемологічного центру України

Групою дослідників Державного гемологічного центру України на чолі з професором В.В. Індутним розроблено уніфіковану методику проведення експертизи, укладання уніфікованого опису, з'ясування споживчої цінності, класифікації за рівнем соціокультурної значимості та прогнозування прогностичної вартості культурних цінностей за умови дотримання таких вимог:

- *забезпечення повного обґрунтування проміжних і остаточних результатів експертиз;*
- *уніфікація застосованих методів дослідження;*
- *гарантія максимального відтворення отриманих експертних висновків.*

Основою для укладання загальної класифікації культурних цінностей є *інформаційний підхід*, згідно з яким споживча цінність пам'ятки культури відповідає кількості позитивної інформації про неї – *інформаційного супроводження* як фактора, що визначає загальну соціокультурну цінність пам'ятки культури.

За соціокультурною значимістю пам'ятки діляться так:

Табл. 1.

Рівень соціокультурної значимості пам'яток культури	Порядки споживчої якості пам'яток культури	Показник інформаційного забезпечення пам'ятки у бітах
Перший (світового значення)	Перший порядок	Більше 32
	Другий порядок	17 – 32
	Третій порядок	11 – 16
Другий (національного значення)	Перший порядок	5 – 10
	Другий порядок	3 – 4
Третій (регіонального та місцевого значення)	Перший порядок	2

Для визначення вартості пам'яток культури та прогнозування їх споживчої цінності, а також прийняття рішення щодо підтвердження можливості переміщення культурних цінностей через митний кордон України з метою тимчасового експонування чи реставрації або вивезення без зобов'язання їх зворотного ввезення в Україну, використовується універсальний, з точки зору авторів методики, *список критеріїв з 22 пунктів*, які розглядаються саме в тому порядку, що зафіксований у ***Протоколі експертної оцінки пам'яток культури***.

Протокол

експертизи пам'ятки культури

від _____ 20 р. № _____ до Експертного висновку № _____ від _____ 20 р.

1. Експерт _____ 2. Замовник _____

3. Назва пам'ятки та її стислий опис _____

4. Мета експертизи _____

5. Супровідні матеріали надані замовником _____

6. В результаті експертизи встановлено:

№ з/п	Назва оціночного критерію	Ранжування оціночного критерію і коефіцієнт N*	Документи і факти, які підтверджують доречність застосування критерію	Визначене N
1.	2.	3.	4.	5.
1	Наявність історії побутування	Невідома (1) Частково відома (2) Повністю відома (4)		
2	Час створення пам'ятки	Невідомий (1) До 50 років (1) До 100 років (2) До 300 років (4) До 1000 років (8) До 2000 років (16) Більше 2000 років (32)		
3	Тиражованість пам'ятки	Тиражований (типовий) (1) Рідкісний (2) Унікальний (4)		
4	Рівень популярності пам'ятки	Інформація відсутня (1) Місцевого значення (2) Національного значення (4) Світового значення (8)		
5	Причетність до культурних традицій	Місцеві і родові традиції (1) Національні традиції (2) Світові традиції (4)		
6	Рівень визнання автора	Інформація відсутня (1) Місцевого значення (2) Національного значення (4) Світового значення (8)		
7	Дотичність пам'ятки до історичних подій	Інформація відсутня (1) Місцевого значення (2) Національного значення (4) Світового значення (8)		

1	2	3	4	5
8	Дотичність пам'ятки до інших пам'яток історії	Інформація відсутня (1)		
		Місцевого значення (2)		
		Національного значення (4)		
		Світового значення (8)		
9	Дотичність пам'ятки до видатних особистостей	Інформація відсутня (1)		
		Місцевого значення (2)		
		Національного значення (4)		
		Світового значення (8)		
10	Дотичність до видатних мануфактур і шкіл	Інформація відсутня (1)		
		Місцевого значення (2)		
		Національного значення (4)		
		Світового значення (8)		
11	Соціокультурна функція пам'ятки	Ужиткова або декоративна функція (1)		
		Авторське послання (2)		
		Загальновиховна функція (4)		
12	Масштабність творчої ідеї	Ідея пересічна (1)		
		Ідея висока (2)		
		Ідея світоглядна (4)		
13	Наукова значимість	Пересічна (1)		
		Висока (2)		
		Найвища (4)		
14	Художня цінність	Пересічна (1)		
		Висока (2)		
		Найвища (4)		
15	Виконавська техніка	Пересічна (1)		
		Висока (2)		
16	Особливі якості	Інформація відсутня (1)		
		Інформація є (2)		
17	Цінність матеріалів	Пересічні матеріали (1)		
		Цінні матеріали (2)		
		Особливо цінні матеріали (4)		
18	Розміри	Не мають значення або є звичайними (1)		
		Розміри є причиною помірного збільшення якості (2)		
		Розміри є визначальними для збільшення якості (4)		
19	Наявність знаків і позначок	Знаки і позначки відсутні (1)		
		Знаки та позначки є (2)		
20	Комплектність	Комплектний (1)		
		Некомплектний (0,5)		

1	2	3	4	5
21	Стан збереження	Без пошкоджень (1)		
		Задовільний (0,5)		
		Незадовільний (0,25)		
22	Права розпорядництва	Власність особистості (1)		
		Власність общини (2)		
		Державна власність (4)		

* Примітка: Показник “N” коригується окремим регламентом з урахуванням типології і видової специфіки пам’ятки.

7. Додаткові відомості про пам’ятку _____

8. Класифікаційне визначення пам’ятки _____

9. Розрахунковий коефіцієнт збільшення базової вартості _____

10. Базова вартість _____

11. Джерело інформації про базову вартість _____

12. Прогнозна вартість (прописом) _____

Експерт _____

Підпис експерта засвідчую _____

Зауважень і претензій до протоколу, укладеного експертом, не маю. Експертний висновок отримав

Замовник _____

Спочатку експерт повинен здійснити **операцію атрибуції пам’ятки культури**.

Для цього, використовуючи наявну інформацію про споживчі якості предмета експертизи, експерт послідовно визначає споживчу якість пам’ятки за критеріями, поданими у таблиці **Протоколу експертизи** у пункті 6 відповідно до системи їх ранжування. При цьому кожна відповідь на критерій фіксується за допомогою відповідного показника *збільшення оцінки споживчої вартості якості N*, (поданого у лапках біля назви кожного критерію). У стовпчик 4 таблиці експерт уписує *аргументи і свідчення* або посилання на супровідну документацію, які доводять правильність його рішення щодо застосування відповідного *коефіцієнта N*.

Після виконання операції з атрибуції пам’ятки, згідно з **Протоколом**, експерт *перемножує коефіцієнти споживчої якості*, а результат *записує до графі 9 Протоколу*. У разі виявлення додаткових і підтверджених (у будь-який спосіб) відомостей, що можуть мати вплив на результат експертизи, їх описують у графі 7 **Протоколу**. На основі *розрахункового коефіцієнта збільшення базової вартості* пам’ятки, поданого у графі 9 **Протоколу**, обчислюють *величину кількості позитивної інформації* про пам’ятку у бітах за формулою:

$$I = Lg2 \times N,$$

де:

- **I** – кількість позитивної інформації про пам'ятку або *споживча цінність*
- **N** – розрахунковий *коефіцієнт збільшення базової вартості* пам'ятки.

Результат цього розрахунку заноситься до графі 9.

Після цього експерт здійснює **операцію класифікаційного визначення пам'ятки**, враховуючи числове значення показника кількості позитивної інформації про пам'ятку – **I**, користуючись загальною класифікацією, поданою у таблиці 1. При цьому до графі 8 **Протоколу** експерт вносить *остаточне формулювання* (наприклад, “Пам'ятка світового рівня визнання другого порядку”).

Операція встановлення прогнозної вартості пам'ятки

З'ясувати справжню вартість будь-якого товару можна лише, здійснивши його продаж. Ціна при цьому завжди матиме характер компромісу між покупцем, який, зі свого боку, згоден платити, але не більше тієї суми, яку він може собі дозволити, і продавцем, який, зі свого боку, не хоче продати товар дешевше, ніж він це собі уявляє. Акт купівлі-продажу здійснюється за так званою **фактичною** або **міноюю ціною**. В усіх інших випадках, коли йдеться про ціну на товар, але акт купівлі-продажу ще не відбувся, ми маємо справу з **прогнозними цінами**, які ще називають:

- *оціночними;*
- *страховими;*
- *заставними;*
- *індикативними;*
- *початковими аукціонними;*
- *довідковими.*

Отже існує лише два різновиди вартісних показників на будь-який товар – прогнозні й фактичні.

На вільному ринку питання щодо ціноутворення на товари відбувається за межами регулювання державних органів. Обмеження, які впроваджуються при формуванні вартісних показників на товари і практикуються багатьма країнами світу, як правило, стосуються питань декларування митної вартості культурних цінностей при їх переміщенні через митний кордон, при визначенні страхових вартостей культурних цінностей, які здобули визнання як пам'ятки світового та державного рівня значимості і внесені до спеціальних реєстрів, а також при декларуванні отриманих збитків і прибутків від здійснення обігових операцій з культурними цінностями.

Експерт завжди має справу з прогнозними цінами, і його професіоналізм виявляється у здатності дати аргументовані пояснення

щодо прогнозної вартості й у своїх прогнозах максимально наблизитися до фактичних показників вартості.

Для того, щоб розрахувати прогнозну вартість культурних цінностей, експерт має не тільки здійснити **операцію атрибуції пам'ятки культури** та **операцію класифікаційного визначення пам'ятки**, а й, використовуючи результати цих операцій і виходячи з **базової вартості** культурної цінності, обрахувати **прогнозну вартість** за формулою:

$$\text{ПВ} = \text{Б} \times \text{К},$$

де:

- **ПВ** – прогнозна вартість
- **Б** – базова вартість: **собівартість виготовлення ідентичного предмета в нинішній час**
- **К** – коефіцієнт збільшення базової вартості.

Експерт обґрунтовує і вписує до **Протоколу** базову вартість пам'ятки (графі 10), посилаючись на джерела достовірної інформації, а потім показник базової вартості множить на коефіцієнт збільшення базової вартості, записаний у графі 9 **Протоколу**. Результат цієї операції вноситься до графі 12 і буде виражати прогнозну вартість пам'ятки в одиницях виміру базової вартості. Для визначення прогнозної вартості зразків *коштовних і декоративних каменів, різьблених виробів з природного каміння, пам'яток культури з дорогоцінних металів і дорогоцінного каменя, керамічних пам'яток культури* до множників у наведеній формулі **прогнозної вартості** додається ще *маса (вага) виробу* – **М**
($\text{ПВ} = \text{Б} \times \text{М} \times \text{К}$).

Показник базової вартості потребує певного коментарю. По-перше, для обрахування базових показників вартості використовують різні бази: сукупну собівартість відтворення, вартість використаних матеріалів, вартість виконаних робіт, вартість у реалізації аналогів та ін.

Так, при обрахуванні прогнозної вартості керамічних виробів базові ціни на *кераміку* обраховані на основі показників витрат на їх обпалення, які приблизно співпадають з результатами зворотних розрахунків (спосіб, коли спочатку на ринку знаходять аналоги досліджуваного предмета і, знаючи їхню вартість, обраховують базові показники, зменшуючи ринкові показники вартості прямо пропорційно до споживчої цінності цих предметів). В таблицях 1, 2, 3, 4 представлені базові ціни на кераміку. Оскільки керамічні пам'ятки культури прийнято описувати габаритними розмірами, в таблицях зазначені **брутто-об'єм** та **нетто-об'єм**. **Брутто-об'єм** – це об'єм паралелепіпеда, який описує керамічний предмет. **Нетто-об'єм** – об'єм, який займає сам предмет, виражений у відсотках від брутто-об'єму. Експерт враховує максимальну довжину, максимальну ширину, максимальну висоту, розмір діагоналі паралелепіпеду отримує розрахунково. Нетто-об'єм оцінюють візуально з урахуванням внутрішніх порожнин предмету, або зважують предмет і, знаючи розрахункову вагу кераміки у брутто-об'ємі (питому вагу) обчислюють шуканий показник/

Таблиця 1. Базові ціни на керамічні пам'ятки культури

Нетто-об'єм у %	Діагональ бруutto-об'єму в міліметрах					
	50	100	200	400	800	1600
10	0,15	0,3	0,6	1,2	2,4	4,8
20	0,3	0,6	1,2	2,4	4,8	9,6
40	0,6	1,2	2,4	4,8	9,6	19,2
60	0,9	1,8	3,6	7,2	14,4	28,8
80	1,2	2,4	4,8	9,6	19,2	38,4
100	1,5	3	6	12	24	48

Таблиця 2. Базові ціни на керамічні пам'ятки культури, вкриті поливою

Нетто-об'єм у %	Діагональ бруutto-об'єму в міліметрах					
	50	100	200	400	800	1600
10	0,2	0,4	0,8	1,6	3,2	6,4
20	0,4	0,8	1,6	3,2	6,4	12,8
40	0,8	1,6	3,2	6,4	12,8	25,6
60	1,2	2,4	4,8	9,6	19,2	38,4
80	1,6	3,2	6,4	12,8	25,6	51,2
100	2	4	8	16	32	64

Таблиця 3. Базові ціни на керамічні пам'ятки культури, вкриті багатошаровою поливою

Нетто-об'єм у %	Діагональ бруutto-об'єму в міліметрах					
	50	100	200	400	800	1600
10	0,4	0,8	1,6	3,2	6,4	12,8
20	0,8	1,6	3,2	6,4	12,8	25,6
40	1,6	3,2	6,4	12,8	25,6	51,2
60	2,4	4,8	9,6	19,2	38,4	76,8
80	3,2	6,4	12,8	25,6	51,2	102,4
100	4	8	16	32	64	128

Таблиця 4. Базові ціни на фаянсові та порцелянові пам'ятки культури, вкриті багатошаровою поливою

Нетто-об'єм у %	Діагональ бруutto-об'єму в міліметрах					
	50	100	200	400	800	1600
10	0,5	1	2	4	8	16
20	1	2	4	8	16	32
40	2	4	8	16	32	64
60	3	6	12	24	48	96
80	4	8	16	32	64	128
100	5	10	20	40	80	160

За базову вартість *мініатюрних різьблених виробів (гем та інталії) та скульптури з каменю та інших матеріалів* приймається вартість матеріалу і вартість обробки, враховуючи твердість матеріалу (за шкалою твердості Ф.Мооса). У табл. 5 літерою А позначено м'які різновиди природного каменю (що, за шкалою Мооса, мають показник твердості від 2 до 3); літерою В – середні з твердістю від 4 до 6; літерою С – камені з високою твердістю від 7 до 10.

Таблиця 5. Базові ціни на геми й інталії

Твердість	Діагональ у міліметрах						
	20	30	40	60	80	100	120
А	10	20	40	80	160	320	640
В	20	40	80	160	320	640	1280
С	40	80	160	320	640	1280	2560

Таблиця 6. Базові ціни на скульптурні пам'ятки культури з м'яких природних каменів

Нетто-об'єм у %	Діагональ бруutto-об'єму в міліметрах						
	50	100	200	400	800	1600	3200
10	1	10	100	500	1000	2000	4000
20	0,5	5	50	250	500	1000	2000
40	0,25	2,5	25	125	250	500	1000
60	0,12	1,25	12,5	62,5	125	250	500
80	0,06	0,62	6,25	31,25	62,5	125	250
100	0,03	0,31	3,12	15,62	31,25	62,5	125

Таблиця 7. Базові ціни на скульптурні пам'ятки культури із середніх за твердістю природних каменів

Нетто-об'єм у %	Діагональ бруutto-об'єму в міліметрах						
	50	100	200	400	800	1600	3200
10	10	50	150	500	1500	3000	7000
20	5	25	75	250	750	1500	3500
40	2,5	12,5	37,5	125	375	750	1750
60	1,25	6,25	18,7	62,5	187,5	375	875
80	0,62	3,12	9,37	31,25	93,75	187,5	437,5
100	0,31	1,56	4,68	15,62	46,87	93,75	218,75

Таблиця 8. Базові ціни на скульптурні пам'ятки культури з твердих природних каменів

Нетто-об'єм у %	Діагональ бруutto-об'єму в міліметрах						
	50	100	200	400	800	1600	3200
10	15	90	250	750	1800	3800	9000
20	7,5	45	125	375	900	1900	4500
40	3,75	22,5	62,5	187,5	450	950	2250
60	1,875	11,25	31,25	93,75	225	475	1125
80	0,9375	5,625	15,625	46,875	112,5	237,5	562,5
100	0,46875	2,8125	7,8125	23,4375	56,25	118,7	281,25

Схожу схему детермінування базової вартості запропоновано для *різьблених виробів з дерева*, і особливу увагу приділено лакуванню, окремі види якого можуть бути такими дорогими, що матиме сенс як базу враховувати лише витрати на лакування (табл. 9 – 11).

Таблиця 9. Базові ціни на різьблені вироби з дерева

Нетто-об'єм у %	Діагональ у міліметрах					
	50	100	150	200	250	300
10	0,32	0,64	1,28	2,56	5,12	10,24
20	0,16	0,32	0,64	1,28	2,56	5,12
40	0,08	0,16	0,32	0,64	1,28	2,56
60	0,04	0,08	0,16	0,32	0,64	1,28
80	0,02	0,04	0,08	0,16	0,32	0,64
100	0,01	0,02	0,04	0,08	0,16	0,32

Таблиця 10. Базові ціни на різьблені вироби з дерева з інкрустаціями

Нетто-об'єм у %	Діагональ у міліметрах					
	50	100	150	200	250	300
10	0,64	1,28	2,56	5,12	10,24	20,48
20	0,32	0,64	1,28	2,56	5,12	10,24
40	0,16	0,32	0,64	1,28	2,56	5,12
60	0,08	0,16	0,32	0,64	1,28	2,56
80	0,04	0,08	0,16	0,32	0,64	1,28
100	0,02	0,04	0,08	0,16	0,32	0,64

Таблиця 11. Базові ціни на різьблені вироби з дерева, покриті багатошаровим лаком

Нетто-об'єм у %	Діагональ у міліметрах					
	50	100	150	200	250	300
10	2,56	5,12	10,24	20,48	40,96	81,92
20	1,28	2,56	5,12	10,24	20,48	40,96
40	0,64	1,28	2,56	5,12	10,24	20,48
60	0,32	0,64	1,28	2,56	5,12	10,24
80	0,16	0,32	0,64	1,28	2,56	5,12
100	0,08	0,16	0,32	0,64	1,28	2,56

Щодо визначення базової ціни на *меблі*, які користуються великим попитом на антикварному ринку, отже провокують активність контрабандистів, то в розрахунках береться до уваги вартість різьблених виробів з дерева (див. табл. 9 – 11) і вартість виготовлення дерев'яних конструкцій (табл. 12).

Таблиця 12. Базові ціни на меблі з дерева виготовлення різної складності

Нетто-об'єм у%	Діагональ у міліметрах					
	500	1000	1500	2000	2500	3000
А	10	20	40	80	160	320
В	40	80	160	320	640	1280
С	160	320	640	1280	2560	5120

Сучасні дизайнерські пропозиції часто орієнтують споживача на *вироби з кольорових та чорних металів*: ужиткові речі, деталі зброї або зброя, ковальські вироби. Для такого виду культурних цінностей за базову вартість приймається лише вартість металів, оскільки оцінка авторської роботи є вкрай суперечною. Водночас під час експертизи окремих речей з недорогоцінних металів, до яких застосовують складні техніки обробки, відповідну базову вартість має сенс збільшувати відповідно до рівня ускладнення предметів, як це показано в таблиці 13.

Таблиця 13. Базові ціни на вироби з металів виготовлення різної складності

Техніка обробки	Метали в у.о. / кг			
	Чавун	Залізо	Мідь	Бронза
Литво, кування, чеканка	10	15	30	60
Скань, гравірування	40	80	160	320
Інкустації, складання, емальювання, змішані техніки	160	320	640	1280

Найбільш дискусійним, на наш погляд, є визначення базової вартості *пам'яток писемності, фотографій і негативів*. Тут за базову вартість пропонується приймати лише вартість виготовлення копій або негативів (позитивів), а це означає, що для звичайних друкованих творів за базовий показник приймається вартість звичайних ксерокопій; для складних текстів, що супроводжуються чорно-білими фотозображеннями, використовується показник вартості друку однієї сторінки на лазерному принтері; для кольорових зображень – вартість сторінки повно кольорового копіювання. Якщо йдеться про виготовлення друкованих копій на тканинах, шкірі або інших досить дорогих матеріалах, як базова приймається лише вартість цих матеріалів (Табл. 14).

Таблиця 14. Базові ціни на пам'ятки писемності

Техніка друку	Вартість в у.о. /сторінка			
	Ксерокс	Якісний друк	Кольоровий друк	Фотографія
Звичайне копіювання	0,05	0,15	1	2

Найскладнішою справою є розрахунки базової вартості *авторських робіт* – картин, ікон, фресок, вишивки, килимарства, плетіння тощо. Експерт має обґрунтовувати базову вартість вартістю роботи, адже собівартість матеріалів є мінімальною. Але на ринку ці виробі досить дорогі, бо їхня ціна має покривати видатки на утримання виробників, податки і численні накладні витрати. Ліквідність таких товарів хоча й стала, але мала. Отже **обґрунтуванням для базової вартості може бути тільки середня ринкова вартість.** У табл. 15 – 16 подані деякі базові показники вартості для деяких видів авторського мистецтва.

Таблиця 15. Базові ціни на твори живопису

Техніка виконання	Вартість в у.о. / м ²			
	Графіка	Акварелі	Олія	Лакування
А. Прості сюжети, орнаменти	5	10	20	40
Б. Середні за складністю сюжети	10	20	40	80
С. Складні сюжети	20	40	80	160

Таблиця 16. Базові ціни на художню вишивку, килимарство та плетіння

Техніка виконання	Вартість в у.о. / м ²			
	Простий орнамент	Складний орнамент	Сюжет	Складний сюжет
Художня вишивка	30	60	120	240
Художнє килимарство	20	40	80	160
Художнє плетіння	10	30	90	270

Самі автори цієї методики оцінювання культурних цінностей зазначають, що не існує універсальних способів обґрунтування базової вартості так само, як не існує універсальних порад щодо вибору тієї чи іншої бази оцінки.

Крім того, слід враховувати, що з плином часу матеріальна частина вартості пам'яток культури зменшується, а гуманітарна – збільшується. А після здійснення тих чи інших соціокультурних обрядів обдарування або причастя місцевого, родового, національного або світового рівня значимості предмет набуває статусу культурної пам'ятки і його споживча цінність уже повністю відокремлюється від сукупних витрат на її створення.

Наведемо приклади використання методики Державного гемологічного центру України, визначивши у такий спосіб прогнозну вартість ікони *Втеча до Єгипту* та картини М.О.Приймаченко *Веселоці в лісі*

Ікона *Втеча до Єгипту*. Перша пол. XVII ст.

Історія побутування цієї ікони відома частково: ікона знаходилась у церкві Св. Миколая (м. Холм, Польща), з кінця XIX ст. вона перебувала у колекції Церковно-археологічного музею при Свято-Богородицькому братстві міста Холм (Польща). Невідомо, як вона потрапила у 1948 р. до колекції Києво-Печерського заповідника. Документи відсутні.

Прогнозна вартість ікони обраховуватиметься таким чином:

$$ПВ = 300 \times 0.81 \times (1 \times 4 \times 2 \times 1 \times 0.5 \times 2 \times 2 \times 2 \times 2 \times 1 \times 1 \times 1 \times 0.5 \times 1 \times 4) = 62300 \text{ у. о.}$$

Відповідно до загальної класифікації пам'яток, цей твір відповідатиме 8 бітам інформації і є *пам'яткою національного значення першого порядку*.

Веселоці в лісі
М.О. Приймаченко

1969 р.

Папір, гуаш.

Розміри: 40 × 35 см.

Із зібрання Музею українського народного декоративного мистецтва.

Критерії оцінки пам'ятки

1. Історія побутування пам'ятки	4	12. Масштабність творчої ідеї	1
2. Вік пам'ятки	1	13. Наукова значимість пам'ятки	1
3. Тиражованість пам'ятки	1	14. Художня цінність пам'ятки	2
4. Рівень визнання пам'ятки	2	15. Рівень технічної досконалості	1
5. Причетність пам'ятки до культурних	1	16. Особливі якості пам'ятки	1
6. Рівень визнання автора пам'ятки	2	17. Цінність матеріалів	1
7. Причетність пам'ятки до історичних подій	1	18. Розміри пам'ятки	1
8. Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури	2	19. Наявність знаків і позначок	2
9. Причетність пам'ятки до видатних	1	20. Комплектність	1
10. Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл	1	21. Стан збереження пам'ятки	1
11. Соціокультурна функція пам'ятки	2		

Коефіцієнт збільшення N	Загальне класифікаційне визначення пам'ятки	Базова вартість пам'ятки	Експертна оцінка пам'ятки
256	Національного рівня значимості другого порядку	5,60 у.о.	1 433,60 у.о.

Як видно, різниця між базовою вартістю та експертною оцінкою пам'ятки є вражаючою. Зазначимо, що фактична ціна, яку картина може отримати на ринку, буде іншою.

Запропонована методика повинна зацікавити експертів, бо базується на єдиному регламенті проведення експертних робіт і укладання супровідних документів, забезпечує обґрунтування складових і остаточних результатів експертиз, уніфікацію застосованих методів дослідження, а також гарантії відтворення отриманих експертних висновків.

Визначення прогностичної вартості пам'яток культури з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, як і інші різновиди культурних цінностей, передбачає проведення *ідентифікації* та *атрибуції*.

Ідентифікація таких пам'яток здійснюється на основі уніфікованого **паспорта** на музейні предмети державної частини Музейного фонду України і передбачає збір у єдиному документі всього комплексу наявної історико-культурної інформації про досліджувану пам'ятку:

<ol style="list-style-type: none"> 1. Відомство Міністерство культури і мистецтв України 2. Адміністративне підпорядкування Міністерство культури і мистецтв України - філія 3. Музей Музей історичних коштовностей України 4. Адреса 01025 Київ-15, вул. Січневого повстання 21, корпус 12 5. Відділ Декоративно-прикладне мистецтво України XVI – XX ст. 6. Розділ Художній метал XVI-XX ст. 7. Кн № 6989 8. Інв № ДМ-5971 9. Спец. інв. № СЗМ- 382 10. Старі інв. №№ КПЛ-5758 11. Колекційний опис № Відсутній 12. Запис в інф. систему № 903 13. Дата введ. в інф. систему 20.12.1997р. 14. Негатив №Ф 342 16. Топографічний шифр Експозиція, зал № 6, вітрина № 8, п. № 1. 	<p>15. Фото</p>
<p>17. Назва Панагія</p>	
<p>18. Автор або виробник Невідомий</p>	
<p>19. Час і місце створення (виготовлення) Перша половина XVIII ст., Україна</p>	
<p>20. Час і місце виявлення У 30-ті роки XX століття перебувала у фондах Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г.Шевченка у Києві.</p>	
<p>21. Час і місце побутування До 1922р. панагія знаходилась у зібранні Києво-Печерської Лаври</p>	

22. Джерело надходження Київський державний історичний музей УРСР-Києво-Печерська Лавра. У 1934 р. із Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г.Шевченка в Києві передано на зберігання до Київської контори Держбанку. У 1946 р. повернуто з Держсховища (м.Москва) до Київського історичного музею. У 1964 р. передано до Музею історичних коштовностей України.						
23. Спосіб надходження Закупка ☐ , замовлення ☐ , дарунок ☐ , передача ☐						
24. Документи приймання на постійне зберігання № 120 від 20.03.1994 Акти експертизи Акт дорожнього якості № 6, ч. 89 від 20.04.1994, №24, п.28 1994-95 р. каміння						
25. Класифікація Речовий	26. Типологія Культурний предмет	27. Кількість 1	28. Розміри (мм) d=67; l=55			
29. Матеріал золото, срібло, діаманти старої огранки форми круг, рубіни старої огранки форми круг, скло, емаль -22 шт.			30. Техніка литво, карбування, живописна емаль, гравіювання, пайка			
31. Дорогоцінні метали			32. Дорогоцінне каміння			
Назва	Маса (г)	Проба	Назва і вид ограну ванни	К-ть	Маса (кар)	Розміри (мм)
Золото	Загальна-102.01 Лігатурна-67,51	750	Діаманти Всього	37	4,85 кар	d=2.0;h=0.8 d=1.0;h=0.4
Срібло	В чистоті - 50,63 Лігатурна - 8,5 В чистоті - 7,4	850	КР-48 КР-17 Рубіни, кабошон	20 17 8	3,5 кар 1,35 кар 1,28 кар	l=2.00; a=1.76; h=1.71
33. Опис предмета Панагія з грецької означає “всесвятая”, нагрудний знак вищого духовного чину (митрополитів, єпископів). Панагія складається з медальйону в оправі, корони та підвіски. У випуклому медальйоні овальної форми зображено на золотавому тлі Богоматір у рожево-блакитному вбранні, яка тримає немовля на колінах. Сюжетна композиція виконана в кращих традиціях живописної емалі. Оправа медальйону зроблена у вигляді 8-пелюсткової розети, декорованої ажурним рослинним орнаментом, кольоровою емаллю та прикрашена 20 діамантами, 8 рубінами, 4 стразами. Корона прорізна, з 17 діамантами і 4 стразами. Підвіска краплеподібної форми з 14 стразами. Зворотний бік панагії: медальйон - гладка пластина, розета і корона - увігнута ажурна поверхня повторює форми орнаменту лицьового боку						
34. Особи чи події, пов'язані з предметом. Зв'язок з іншими пам'ятками Вищі особи духовного чину Києво-Печерської Лаври, і зокрема, митрополити Гермогеній (1920-23р.р.), Антоній (1918-20р.р.) (?)						
35. Додаткові відомості Книга описи церковного та ризничого начиння Києво-Печерського монастиря XVIII ст. Фонди Києво-Печерського заповідника.						
36. Стан збереження На поверхні оправі - потертості, втрати емалевого розпису в одній пелюстці розети - 2,5 x 1 мм. На звороті медальйону пластина потерта, подряпана.						
37. Реставрація і рекомендації щодо реставрації Термінова реставрація ☐ , консервація ☐ , профілактичний огляд ☐		38. Можливість транспортування Так- ☐ ; Ні- ☐	39. Кількість фотографій 1	40. Оцінна вартість 55 у.о.	41. Кількість додатків	
42. Експонування з 1969 року знаходиться у постійній експозиції музею “Декоративно-прикладне мистецтво України XVI-XX ст.” Виставки: 1989 р., Югославія, Загреб. “Блиск українських скарбниць”; 1990 р. Угорщина, Будапешт “Скарби музеїв України”.						
43. Звіряння наявності (документ, дата) Акт від 3.06.1995 р.; акт від 05.10.1997р.; акт від 21.08.1999р.						

44. Бібліографія Києво-Печерський державний історико-культурний заповідник К., 1974, с. 95.		
45. Архівні матеріали ЦДІА України в м. Києві. - Ф. 128, ОП 2 (загальні), справа 525.-Л. 1.		
46. Відповідальні	Завідувач	Гол. зберігач
Склав	Підпис	Підпис
Посада	Дата	Дата
Підпис		
Дата		
Затвердив		
Затвердив	Заступник директора музею з	
наукової роботи		

Пам'ятка має бути атестованою згідно з одним з одинадцяти порядків історико-культурної значимості, наведених у наступній таблиці, на основі всебічного аналізу наявних у нього ознак і максимальним урахуванням інформації, представленої в уніфікованому паспорті на музейні предмети державної частини Музейного фонду України.

Мотивації щодо вибору рівня історико-культурної значимості пам'яток, які містять дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння	Рівень історико-культурної значимості	Коефіцієнт збільшення вартості
Сучасні типові пам'ятки широкого ужитку, тиражовані у великій кількості	1	1
Сучасні типові пам'ятки широкого ужитку, виготовлені на відомих виробництвах у великій кількості	2	1 – 2
Унікальні (ексклюзивні) пам'ятки відомих сучасних авторів	3	2 – 4
Унікальні пам'ятки, реліквії, пов'язані з визначними історичними і культурними подіями або особистостями сучасності	4	2 – 4
Типові пам'ятки широкого ужитку, тиражовані у великій кількості (до 100 років)	5	4 – 8
Типові пам'ятки широкого ужитку, виготовлені на відомих виробництвах у великій кількості (до 100 років)	6	4 – 8
Унікальні (ексклюзивні) пам'ятки відомих авторів (до 100 років)	7	8 – 16
Унікальні пам'ятки, реліквії, пов'язані з визначними історичними і культурними подіями або особистостями (до 100 років)	8	8 – 16
Старовинні типові пам'ятки широкого ужитку, тиражовані у великій кількості (до 200 років)	9	16 – 32
Старовинні типові пам'ятки широкого ужитку, виготовлені на відомих виробництвах у великій кількості (до 200 років)	10	16 – 32
Старовинні унікальні (ексклюзивні) пам'ятки відомих авторів (до 200 років)	11	32 – 64
Старовинні унікальні пам'ятки та реліквії, пов'язані з визначними історичними і культурними подіями або особистостями (до 200 років)	12	32 – 64

Старовинні типові пам'ятки широкого ужитку тиражовані у великій кількості (до 300 років)	13	64 – 128
Старовинні типові пам'ятки широкого ужитку, виготовлені на відомих виробництвах у великій кількості (до 300 років)	14	64 – 128
Старовинні унікальні (ексклюзивні) пам'ятки відомих авторів (до 300 років)	15	128 – 256
Старовинні унікальні пам'ятки та реліквії, пов'язані з визначними сторичними і культурними подіями або особистостями (до 300 років)	16	128 – 256
Старовинні типові пам'ятки широкого ужитку, тиражовані у великій кількості (від 300 років і більше)	17	256 – 512
Старовинні типові пам'ятки широкого ужитку, виготовлені на відомих виробництвах у великій кількості (від 300 років і більше)	18	256 – 512
Старовинні унікальні (ексклюзивні) пам'ятки відомих авторів (від 300 - років і більше)	19	512 – 1024
Старовинні унікальні пам'ятки та реліквії, пов'язані з визначними історичними і культурними подіями або особистостями (від 300 років і більше)	20	512 – 1024
Унікальні пам'ятки, реліквії, які розкривають історію і культуру давніх народів і цивілізацій	21	1024 і більше

Враховуючи те, що прогнозування вартості пам'яток культури вимагає визначення прогнозної вартості з точністю до одного теоретичного обмеження або похибки, у наведеній вище таблиці коефіцієнти збільшення прогнозної вартості описуються в інтервальному вигляді. Такий спосіб можна допускати і в разі використання уніфікованого *Протоколу*.

У дисертаційному дослідженні К.В.Татаринцевої “Товарознавча оцінка різьблених виробів з коштовного каміння, які мають історико-культурну значущість” запропоновано таку схему формування прогнозної вартості виробів з коштовного каміння:

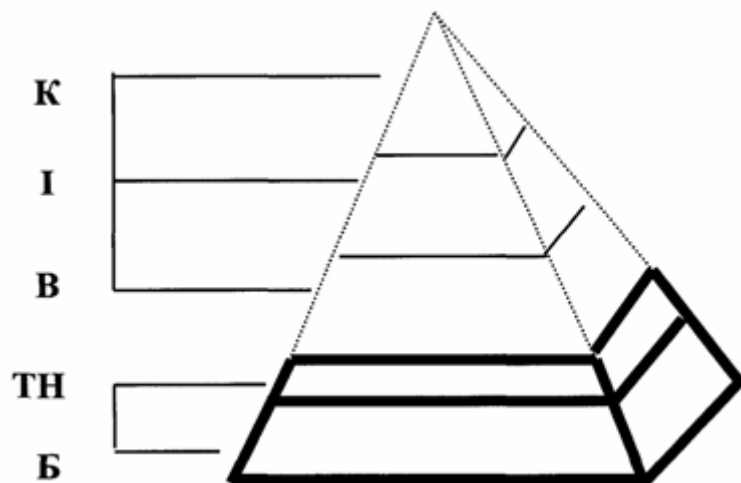

Рис. 1. Схематичне зображення послідовності прогнозування вартості різьблених виробів з коштовного каміння (знизу – вверх).

Як можна побачити на рис. 1, спочатку відбувається базове формування вартості різьбленого виробу (**Б**) - його авторська оцінка.

Далі, під час пропозиції виробу на ринку в якості товару, додається торговельна націнка (**ТН**). Ці перші дві складові формування вартості різьбленого виробу дорівнюють запропонованій ціні на ринку (в нашому випадку – виставочній ціні).

Пунктиром на рис. 1 позначена прогнозна складова вартості різьбленого виробу, представленого для продажу у якості товару. Вона може складатися з декількох самостійних складових.

В процесі зміни власника виробу (**В**), нова вартість може збільшуватись під час здійснення обряду обдаровування людини, яка займає чільне місце у сфері культури, політики, історії тощо. Адже речі, які належать видатним особистостям, набувають значення історичних цінностей. Таким чином, з плином часу річ може стати більш цінною та набути статусу історичного раритету (**І**).

Останньою складовою прогнозної вартості є кінцева вартість (**К**), як результат впливу різноманітних соціальних і ситуативних факторів (наприклад, ажіотажний продаж з аукціону).

Позитивною складовою цієї методики є не тільки увага до соціокультурних факторів, що, врешті решт, є визначальними для вартості того чи іншого виробу, а й об'єктивність висновків, які базуються (і це одна з ключових засад методики) на точних, документованих даних, що їх можна перевірити.

Є й певні проблеми з поняттям **базова вартість**, яке приймається за основу при визначенні прогнозної вартості виробів з коштовного каміння, якщо йдеться не про сучасні вироби, а про вироби антикварні, про пам'ятки історії. На наш погляд, не можна приймати за базову - вартість аналогічних сучасних виробів, додаючи до неї відповідні коефіцієнти, як запропоновано у роботі. По-перше, матеріал, з якого зроблено виріб, має різну цінність у різні історичні епохи. Скажімо, до 1600 р., коли навчилися огранювати алмаз, він не вважався цінним. По-друге, не можна порівнювати собівартість виготовлення різьблених виробів з коштовного каміння, припустимо, у XVI та у XX століттях.

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ГЕМОЛОГІЧНИЙ ЦЕНТР

м.Київ-119, вул.Леглярівська, 38-44, тел./факс (044) 213-9415, тел.211-0618

№ 4066 - Ю

"01" лютого 2002 р.

ВИСНОВОК
ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЕКСПЕРТИЗИ КОШТОВНИХ КАМЕНІВ В
ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБАХ

ВИДАНИЙ Національному заповіднику "Софія Київська"
ОПИС ВИРОБУ Шиферна плита з рельєфним зображенням св. Георгія і св. Федора.
На плиті у невисокому заокругленому до гла рельєфі зображені два вершники зі списами в ру-
ках, якими вони протикають драконів-змій, що знаходяться під копитами їхніх коней. Навколо
голів вершників зображені німби. Лівий вершник – юнак з короткою зачіскою, безвусий; правий –
з вусами і бородою. Одягнуті вони в панцири і плащі, які розвиває вітер. Композицію облямовує
рамка у вигляді звичайного гладкого бортика.

НАЗВА КАМЕНЮ (-ІВ) Пірофіліт.

РОЗМІР (mm) 2180 x 1120 x 70-80

МАСА (ct) Не визначалася.

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ Забарвлення

каменю – сірувато-рожеве; форма – чотири-

кутник. Плита розколота на дві частини, за

лінією розколу вона має втрати рельєфу

завширшки від 4 до 20 см. Відбиті голова та

передні ноги коня лівого вершника, нижня

частина морди та права передня нога коня правого вершника. Рельєф решти зображення має доб-

ру збереженість; поверхня була пофарбована олійною фарбою. У правій частині плити відбитий

верхній кут, довжина сколу – 46 см, ширина – 24 см. Плита була виготовлена у XI ст. і належала

нині неіснуючій церкві св. Апостола Петра.* Автор-виконавець або мистецька школа на момент

оцінки є невизначеними.

*При описі характерних ознак виробу використані дані з інвентарної книги Національного заповідника "Софія Київська"

ОЦІНОЧНА ВАРТІСТЬ 1024000 доларів США.

ПРЕЙСКУРАНТ Методика ДГЦУ (Наказ від 30.11.2001 № 612).

М 1-26

Примітка: Гемологічна лабораторія вільна від комерційних інтересів та зобов'язань.

Експерт не несе відповідальності за можливу комерційну вартість каменів.

ЕКСПЕРТ-ГЕМОЛОГ

ДИРЕКТОР ДЕРЖАВНОГО
ГЕМОЛОГІЧНОГО ЦЕНТРУ

М.П.

К.В. ТАТАРІНЦЕВА

В. В. ІНДУТНИЙ

№023018

Приклад експертного висновку, зроблено за методикою К.Татарінцевої.

Поради митнику

На жаль, використовувати цю методику у практиці експрес-експертизи, яка характерна для роботи митника на кордоні, навряд чи можливо. По-перше, митник не є фахівцем-мистецтвознавцем, тому він не може дати правильні відповіді на запитання таблиці у графі 6 **Протоколу**, а це означає, що він не зможе провести жодної з трьох операцій, з яких складається дана методика:

1. операцію атрибуції,
2. класифікаційного визначення рівня пам'ятки,
3. встановлення прогностичної вартості культурної цінності.

По-друге, навіть якби він мав необхідні джерела інформації, то не міг би нею скористатися через брак часу, бо для огляду та ідентифікації поданої для контролю культурної цінності посадова особа митного органу, що працює безпосередньо на пунктах пропуску, має, як правило, не більше 15 хвилин.

Однак сучасний освічений митник повинен мати уявлення про цю досить достовірну методику атрибуції та експертизи культурних цінностей, хоча би для того, щоб розуміти, що встановлення оціночної вартості культурної цінності – це складна і тривала процедура, яка вимагає від експерта досконалого вивчення всіх обставин створення мистецького твору, його перетворення на пам'ятку культури, розрахунків вартості матеріалів та робіт по виготовленню твору. Знайомство з методикою оцінювання культурних цінностей, розробленою у Державному гемологічному центрі України, доводить неможливість й навіть недоцільність комплексного врахування усіх складових вартості відтворення у завданнях прогнозування вартості. Отже митник у визначенні вартості культурної цінності має покладатися на фахівців-експертів, і не брати на себе сміливість визначення вартості такого специфічного товару за аналогією з подібним товаром. Однак, оскільки Стаття 249 **Митного кодексу України** визначає як один з можливих способів визначення вартості спосіб аналогії, для того, щоб зорієнтувати митника в оціночному просторі, пропонуємо декілька прикладів оцінювання культурних цінностей за методикою В.В. Індутного, здійснених фахівцями у Державному гемологічному центрі України.

Подвійний ритуальний посуд із заглибленим орнаментом

Друга половина IV тис. до н. е.

Трипільська культура.

Глина, ліплення, орнаментування, випал.

Розкопки В.В. Хвойка 1893-1899 рр. Околиці с. Трипілля, Київська область.

Із зібрання Національного музею історії України.

Критерії оцінки пам'ятки

1. Історія побутування пам'ятки	1	12. Масштабність творчої ідеї	1
2. Вік пам'ятки	32	13. Наукова значимість пам'ятки	4
3. Тиражованість пам'ятки	2	14. Художня цінність пам'ятки	1
4. Рівень визнання пам'ятки	2	15. Рівень технічної досконалості	1
5. Причетність пам'ятки до культурних традицій	1	16. Особливі якості пам'ятки	1
6. Рівень визнання автора пам'ятки	1	17. Цінність матеріалів	1
7. Причетність пам'ятки до історичних подій	1	18. Розміри пам'ятки	1
8. Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури	4	19. Наявність знаків і позначок	1
9. Причетність пам'ятки до видатних особистостей	4	20. Комплектність	1
10. Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл	1	21. Стан збереження пам'ятки	0,5
11. Соціокультурна функція пам'ятки	1		

Коефіцієнт збільшення N	Загальне класифікаційне визначення пам'ятки	Базова вартість пам'ятки	Експертна оцінка пам'ятки
4096	Національно рівня значимості першого порядку	4 у.о.	16 384 у.о.

Модель будівлі
Друга половина IV тис. до н. е.
Трипільська культура.

Глина, ліплення, орнаментування, ангоб, розпис, випал. З приватного зібрання М. Платонова.

Критерії оцінки пам'ятки

1. Історія побутування пам'ятки	1	12. Масштабність творчої ідеї	1
2. Вік пам'ятки	32	13. Наукова значимість пам'ятки	1
3. Тиражованість пам'ятки	2	14. Художня цінність пам'ятки	1
4. Рівень визнання пам'ятки	1	15. Рівень технічної досконалості	1
5. Причетність пам'ятки до культурних традицій	1	16. Особливі якості пам'ятки	1
6. Рівень визнання автора пам'ятки	1	17. Цінність матеріалів	1
7. Причетність пам'ятки до історичних подій	1	18. Розміри пам'ятки	1
8. Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури	2	19. Наявність знаків і позначок	1
9. Причетність пам'ятки до видатних особистостей	1	20. Комплектність	1
10. Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл	1	21. Стан збереження пам'ятки	0,5
11. Соціокультурна функція пам'ятки	1		

Коефіцієнт збільшення N	Загальне класифікаційне визначення пам'ятки	Базова вартість пам'ятки	Експертна оцінка пам'ятки
64	Національного рівня значимості другого порядку	280 у.о.	17920 у.о.

Диск-календар

Початок II тис. до н. е.

Середньодніпровська культура.

Глина, ліплення, орнаментування, випал.

Діаметр – 10 см.

Розвідка В.А.Товкачевського, 1954 р.

Урочище "Окрема дюна" поблизу с. Бортничі, Київська область.

Із зібрання Національного музею історії України.

Фото

Критерії оцінки пам'ятки

1. Історія побутування пам'ятки	1
2. Вік пам'ятки	32
3. Тиражованість пам'ятки	4
4. Рівень визнання пам'ятки	4
5. Причетність пам'ятки до культурних традицій	2
6. Рівень визнання автора пам'ятки	1
7. Причетність пам'ятки до історичних подій	1
8. Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури	2
9. Причетність пам'ятки до видатних особистостей	2
10. Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл	1
11. Соціокультурна функція пам'ятки	1
12. Масштабність творчої ідеї	1
13. Наукова значимість пам'ятки	4
14. Художня цінність пам'ятки	1
15. Рівень технічної досконалості	1
16. Особливі якості пам'ятки	1
17. Цінність матеріалів	1
18. Розміри пам'ятки	1
19. Наявність знаків і позначок	1
20. Комплектність	1
21. Стан збереження пам'ятки	0,5

Коефіцієнт збільшення N	Загальне класифікаційне визначення пам'ятки	Базова вартість пам'ятки	Експертна оцінка пам'ятки
8192	Пам'ятка національного рівня значимості першого порядку	4 у.о.	32 768 у.о.

Миска

1905р.

С. Дибинці, Київщина.

Глина, формування на гончарному крузі, підполив'яний розпис.

Діаметр (D) - 26,7 см, діаметр (d) — 11,7 см, висота - 9,1 см.

Із зібрання Музею українського народного декоративного мистецтва.

Фото

Критерії оцінки пам'ятки

1. Історія побутування пам'ятки	2
2. Вік пам'ятки	2
3. Тиражованість пам'ятки	1
4. Рівень визнання пам'ятки	1
5. Причетність пам'ятки до культурних традицій	1
6. Рівень визнання автора пам'ятки	1
7. Причетність пам'ятки до історичних подій	1
8. Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури	2
9. Причетність пам'ятки до видатних особистостей	1
10. Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл	2
11. Соціокультурна функція	1
12. Масштабність творчої ідеї	1
13. Наукова значимість пам'ятки	1
14. Художня цінність пам'ятки	2
15. Рівень технічної досконалості	1
16. Особливі якості пам'ятки	1
17. Цінність матеріалів	1
18. Розміри пам'ятки	1
19. Наявність знаків і позначок	2
20. Комплектність	1
21. Стан збереження пам'ятки	0,5

Коефіцієнт збільшення N	Загальне класифікаційне визначення пам'ятки	Базова вартість пам'ятки	Експертна оцінка пам'ятки
32	Національного рівня значимості другого порядку	8 у.о.	256 у.о.

Венера Каллепига

1850-1860рр.

Робота невідомого автора.

Білий мармур, без прожилок.

Без пошкоджень.

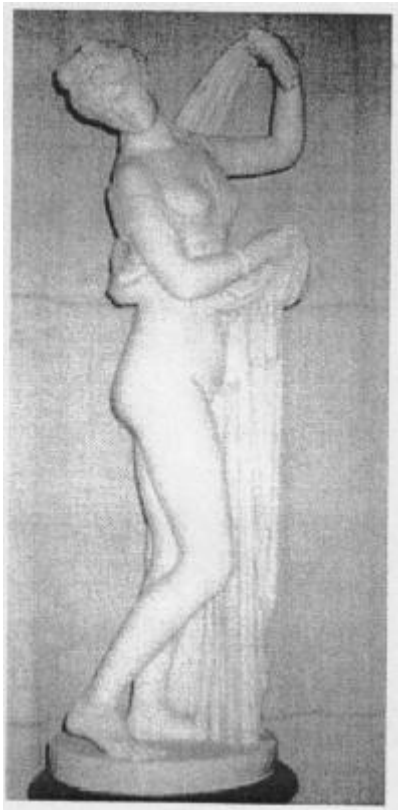
На внутрішній поверхні основи чітко видно сферичне заглиблення, де знаходилось, як видно, клеймо майстра, що пізніше було вилучено. Оригінал знаходиться у Неаполі. Бронзова позолочена копія - у каскаді фонтанів у Державному музею-заповіднику "Петергоф".

Висота - 110 см, діаметр - 36 см.

З приватного зібрання.

Фото

Критерії оцінки пам'ятки

1. Історія побутування пам'ятки	1
2. Вік пам'ятки	4
3. Тиражованість пам'ятки	1
4. Рівень визнання пам'ятки	2
5. Причетність пам'ятки до культурних традицій	2
6. Рівень визнання автора пам'ятки	0,25
7. Причетність пам'ятки до історичних подій	1
8. Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури	4
9. Причетність пам'ятки до видатних особистостей	1
10. Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл	1
11. Соціокультурна функція пам'ятки	2
12. Масштабність творчої ідеї	1
13. Наукова значимість пам'ятки	1
14. Художня цінність пам'ятки	2
15. Рівень технічної досконалості	2
16. Особливі якості пам'ятки	1
17. Цінність матеріалів	1
18. Розміри пам'ятки	1
19. Наявність знаків і позначок	0,25
20. Комплектність	1
21. Стан збереження пам'ятки	1

Коефіцієнт збільшення N	Загальне класифікаційне визначення пам'ятки	Базова вартість пам'ятки	Експертна оцінка пам'ятки
32	Національного рівня значимості другого порядку	600 у.о.	19 200 у.о.

Примітка: запропонована ціна на сторінках INTERNET – 150 000 у.о.

Пластина із зображенням оленя

VII-VI ст. до н.е., скіфи.

Курган №100 (Могила Тернівка), с. Синявка, Канівський район, Черкаська область.

Подібні – кургани Правобережного Лісостепу цього періоду.

Призначення – прикраса ритуальних, культових предметів, костюму.

Штампуння.

Маса – 1,88 г, золото– 375°.

Із зібрання Музею історичних коштовностей України – філіалу

Національного музею історії України.

Фото

Критерії оцінки пам'ятки

1. Історія побутування пам'ятки	1
2. Вік пам'ятки	32
3. Тиражованість пам'ятки	2
4. Рівень визнання пам'ятки	4
5. Причетність пам'ятки до культурних традицій	1
6. Рівень визнання автора пам'ятки	1
7. Причетність пам'ятки до історичних подій	1
8. Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури	2
9. Причетність пам'ятки до видатних особистостей	2
10. Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл	1
11. Соціокультурна функція пам'ятки	1
12. Масштабність творчої ідеї	1
13. Наукова значимість пам'ятки	2
14. Художня цінність пам'ятки	1
15. Рівень технічної досконалості	1
16. Особливі якості пам'ятки	1
17. Цінність матеріалів	1
18. Розміри пам'ятки	1
19. Наявність знаків і позначок	1
20. Комплектність	1
21. Стан збереження пам'ятки	1

Коефіцієнт збільшення N	Загальне класифікаційне визначення пам'ятки	Базова вартість пам'ятки	Експертна оцінка пам'ятки
2048	Національного рівня значимості першого порядку	22,17 у.о.	45 404,32 у.о.

Змійовик (амулет) із зображенням Козьми і Даміана

III ст.

Бронза, литво.

Діаметр - 7 см.

Місце знахідки невідоме.

Із зібрання Національного музею історії України.

Критерії оцінки пам'ятки

1. Історія побутування пам'ятки	1	12. Масштабність творчої ідеї	1
2. Вік пам'ятки	16	13. Наукова значимість пам'ятки	2
3. Тиражованість пам'ятки	2	14. Художня цінність пам'ятки	1
4. Рівень визнання пам'ятки	2	15. Рівень технічної досконалості	1
5. Причетність пам'ятки до культурних традицій	2	16. Особливі якості пам'ятки	1
6. Рівень визнання автора пам'ятки	1	17. Цінність матеріалів	1
7. Причетність пам'ятки до історичних подій	1	18. Розміри пам'ятки	1
8. Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури	2	19. Наявність знаків і позначок	1
9. Причетність пам'ятки до видатних особистостей	1	20. Комплектність	1
10. Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл	1	21. Стан збереження пам'ятки	0,5
11. Соціокультурна функція пам'ятки	1		

Коефіцієнт збільшення N	Загальне класифікаційне визначення пам'ятки	Базова вартість пам'ятки	Експертна оцінка пам'ятки
256	Національно рівня значимості другого порядку	15 у.о.	3840 у.о.

Наконечник списа

X ст.

Залізо.

Кування, інкрустація.

Довжина - 51 см.

С. Крехаїв, Чернігівська область.

Із зібрання Національного музею історії України.

Фото

Критерії оцінки пам'ятки

1. Історія побутування пам'ятки	1
2. Вік пам'ятки	32
3. Тиражованість пам'ятки	1
4. Рівень визнання пам'ятки	2
5. Причетність пам'ятки до культурних традицій	1
6. Рівень визнання автора пам'ятки	1
7. Причетність пам'ятки до історичних подій	1
8. Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури	2
9. Причетність пам'ятки до видатних особистостей	1
10. Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл	1
11. Соціокультурна функція пам'ятки	1
12. Масштабність творчої ідеї	1
13. Наукова значимість пам'ятки	1
14. Художня цінність пам'ятки	1
15. Рівень технічної досконалості	1
16. Особливі якості пам'ятки	1
17. Цінність матеріалів	1
18. Розміри пам'ятки	1
19. Наявність знаків і позначок	1
20. Комплектність	1
21. Стан збереження пам'ятки	0,5

Коефіцієнт збільшення N	Загальне класифікаційне визначення пам'ятки	Базова вартість пам'ятки	Експертна оцінка пам'ятки
64	Пам'ятка національного рівня значимості другого порядку	15 у.о.	960 у.о.

Індійський кард

Початок XIX ст.

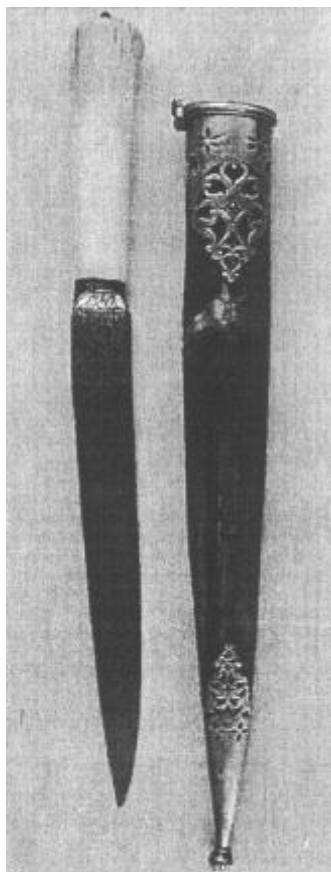
Північна Індія.

Клинок – булат, насічка золотом.

Рукоять – кістка.

Піхви – срібло, оксамит, дерево.

Фото

Критерії оцінки пам'ятки

1. Історія побутування пам'ятки	1
2. Вік пам'ятки	4
3. Тиражованість пам'ятки	1
4. Рівень визнання пам'ятки	1
5. Причетність пам'ятки до культурних традицій	2
6. Рівень визнання автора пам'ятки	1
7. Причетність пам'ятки до історичних подій	1
8. Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури	1
9. Причетність пам'ятки до видатних особистостей	1
10. Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл	1
11. Соціокультурна функція пам'ятки	2
12. Масштабність творчої ідеї	1
13. Наукова значимість пам'ятки	1
14. Художня цінність пам'ятки	2
15. Рівень технічної досконалості	2
16. Особливі якості пам'ятки	2
17. Цінність матеріалів	1
18. Розміри пам'ятки	1
19. Наявність знаків і позначок	1
20. Комплектність	1
21. Стан збереження пам'ятки	1

Коефіцієнт збільшення N	Загальне класифікаційне визначення пам'ятки	Базова вартість пам'ятки	Експертна оцінка пам'ятки
128	Національного рівня значимості другого порядку	15 у.о.*	1920 у.о.

* Примітка. Базова вартість не враховує вартості матеріалів і описує лише вартість виготовлення.

Палаш лінійної кавалерії

Початок XIX ст.

Німеччина.

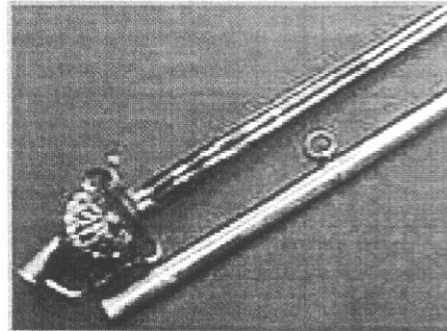
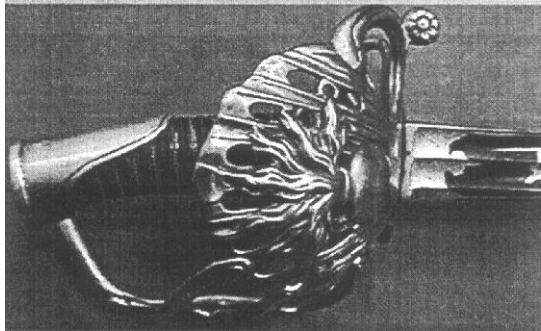
Клеймо – «S & J» та «Solingen».

Сталь, мідний сплав.

Клинок прямий з одним лезом та двома долами. Верхня третина клинка прикрашена синім воронуванням та насічкою у вигляді трофеїв.

Ефес складається із рукояті та гарди мідного сплаву. Рукоять дерев'яна, вкрита шкірою, має поперечні жолоби, по яким обмотана прямим та крученим мідним дротом. Гарда рещігчаста з трьома дугами, що переходять в овальну чашу; на чаші - знак гранати (символ кінних гренадерів та карабінерів). Піхви сталеві.

Довжина - 111 см, довжина клинка - 96 см.

Критерії оцінки пам'ятки

1. Історія побутування пам'ятки	1	12. Масштабність творчої ідеї	1
2. Вік пам'ятки	4	13. Наукова значимість пам'ятки	1
3. Тиражованість пам'ятки	1	14. Художня цінність пам'ятки	1
4. Рівень визнання пам'ятки	2	15. Рівень технічної досконалості	2
5. Причетність пам'ятки до культурних традицій	1	16. Особливі якості пам'ятки	1
6. Рівень визнання автора пам'ятки	1	17. Цінність матеріалів	1
7. Причетність пам'ятки до історичних подій	1	18. Розміри пам'ятки	1
8. Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури	1	19. Наявність знаків і позначок	2
9. Причетність пам'ятки до видатних особистостей	1	20. Комплектність	1
10. Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл	2	21. Стан збереження пам'ятки	1
11. Соціокультурна функція пам'ятки	2		

Коефіцієнт збільшення N	Загальне класифікаційне визначення пам'ятки	Базова вартість пам'ятки	Експертна оцінка пам'ятки
128	Національного рівня значимості другого порядку	25 у.о.*	3200 у.о.

* Примітка. Базова вартість не враховує вартості матеріалів і описує лише вартість виготовлення.

Веселощі в лісі
М.О. Приймаченко

1969 р.

Папір, гуаш.

Розміри: 40 × 35 см.

Із зібрання Музею українського народного декоративного мистецтва.

Критерії оцінки пам'ятки

1. Історія побутування пам'ятки	4	12. Масштабність творчої ідеї	1
2. Вік пам'ятки	1	13. Наукова значимість пам'ятки	1
3. Тиражованість пам'ятки	1	14. Художня цінність пам'ятки	2
4. Рівень визнання пам'ятки	2	15. Рівень технічної досконалості	1
5. Причетність пам'ятки до культурних	1	16. Особливі якості пам'ятки	1
6. Рівень визнання автора пам'ятки	2	17. Цінність матеріалів	1
7. Причетність пам'ятки до історичних подій	1	18. Розміри пам'ятки	1
8. Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури	2	19. Наявність знаків і позначок	2
9. Причетність пам'ятки до видатних	1	20. Комплектність	1
10. Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл	1	21. Стан збереження пам'ятки	1
11. Соціокультурна функція пам'ятки	2		

Коефіцієнт збільшення N	Загальне класифікаційне визначення пам'ятки	Базова вартість пам'ятки	Експертна оцінка пам'ятки
256	Національного рівня значимості другого порядку	5,60 у.о.	1 433,60 у.о.

Катерина

Т.Г. Шевченко

1842р.

Полотно. Олія.

Фото

Критерії оцінки пам'ятки

1. Історія побутування пам'ятки	4
2. Вік пам'ятки	4
3. Тиражованість пам'ятки	1
4. Рівень визнання пам'ятки	4
5. Причетність пам'ятки до культурних традицій	1
6. Рівень визнання автора пам'ятки	4
7. Причетність пам'ятки до історичних подій	1
8. Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури	2
9. Причетність пам'ятки до видатних особистостей	2
10. Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл	1
11. Соціокультурна функція пам'ятки	2
12. Масштабність творчої ідеї	2
13. Наукова значимість пам'ятки	1
14. Художня цінність пам'ятки	2
15. Рівень технічної досконалості	2
16. Особливі якості пам'ятки	1
17. Цінність матеріалів	1
18. Розміри пам'ятки	1
19. Наявність знаків і позначок	2
20. Комплектність	1
21. Стан збереження пам'ятки	1

Коефіцієнт збільшення N	Загальне класифікаційне визначення пам'ятки	Базова вартість пам'ятки	Експертна оцінка пам'ятки
32 768	Світового рівня значимості третього порядку	24,03 у.о.	787 454, 36 у.о.

Запорожці пишуть листа турецькому султанові

I.Ю. Рєпін.

1889-1896рр.

Полотно, олія.

50 см x 60 см.

Фото

Критерії оцінки пам'ятки

1. Історія побутування пам'ятки	2	12. Масштабність творчої ідеї	1
2. Вік пам'ятки	4	13. Наукова значимість пам'ятки	1
3. Тиражованість пам'ятки	1	14. Художня цінність пам'ятки	2
4. Рівень визнання пам'ятки	2	15. Рівень технічної досконалості	2
5. Причетність пам'ятки до культурних традицій	1	16. Особливі якості пам'ятки	1
6. Рівень визнання автора пам'ятки	2	17. Цінність матеріалів	1
7. Причетність пам'ятки до історичних подій	1	18. Розміри пам'ятки	1
8. Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури	1	19. Наявність знаків і позначок	2
9. Причетність пам'ятки до видатних особистостей	1	20. Комплектність	1
10. Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл	1	21. Стан збереження пам'ятки	1
11. Соціокультурна функція пам'ятки	2		

Коефіцієнт збільшення N	Загальне класифікаційне визначення пам'ятки	Базова вартість пам'ятки	Експертна оцінка пам'ятки
512	Світового рівня значимості першого порядку	726,26 у.о.	371 834,88 у.о.

Відбиток морської лілії крейдового періоду

Розміри: 40 × 60 см

Маса не визначалася

Відклади крейдового періоду

Фото

Критерії оцінки пам'ятки

1. Історія побутування пам'ятки	-
2. Вік пам'ятки	-
3. Тиражованість пам'ятки	4
4. Рівень визнання пам'ятки	2
5. Причетність пам'ятки до культурних традицій	1
6. Рівень визнання автора пам'ятки	-
7. Причетність пам'ятки до історичних подій	1
8. Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури	1
9. Причетність пам'ятки до видатних особистостей	1
10. Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл	-
11. Соціокультурна функція пам'ятки	-
12. Масштабність творчої ідеї	-
13. Наукова значимість пам'ятки	2
14. Художня цінність пам'ятки	-
15. Рівень технічної досконалості	-
16. Особливі якості пам'ятки	1
17. Цінність матеріалів	1
18. Розміри пам'ятки	1
19. Наявність знаків і позначок	-
20. Комплектність	-
21. Стан збереження пам'ятки	1

Коефіцієнт збільшення N	Загальне класифікаційне визначення пам'ятки	Базова вартість пам'ятки	Експертна оцінка пам'ятки
16	Пам'ятка національного рівня значимості	50 у.о.	800 у.о.

А. Давіньйон

С.Г. Волконський

1845р. Іркутськ (с. Урік).

Дагеротип. Із зібрання Державного Історичного музею (Росія).

Фото

Критерії оцінки пам'ятки

1. Історія побутування пам'ятки	2
2. Вік пам'ятки	4
3. Тиражованість пам'ятки	4
4. Рівень визнання пам'ятки	2
5. Причетність пам'ятки до культурних традицій	1
6. Рівень визнання автора пам'ятки	2
7. Причетність пам'ятки до історичних подій	1
8. Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури	2
9. Причетність пам'ятки до видатних особистостей	2
10. Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл	1
11. Соціокультурна функція пам'ятки	1
12. Масштабність творчої ідеї	1
13. Наукова значимість пам'ятки	1
14. Художня цінність пам'ятки	1
15. Рівень технічної досконалості	1
16. Особливі якості пам'ятки	1
17. Цінність матеріалів	1
18. Розміри пам'ятки	1
19. Наявність знаків і позначок	2
20. Комплектність	1
21. Стан збереження пам'ятки	0,5

Коефіцієнт збільшення N	Загальне класифікаційне визначення пам'ятки	Базова вартість пам'ятки	Експертна оцінка пам'ятки
512	Національного рівня значимості першого порядку	1 у.о.	512 у.о.

Приймальна зала

С.В. Кульженко

1907р.

Київ.

Кольорове фото. Відкритий лист (поштова листівка).

Видавництво А. Ріхтера.

Розміри: 14×9 см.

Із зібрання Музею історії м. Києва.

Критерії оцінки пам'ятки

1. Історія побутування пам'ятки	1	12. Масштабність творчої ідеї	1
2. Вік пам'ятки	2	13. Наукова значимість пам'ятки	1
3. Тиражованість пам'ятки	1	14. Художня цінність пам'ятки	2
4. Рівень визнання пам'ятки	2	15. Рівень технічної досконалості	1
5. Причетність пам'ятки до культурних традицій	1	16. Особливі якості пам'ятки	1
6. Рівень визнання автора пам'ятки	2	17. Цінність матеріалів	1
7. Причетність пам'ятки до історичних подій	1	18. Розміри пам'ятки	1
8. Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури	2	19. Наявність знаків і позначок	2
9. Причетність пам'ятки до видатних особистостей	1	20. Комплектність	1
10. Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл	1	21. Стан збереження пам'ятки	0,5
11. Соціокультурна функція пам'ятки	1		

Коефіцієнт збільшення N	Загальне класифікаційне визначення пам'ятки	Базова вартість пам'ятки	Експертна оцінка пам'ятки
16	Національно рівня значимості третього порядку	1 у.о.	16 у.о.

Приклади визначення вартості на сучасних аукціонах.

I.K. Айвазовський. «Ісаакієвській собор в зимовий день», Полотно, олія. 111,1×144,2. Прогнозна оцінка: £ 1 000 000 – 1 500 000. Продаж: £ 1 125 250. Cristie's, London, 2004.

I.E. Рєпін. "Етюд до сімейного портрета". Полотно, олія. 87,6×176,7. Прогнозна оцінка: £ 350 000 – 450 000. Продаж: £ 1 013 250. Cristie's, London, 2004

К.Е. Маковський (1839-1915.) "Красуня, що готується до купання". Дерево, олія. 62×31,5. Прогнозна оцінка: £ 80 000 – 100 000. Продаж: £ 89 000. Sotheby's, London, 2004.

Фірма Фаберже. Серія „Російські типи”. БОЯРИН. Прогнозна оцінка: \$ 600 000 – 800 000. Продаж: 1 808 000 \$. Sotheby's, Нью-Йорк, 2005.

М.В. Добужинський (1875-1957) “Золота кімната в Колонках”, 1921, олія, гуаш/картон, 51,5×51,5. Прогнозна оцінка: 600-800 євро. Продаж: 56 000 євро. Аукціон у Парижі, 2005.

М.В. Добужинський (1875-1957) “Ілюстрація з альбому “СПБ в 1921””, 1921-1922, літографія, 225×337, 218×352 мм. Прогнозна оцінка: 900 євро. Продаж: 16 000 євро. Аукціон у Парижі, 2005.

2.2. Методика В.Д. Соловйова

Запропонована у 1996 році, ця методика була першою спробою комп'ютерного аналізу величезного інформаційного матеріалу в сфері світового комерційного обігу творів живопису.

В основу програми покладено залежність між вартістю одного квадратного сантиметра живопису та розміром полотна. Такий зв'язок чітко простежується для багатьох художників, а також для цілих груп. Зміна середньої вартості картини при зміні площі має однакову залежність для художників однієї групи.

Увесь діапазон вартості умовно розбито на 12 вартісних рівнів, кожен наступний відрізняється від попереднього вартістю, що у 1,5 – 2 рази вища за аналогічну картину. Художників (старих і відомих сучасних) згруповано у 12 груп, для кожної з яких визначено середню залежність вартості від площі картини. Твори художника порівнюються за п'ятьма параметрами:

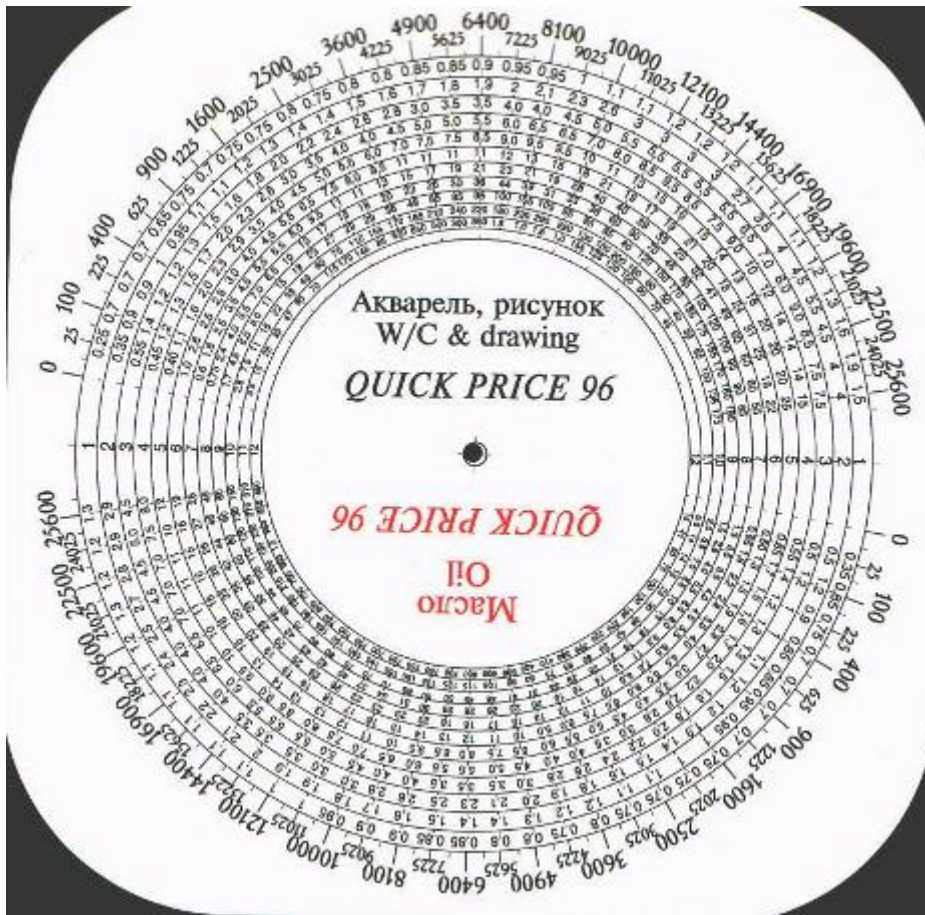
- якість живопису;
- історико-документальне та художнє значення твору, що оцінюється;
- попит на сюжет;
- стан збереження полотна;
- зміна попиту на місцевому ринку відносно до попереднього сезону.

Якщо якість середньої роботи прийняти за 1, 0, будь-яку роботу за кожним з параметрів, можна описати за допомогою числових коефіцієнтів, які завжди будуть константними, змінюватиметься буде лише рейтинг художника у світі та стан збереження полотна.

Для того, щоб оцінити будь-яку картину, досить знати вартість середньої (за всіма параметрами) роботи цього художника такої площі та помножити цю вартість на ряд коефіцієнтів, які необхідно правильно визначити. Перелік цих коефіцієнтів наведено у книжці **“Определитель стоимости живописи”(Quick price 96)**:

1. Прізвище художника.
2. Роки життя.
3. Країна.
4. Номер кривої та виправний коефіцієнт для олії.
5. Номер кривої та виправний коефіцієнт для рисунка і т. п.

Комплект матеріалів до цієї методики включає цю книгу та **калькулятор**, за допомогою якого розраховується вартість живопису. Калькулятор має два боки.

Загальний вигляд лицевої сторони калькулятора

На лицевому боці нанесено:

- 12 шкал вартості для олії. Рис. 2 (2)

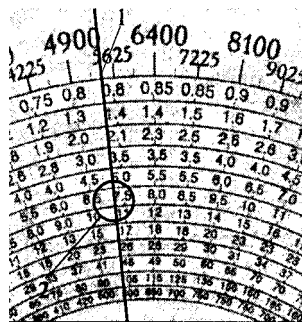

Рис.. 2 (2)

- 11 шкал вартості для акварелі, рисунка
- шкала площі картини (від 5×5 до 160×160 см). Рис.. 2 (1)

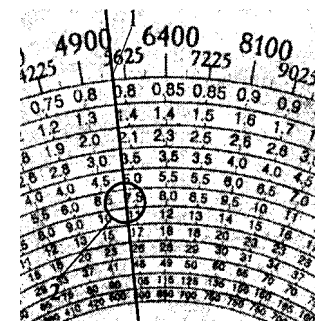

Рис.. 2 (1)

На зворотному боці калькулятора знаходяться:

- логарифмічна лінійка для виконання операцій множення
- шкала для розрахування вартості картини (від 125 \$ до 16000000 \$)..

1 Рис. (1)

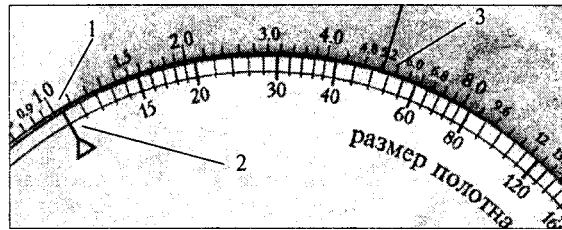

Рис.. 1 (1)

- Шкала виправних коефіцієнтів (від 0,125 до 8,0). Рис.. 3 (1)

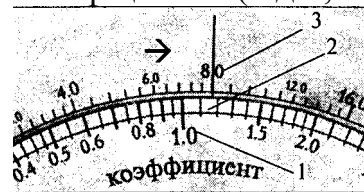

Рис.. 3 (1)

- Шкала для визначення площі картини (від 15 до 640 см). Рис.. 4 (2)

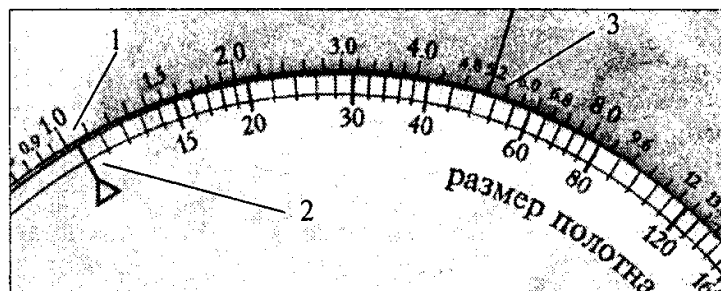

Рис.. 4 (2)

Шкала вартості визначає *середню вартість живопису* для групи художників. Щоб отримати *середню вартість картини даної площі*, треба помножити значення шкали вартості на виправний коефіцієнт. Крім того, необхідно визначити відхилення якості картини, що оцінюється, від середнього рівня живопису даного художника, за такими параметрами:

1. Якість живопису (К 1).
2. Історико-документальне та художнє значення твору (К 2).
3. Попит на сюжет (К 3).
4. Стан збереження полотна (К 4).
5. Зміна попиту на місцевому ринку по відношенню до попереднього сезону (К 5).

Усі відхилення від середнього рівня за кожним з параметрів визначаються у відсотках. Для *середньої якості всі коефіцієнти дорівнюють 1,0*.

Наведемо приклади визначення вартості пам'яток культури, за методикою В.Д. Соловйова:

К 1 = 1,00
К 2 = 1,00
К 3 = 1,20
К 4 = 1,00
К 5 = 2,00

Іван Айвазовський. (1817 – 1900). Росія. Розмір 40 59 см (олія)
Вартість –55000 – 65000 \$

Василь Кандинський. Портрет Ніни Кандинської
Вартість – 1 000 000 – 1 300 000 \$.

Методика В. Соловйова широко використовується антикварним об'єднанням “Гелос”, яке успішно працює на російському ринку вже понад десять років.

Позитивною особливістю цієї методики є те, що навіть некваліфікована людина може визначити більш-менш точно вартість картини. Але так само, як у випадку з методикою Державного

гемологічного центру, митник, перш за все через браку часу і необхідних навичок не зможе скористатися цим методом.

2.3. Методи визначення вартості ювелірних виробів

Визначення вартості ювелірних виробів – складна операція, що передбачає наявність у експерта відповідних товарознавчих навичок. Ціна на ювелірні вироби включає оцінювання технологічних та художніх достоїнств об'єкту відповідно до його призначення, цілісності, досконалості технічного та виробничого виконання і можливості його подальшого використання, а також відповідно до приналежності виробу історичним подіям, особам, тощо.

Сучасні методики оцінювання ювелірних виробів з дорогоцінних металів без вставок передбачають введення відповідних коефіцієнтів за наявність на виробі клейма чи клейм. Цей коефіцієнт становить:

- наявність повного набору клейм (міське клеймо, клеймо пробірника, з датою чи без) – **1,15**;
- наявність клейма майстра-виготовлювача(іменника) – **1,10**;
- наявність клейма фірми – **1,15**.

На вартість ювелірних виробів із вставками суттєво впливають якісні характеристики самої вставки:

- приналежність каміння до певного класу (дорогоцінне, напівдорогоцінне);
- тип і форма огранювання каменю (*фацетне* огранювання коштує більше, ніж *кабошон*). Цей загальний принцип уточнюється відповідно до ступеня складності Фацетного огранювання: більш складна фацетна форма (що залежить від кількості граней) цінується вище;
- якість та пропорції огранювання каміння, яка визначається за такими вимогами:
  1. форма каміння та грані повинні мати правильну геометрію, пропорції та симетрію
  2. поверхня граней має бути рівною, без слідів шліфування, сколів, дефектів
  3. ребра та шип мають бути чітко вираженими, без сколів
  4. рундист не може бути надто широким чи вузьким, не може мати сколів;
- Вага вставки.

Більш детально принципи формування ціни на ювелірні вироби розглянуто у підручнику „*Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей*”.

Зазначимо, що розповсюдженою є така формула визначення ціни ювелірних виробів із вставками:

$$Ц=(Ц_{м}\times M_{м}+Ц_{к}\times M_{к}+В)\times M,$$

Ц_м – ціна за 1 гр металу

М_м – маса металу

Ц_к – ціна одного карату каміння

М_к – маса каміння, в каратах

В – витрати на виготовлення та закріплення

М – націнка виготовлювача

Ціна антикварних ювелірних виробів визначається за формулою:

$$Ц=(Ц_{м}\times M_{м}+Ц_{к}\times M_{к})\times K,$$

К – коефіцієнт на який впливає наявність всіх складових клейма (див. вище), а також наявність документального підтвердження історії походження предмету

2.4. Визначення митної вартості культурних цінностей

Для посадової особи митного органу, яка не є фахівцем-мистецтвознавцем, базовим способом визначення оціночної вартості культурної цінності буде той, що визначений у Статті 249 **Митного Кодексу**:

“Митна вартість товарів, які переміщуються громадянами через митний кордон України, для цілей нарахування податків і зборів визначається на підставі заяви власника цих товарів чи уповноваженої ним особи за умови надання підтверджувальних документів (товарних чеків, ярликів тощо) які можна ідентифікувати з наявними товарами...

За відсутності таких підтверджень або у разі наявності обґрунтованих сумнівів щодо достовірності відомостей стосовно заявленої вартості митні органи визначають митну вартість самостійно, на підставі ціни на ідентичні або подібні (аналогічні) товари та відповідно до вимог цього Кодексу”.

Це означає, що у випадку переміщення через митний кордон України культурних цінностей набувають великого значення:

- по-перше – дані про вартість поданої для контролю культурної цінності, наведені у **Свідоцтві**, виданому Державною службою контролю, або її філіалами;
- по-друге – професійна ідентифікація посадовою особою митного органу культурних цінностей, поданих до контролю, з тими, дозвіл на вивезення яких міститься у **Свідоцтві**.

Щодо визначення вартості за аналогією, то воно потребує формування у посадової особи митного органу необхідних уявлень про прогнозу та аукціонну вартість різних товарів, одним з видів яких є культурні цінності. Наведені вище приклади експертних оцінок різних видів культурних цінностей мають зорієнтувати митника у цьому складному питанні.

Контрольні запитання до Розділу II

1. Який підхід є основою для укладання загальної класифікації культурних цінностей, за методикою Державного гемологічного центру України.
2. На які групи поділяються пам'ятки культури відповідно до їх соціокультурної значимості?
3. Які критерії враховуються у Протоколі експертизи пам'ятки культури?
4. Що таке базова вартість і як вона залежить від виду культурної цінності?
5. Як визначається прогнозна вартість, за методикою В.В. Індутного ?
6. Чому методика Державного гемологічного центру України не може бути використана повною мірою під час проведення митного контролю?
7. Які види культурних цінностей можна оцінювати за методикою В.Соловйова?
8. На скільки вартісних рівнів розбито увесь діапазон вартості творів живопису, за методикою В.Соловйова?
9. За якими параметрами формується середня ціна на твори живопису, відповідно до методики В.Соловйова?
10. Наскільки досконалою є методика В.Соловйова: її позитивні та негативні риси?
11. Що зумовлює ціну на ювелірні вироби без вставок?
12. Які чинники впливають на вартість ювелірних виробів із вставками?
13. За якими формулами визначається ціна на сучасні та антикварні ювелірні вироби?
14. Які методи визначення вартості товару передбачає Ст. 64 митного кодексу України?
15. Чи може посадова особа митного органу брати на себе відповідальність за визначення вартості культурних цінностей?

Література

1. Агбаш В.Л., Елизаров В.Ф., Лойко Д.П. Товароведение непродовольственных товаров. М., 1989.
2. Артюх Т.Н. Диагностика та експертиза коштовностей. – К., 2003.
3. Библиотека любителей старины. Вып. I. Фарфор и фаянс Российской империи. – М., 1993.
4. Библиотека любителей старины. Вып. II. Фарфор и фаянс. Указатель марок. М., 1993.
5. Дронова Н.Д. Ювелирные камни: Справочник-энциклопедия (Классификация. Описание. Оценка) //Приложение к журналу «Ювелир». – М., 1996.
6. Индутний В.В., Чернявська Е.В. та ін. Оцінка культурних цінностей. – К., 2004.
7. Казуров Б.К. Сертификация драгоценных металлов: Учебное пособие по экспертизе драг. Металлов, драг. Камней и ювелирных изделий. М., 1996.
8. Класифікація і визначення прогнозової вартості культурних цінностей / За ред. В.В. Индутного. – К., 2003.
9. Маренков Е.А. Справочник пробирера. М., 1953.
10. Методические рекомендации по оценке произведений изобразительного и декоративно-прикладного искусства культового назначения. Министерство культуры СССР. 10 март 1983 г.
11. Методические рекомендации по оценке художественных произведений. М. Министерство культуры СРСР от 28.03.88, № 135.
12. Опис культурних цінностей у митній документації / За ред. О.Л. Калашникової. – Дніпропетровськ, 2000.
13. Словник культурних цінностей та їх складових частин: на допомогу митнику. Частина I – III / За ред. О.Л.Калашникової. – Дніпропетровськ, 2001 – 2003.
14. Соловьев В.Д. Определитель стоимости живописи. – Quick price. 1998.
15. Татарінцева. К.В. Товарознавча оцінка різьблених виробів з коштовного каміння, які мають історико-культурну значущість. Рукопис дис. на зд. наук. ст. канд. наук. – К., 2003.
16. Теоретичні основи товарознавства: Навчальний посібник для студентів кооперативних вищих навчальних закладів, уклад.: Ю.Т.Жук В.А.Жук, Н.К.Кисяк та ін. К., 2000.
17. Товарознавство ювелірних товарів та годинників, уклад. Артюх Т.М.– К., 2002.

РОЗДІЛ ІІІ

Матеріали до програмного продукту *Ідентифікатор культурних цінностей*

3.1 Словник культурних цінностей та їх складових частин: на допомогу митнику

3.1.1 Ікона (див.: Папку «Ікона»)

3.1.2 Скульптура. Кераміка (див.: Папку «Скульптура»)

3.1.3 Музика(див.: Папку «Музика»)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

РОЗДІЛ I Сучасні методи митної експертизи та ідентифікації культурних цінностей

1.1 Поняття експертизи

1.2. Проблеми ідентифікації та атрибуції культурних цінностей

1.2.1. Поняття ідентифікації

1.2.2. Оригінал, копія, підробка

1.2.3. Встановлення автора художнього твору

1.2.4. Встановлення дати виготовлення

1.4. Форми і методи експертизи

1.4.1. Мистецтвознавча експертиза („знавецька”)

1.4.2. Архівно-документальна експертиза

1.4.3. Техніко-технологічна експертиза.

1.4.4. Комплексна експертиза

1.4.5. Інші види експертизи

1.4.6. Митна експертиза культурних цінностей

1.4.7. Неруйнівні методи експертизи

1.4.7.1. Ультрафіолетове тестування культурних цінностей

1.4.7.2. Тестування пам'яток культури в ІЧ-випромінюванні

1.4.7.3. Рентгенографія пам'яток культури

1.4.7.4. Сучасні технічні засоби митного контролю дорогоцінних сплавів та ювелірного каміння

1.4.7.5. Апаратно-програмні засоби

1.4.7.6. Візуальна діагностика культурної цінності

1.4.7.7. Ідентифікатор культурних цінностей

Контрольні запитання до Розділу I

Література

РОЗДІЛ II Вартісна оцінка культурних цінностей

2.1 Сучасні методика визначення вартості культурних цінностей

2.1.1 Методика Державного гемологічного центру України

2.2. Методика В.Д. Соловйова

2.3. Методи визначення вартості ювелірних виробів

2.4. Визначення митної вартості культурних цінностей

Контрольні запитання до Розділу II

Література

РОЗДІЛ III Матеріали до програмного продукту Ідентифікатор культурних цінностей

3.1 Словник культурних цінностей та їх складових частин: на допомогу митнику

3.1.1 Ікона

3.1.2. Скульптура (кераміка)

3.1.3. Музика

ДОДАТОК

Митний Кодекс України № 92-IV від 11.07.2002 (витяг)

**ЗАКОН УКРАЇНИ ПРО ВИВЕЗЕННЯ, ВВЕЗЕННЯ ТА
ПОВЕРНЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ**

Про затвердження Інструкції про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України

**ІНСТРУКЦІЯ ПРО ПОРЯДОК ОФОРМЛЕННЯ ПРАВА НА
ВИВЕЗЕННЯ, ТИМЧАСОВЕ ВИВЕЗЕННЯ КУЛЬТУРНИХ
ЦІННОСТЕЙ ТА КОНТРОЛЮ ЗА ЇХ ПЕРЕМІЩЕННЯМ ЧЕРЕЗ
ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ**

ДЕРЖАВНА МИТНА СЛУЖБА УКРАЇНИ ЛИСТ Від 29.12.2000 р. № 10/4-5160-ЕП Щодо направлення зразків свідоцтв на право вивезення культурних цінностей, відтисків штампів та печаток

ДЕРЖАВНА МИТНА СЛУЖБА УКРАЇНИ ЛИСТ від 24.09.2001 р. № 11/4-09-7502 Про створення територіальних служб контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон у містах Дніпропетровську і Херсоні

ДЕРЖАВНА МИТНА СЛУЖБА УКРАЇНИ ЛИСТ від 03.05.2001 р. № 11/4-09-3487 Про внесення змін та доповнень до наказів Міністерства культури і мистецтв України від 24.09.2003 N 595 та від 15.11.2002 N 647

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ НАКАЗ Про затвердження Переліку державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надасться право проведення державної експертизи культурних цінностей